

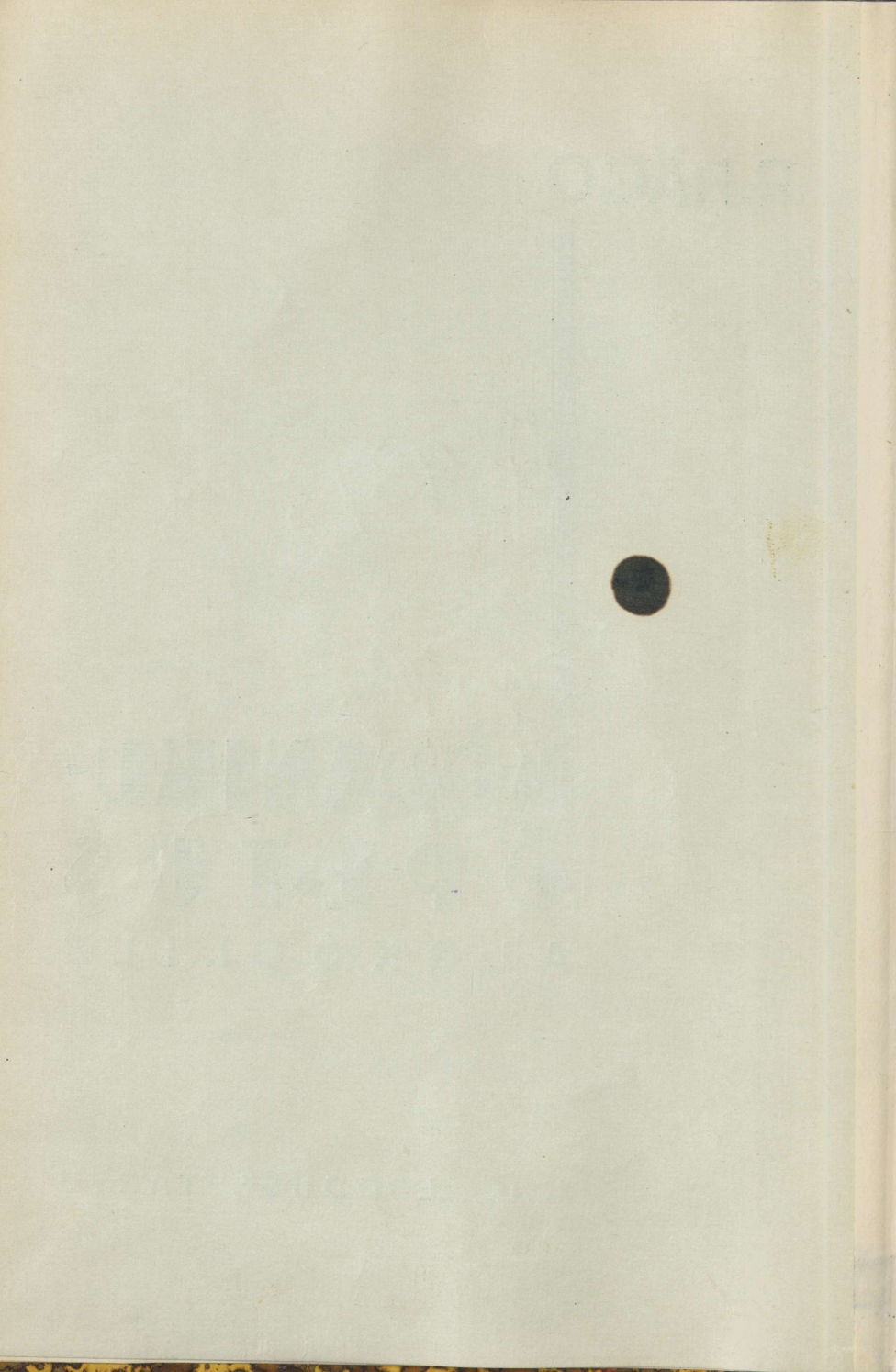
E-9373

R. RÄGO

KODANIKU-
ÕPETUS
ALGKOOLILE

K./Ü. „LOODUS“, TARTU

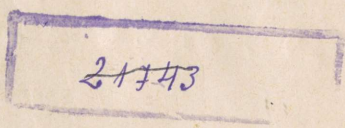
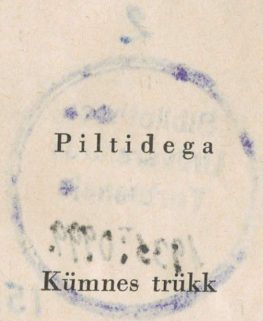

A-9373

R. RÄGO

KODANIKUÕPETUS

ALGKOOLILE

K./Ü. „LOODUS“, TARTU
1935

K./Ü. „Looduse“ keeleline korrektor H. Pürkop.

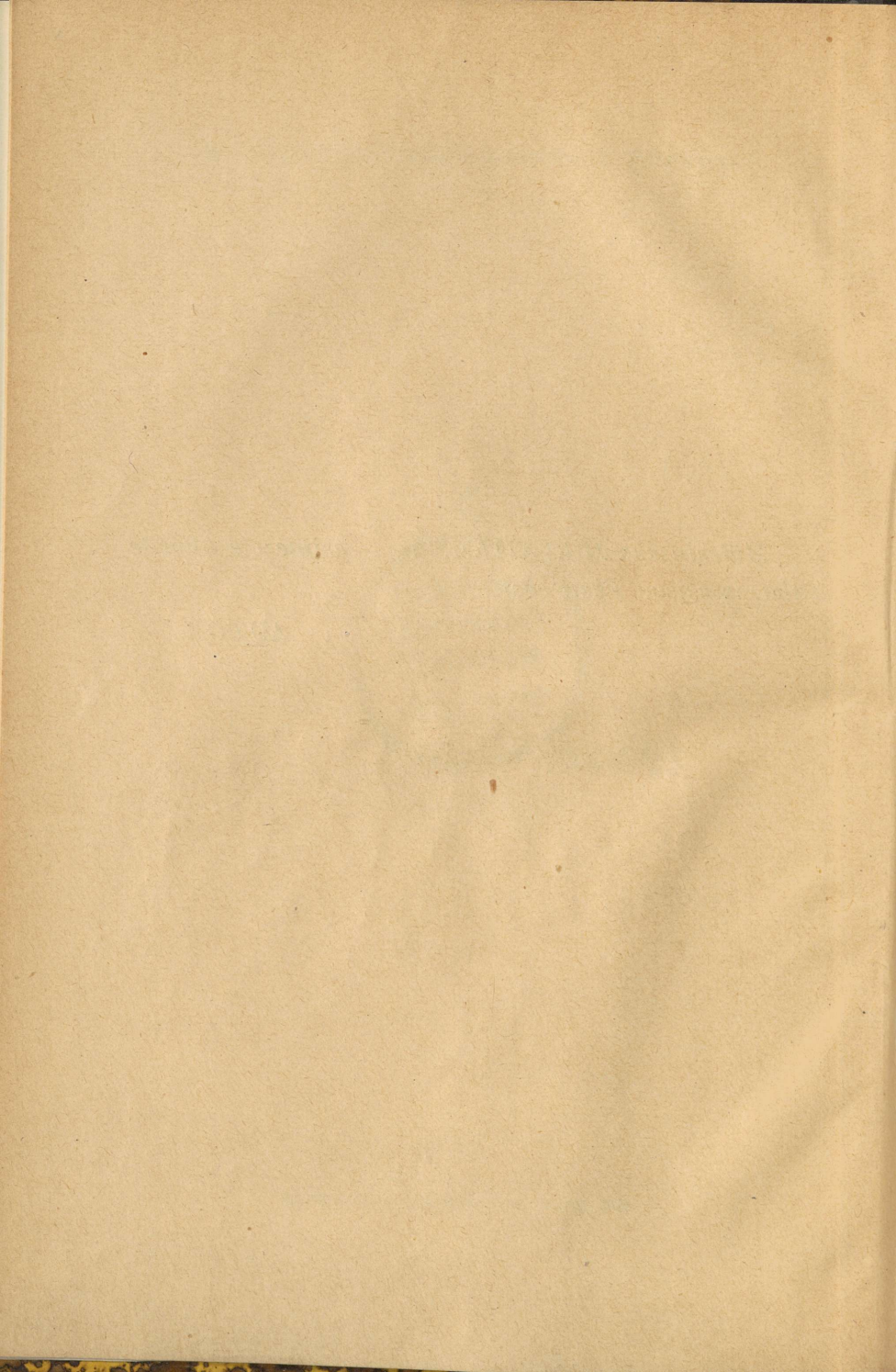

156 943

A-9373

*Mälestuseks JÜRI WILMS'ile — esimesele ohvrile
vaba, iseseisva Eesti eest.*

AUTOR.

Eessõna.

Eesti on demokraatlik vabariik. Kõigil kodanikel, kes 20 aastat vanaks saanud, on õigus Riigikogu valimistest osa võtta ja ennast valida lasta. Valijate enamus määrab, kelle kätte läheb riigi või kogukonna valitsemine. Raske ülesanne on rahval täita, raskem kui esimesel pilgul paistab. Praeguse aja riik on keerulise ehitusega. Tema juhtimine nõuab suurt arusaamist. Ja seda mitte üksikult, vaid kõikidelt. Toimetab kodanikkude enamus mõtlematult, siis viiakse terve riik paratamata hävimisele. Ühiskondlikku ja riiklikku arusaamist ei saa kodanikule paari kihutus-kõne ega ajalehe-artikliga selgeks teha. Seda peab aegamööda, madalast peale kasvatama. Algkoolil, kui kõigile kättesaadaval ja sunduslikul koolil, on ses sihis tähtsad ülesanded. Eriti on see uue õppeaine — kodanikuõpetuse — ülesanne. Olgugi et kodanikuõpetusele on pühendatud ainult üks nädalatund viimasel õppeaastal, on siiski võimalik tarvitada-oleva 32—35 tunni jooksul anda õpilasele kõige elementaarsemat arusaamist valitsevast seltskondlikust ja riiklikust korrast ja kodaniku õigustest ja kohustest.

Õppeaine on uus, puuduvad õpperaamatud, puudub metoodika. Õpetajal on raske ainet käsitleda. Loodame, et see nähtus on ajutine. Õpetaja hea tahtmine aitab ka sellest üle. Seda head tahtmist

peab aga olema. Iga õpetaja teab ju, et me üli-raskeid aegu elame, et meie väikerahvas ainult siis iseseisvana püsima jääb, kui kõigil kodanikkudel on arusaamist oma õigustest ja kohustest, kui kõik kodanikud oma kohust kiiresti ja tõrkumata ka kõige raskematel silmapilkudel täidavad. Seda arusaamist on õpetajad kohustatud oma õpilastes kasvatama.

Autor.

Eessõna viiendale trükile.

On tehtud tekstis mõned parandused ja täiendused. Üksikute peatükkide lõppu olen asetanud mõningad küsimused, mille otstarbeks on ainet elustada, lähemale ümbrusele ja kaasaegsetele tähelepanu juhtida.

Autor.

Eessõna üheksandale trükile.

Üheksandas trükis on arvestatud neid muudatusi, mis riiklikku ellu tõi 1933. a. põhiseaduse muutmine. Muus osas kordab uus trükk vana.

Tartu, aug. 1934.

Autor.

Üksik iaimene ja ühiskond.

Vaatleme oma ümbrust. Kuski pole leida inimest, kes elaks täiesti üksiklasena, eraldatud teistest. Kõik inimesed on üksteisega läbikäimises. See on täiesti loomulik.

Inimesel on rida tarvidusi: kehalisi ja vaimseid. Me tahame süüa, kehakatet, peavarju. Me tahame lugeda raamatut, kuulata muusikat, näha teatrit ja reisida. Neid tarvidusi ei suuda üksik inimene oma jõuga rahuldada. Ta vajab teiste abi. Ühiste tarviduste rahuldamiseks ühinevad inimesed ja loovad ühis-ettevõtteid. Et ennast toita, hakkab põllumees harima põldu. Tal on tarvis ehitada kohased hooned, muretseda tarvilikud riistad ja harida maad. Üksinda ei saa ta selle tööga hakkama. Tal pole niipalju jõudu. Üht majaehituse palkigi ei jaksa ta üksinda kohale toimetama. Põllumees palkab endale abilised. Koos nendega ehitab ta üles oma hooned ja harib korralikult põllu. Põllumehel on tarvis asjatoimetuse pärast sõita naaberkülasse. Sõiduks peab olema tee, — üle väljade ja läbi metsa ju sõita ei saa. Teed ehitada ei suuda põllumees ükski ega ka kogu ta pere. Tahab põllumees anda oma lapsele haridust, siis ei ole tal niipalju vara, et ta võiks endale võtta õpetaja koju. Teed ehitada ja lapsi koolitada pole

tarvis mitte üksnes põllumehel, vaid ka kõigil ümberkaudseil peredel. Naabrid heidavad kokku, ehitavad teed, koolimajad, palkavad õpetajad. Igaüks teeb natuke, üle hulga saadetakse palju korda. Et teede ja kooli eest hoolekandmine on kestev, siis on tarvis ka püsivamat korraldust; seks on vald. Tahab mõni põllumees anda lapsele suuremat haridust, siis ei saa lähemad naabrid enam aidata: valla jõud on selleks väike, et suuremat kooli käima panna. Seda suudavad ainult palju valdu. Seepärast on koondunud vallad maakondadesse. Maakond võib küll suuri ettevõtteid korraldada, aga palju ei suuda temagi. Tungivad võõrad sõjaväed meie kallale, siis ei jaksa ka maakond niipalju sõjamehi välja saata, et vaenlast tagasi lüüa. Peab veel suurem korraldus olema, nimelt riik. Riik, kuhu kuuluvad kõik maakonnad, võib niipalju mehi koguda, et vaenlasele vastu astuda. Meie aeg läheb veel kaugemale. Sageli on üksik riiki jõuetu. Peaks mõni suurriik saatma väikese riigi vastu oma sõjaväed, siis ei jaksa see, hoolimata kõigest vahvusest, vastu panna. Et endid säärase juhtumuste vastu kaitseada, loovad väikesed riigid, kellel karta ühist suuremat vaenlast, omavahel liidu. Tungib suurriik ühele liiduliikmele kallale, tulevad teised appi. Ühisel jõul kaitstakse endid võõra vägivalla vastu.

Nõndaviisi näeme, et elu alalhoidmine ja ta arendamine nõuab inimeselt ühinemist teiste endasugustega. Ühise sihi taotlemiseks asutatakse ühingud. Nende sihid, korraldus ja suurus on mitmesugused. Me tunneme perekonda, valda, maakonda, riiki, riikide liitu, igasuguseid hariduslikke, usulisi ja ärilisi ühinguid jne. Üldiselt on võimalik ühinguid jagada kahte liiki. Esimesele alluvad ühingud, millesse kuulmine ei sõltu meie tahtmisest, teise liiki — ühingud,

millesse kuulumine sõltub asutajate vabast soovist. Esimese liigi moodustavad: perekond, vald, maakond, linn, alev, riik. Teise liigi — hariduslikud, usulised, ärilised ja muud eraühingud. Et ühing oleks elu-

Praegune riigivanem ja esimene Eesti peaminister K. Päts.

jõuline, peab ühingusse koondunud isikute vahel valitsema kord. Inimene on omakasupüüdja. Ta mõtleb eeskätt sellest, kuidas temal hea on, ta ei küsi sellest, kuidas on teisel. Kui igaüks hakkab ühingu oma kasu taga ajama, teiste kulul elama, siis tuleb tüli ja ühing laguneb. Et seda ei tuleks, maksab igas ühingu oma kord. See näitab, mida peab üks liige teis-

tele tegema ja mida võib ta teistelt nõuda. Teiste sõnadega, see kord määrab, milles seisavad ühingu liikme kohused ja milles tema õigused.

On teil klassi korraldust? Mis on ta ülesanne? On teil koolis õpilaste ringe? Mis on nende siht ja kuidas on nad korraldatud?

Küla.

Küla elanikud elatuvad peaasjalikult põllutööst. Mõnel neist on oma maa, — neid nimetatakse omanikeks; teised rendivad maa omanikkude käest, — neid nimetatakse rentnikkudeks; kolmandad teenivad omanikkude ja rentnikkude juures, — neid nimetatakse teenijaiks.

Omanik on omandanud maa või talu kas ostu teel, või on saanud kingituseks, või omandanud surunud sugulastelt, nõndanimetatud pärimise teel. Taluomaniku nimi on märgitud linnas kinnistusosakonna raamatusse. Omanikul on õigus taluga oma heaksarvamise järgi toimida. Ta võib seda müüa, kinkida või teistele välja rentida. Läheb talu või maa teise omanduseks, siis märgitakse uue omaniku nimi kinnistusosakonna raamatusse.

Rentnik saab maa omanikult tarvitada kokkuleppe järgi kas üheks või mitmeks aastaks. Rentnik on kohustatud maksma omanikule tarvitamistasu ehk renti. Rentnik ei saa tarvitada-olevat talu ega maad ei müüa ega kinkida; ta ei tohi maad ka ilma omaniku loata anda võõrastele tarvitada; ta peab rendilevõtetud maaga nii ümber käima, nagu ta seda on lubanud omanikule. Omanikul ei ole õigust rentnikku enne kokkulepitud tähtaega kohast ega maa pealt minema ajada. Ei täida aga rentnik kokkuleppetingimusi, näi-

teks ei maksa omanikule rendiraha või harib halvasti põldu, siis on omanikul õigus pöörduda kohtusse ja paluda viimast, et see sunniks rentnikku enne kokkulepitud tähtaega kohast välja minema. Oma jõuga ei tohi omanik rentnikku kohast ära ajada. Teeb ta seda, siis langeb ta karistuse alla.

Peremees palkab teenija kokkuleppe järgi aastaks, kuuks või lühemaks ajaks. Mõlemad pooled peavad lepingust kinni pidama. Peremees peab maksma lubatud palga ega tohi enne lepinguaja lõppu teenijat lahti lasta. Teenija peab tegema korralikult tööd ega tohi enne lepitud aega ära minna. Läheb teenija enne tähtaega ära või laseb peremees ta ennem lahti, siis peab süüdlane teisele kahjutasu maksma. Enne lepitud tähtaega võib teenijat lahti lasta, kui ta oma tööd korratult teeb. Samuti võib teenija varem ära minna, kui peremees teda halvasti kohtleb või lepingu tingimusi ei täida.

Külas teotsevad mitmesugused ühingud ja seltsid. Näiteks: rehepeksu-, piima-, laenu- ja hoiu-, tarvitateühingud, tuletõrje- ja haridusseltsid. Neid on loonud ühised tarvidused. — Rehepeksumasinaid on kallid. Üks põllumees ei suuda seda osta. Seepärast ühinevad naabruskonna peremehed, panevad raha kokku ja ostavad ta ühisel jõul. Et tarvitamisel ei tuleks tülisid, siis koostavad masina ostjad omavahel ühingu põhikirja ja lasevad selle siseministeriumis kinnitada. Selles põhikirjas on ära tähendatud, kuidas liikmed ise masinat tarvitavad ja võõrastele tarvitada annavad. Seal on üles märgitud, missugused on iga ühingu liikme õigused ja missugused tema kohused ühingu ja teiste vastu.

Külas on piimahinnad odavad, sest pole piima ostjaid. Piima ostjad asuvad linnades ja suuremad

piimasaaduste (või) tarvitajad koguni teistes riikides. Naabrid ühinevad ja asutavad piimaühingu. Ühingu meiereisse tuuakse ümberkaudsete põllumeeste piimad kokku, kus nad võiks ümber töötatakse. Saadud või müüb ühing mõnele väljaveoärile, kes selle saadab välismaile. Piimaühingute lõttu saab põllumees piimast tunduvalt paremat hinda kui muidu. Pealegi saab põllumees meiereist tagasi läbiaetud piima, mis omakorda läheb loomade toiduks. — Peale rehepeksu- ja piimaühingute asutavad põllumehed veel kartuli-, lina- ja teisi ühinguid. Kartuliühingud korraldavad ühiselt kartulite müümist ja ta ümbertöötamist kartulijahuks, siirupiks ja piirituseks. Linaühingud korraldavad linade leotamist ja puhastamist masinate abil ja nende ühist müümist.

Peale väljaminekute jääb põllumehel oma saaduste müügist raha järele. Ta ei taha seda kodus hoida, kus võib juhtuda tulikahju või võivad kurjategijad tulla ja selle ära võtta. Teisel põllumehel on jälle tarvis oma hooned ümber ehitada või ette võtta suuremaid maaparandustöid. Tal ei ole niipalju raha kogutud, et omal jõul seda läbi viia. Ta peab teistelt raha laenama. Laenuasjade korraldamiseks asutavad naabrid laenu- ja hoiuühingu. Ühingusse astuvad maksavad igaüks teatava summa liikmemaksuks. Ühing võtab raha hoiule neilt põllumeestelt, kel raha on järele jäänud, ja maksab selle eest hoiuleandjale teatavat tasu, nõndanimetatud protsenti. Neile põllumeestele, kes aga laenu vajavad, annab ühing raha laenuks. Selle eest maksavad laenuvõtjad ühingule tasu. Ühing võtab laenuvõtjate käest suuremat protsenti kui ta ise maksab hoiuletoojatele. Vahekasu, mis nii saadakse, läheb ühingu asjaajamiskuludeks; mis sellest üle jääb, jaotatakse aasta lõpul liikmete vahel ära.

Põllumehed tarvitavad oma majapidamises mitmesugust kaupa; seda müüvad neile kaupmehed. Oma vahetalituse eest võtab kaupmees kasu. Sagedasti on põllumees asjatundmatu ja, soovides osta odavasti,

Endine Riigikogu esimees ja praegune siseminister K. Einbund.

saab halva kauba. Et seda ei juhtuks, asutavad põllumehed tarvitajateühingud. Iga liige maksab teatava summa liikmemaksuks. Kogutud rahaga ostab ühing kaupa ja hakkab seda oma liikmeile ja võõrastele müüma. Kõik liikmete ostmised märgitakse raamatusse või antakse neile iga kord kassatäht ehk tšekk, kuhu ostusumma üles märgitud. Aasta lõpul arvutatakse raamatu või tšekkide järgi liikme aastane ostu-

summa kokku. Kui ühing on kasuga töötanud, siis jagatakse kas kõik või osa kasust liikmete vahel ära. Kes rohkem ostnud, saab rohkem kasust. Osa kasust võib ühing määrata üldkasulikeks otstarbeiks, näiteks koolidele, raamatukogudele jne. Tarvitajateühingu ülesanne on muretseda oma liikmeile ainult head ja odavat kaupa. Tarvitajateühingud asutavad sagedasti ka tehaseid ja vabrikuid, kus tarvitajaile kaupa valmistatakse ja see ilma vahetalituseeta tarvitajate kätte toimetatakse.

Ülalkirjeldatud viisil teotsevad ja majanduslikke sihte taotlevad rehepeksu-, piima-, kartuli-, lina-, laenu- ja hoiu- ja tarvitajateühinguid nimetatakse ühistegeliseks ühinguteks.

Põllumehe tarvidused ei ole aga üksnes ainelised; tal on ka rida vaimseid tarbeid, mis nõuavad rahuldamist. Põllumees tahab lugeda kirjandust, kuulata muusikat ja teaduslikke ettekandeid, näha teatrietendusi. Nende tarvete rahuldamiseks asutavad asjasthuvitatud raamatukogu-, laulu-mängu- (muusika-) ja hariduseltse.

Kõik ühingud, kui nad tahavad omal nimel varandust pidada, on kohustatud ennast Siseministeeriumis laskma üles märkida ehk registreerida. Seks annavad asutajad liikmed palve ministeeriumi ja lisavad juurde ühingu põhikirja. Kui põhikiri vastab seaduse nõudeile, siis kannab ministeerium ühingu nimekirja ja ta võib tegevust alustada.

Loendage ühingud, mis teie lähemas ümbruses teotsevad! Millised on igäühe ülesanded? Kuidas juhitakse nende tegevust? Mis vahe on ühistegeliste ja muude ainelist kasu taotlevate ühingute vahel?

Vald ja maakond.

Eesti pindala on jaotatud maakondadeks ja linnadeks. Maakonnad omakord jagunevad valdadeks ja aleviteks. Valdu on Eestis praegu 370. Kodanikud, kes alaliselt elavad valla pindalal või kellel seal on oma kinnisvara, moodustavad valla elanik- ehk liigekonna. Valla elanikud on kohustatud alistuma valla korraldustele ja kandma selle heaks kohustusi. Kodanik ei saa öelda: minule pole valda tarvis. Nõndaviisi võib kodanik rääkida siis, kui temale tehakse ettepanek astuda piima- või rehepeksuühingusse. Sinna astumine on vabatahtlik, sinna astumine sõltub iga isiku omast soovist. Kui kodanik ei taha, ei sunni ega saagi keegi sundida teda sinna astuma. Teisiti on vald laga. Vald on riiklik asutis. Tema korraldustele alistumine on sunduslik. Kodanikul on küll vabadus ühest vallast lahkuda ja minna teise valda või linna, kui talle koduvald ei meeldi. Kodanik võib ainult valda vahetada. Ta ei saa aga jääda väljapoole igasugust valda, linna või alevit, sest alaline elukoht on igal kodanikul. Vallast lahkudes tuleb kodanikul koduvaldale tasuda kõik kohustused lahkumise silmapilguni.

Valla ülesanded. Vallal on rida ülesandeid. Vald peab oma elanikkonna perekonnaseisukirju. Sinna on märgitud kodaniku sünniaeg ja -koht, vanemate nimed, kas kodanik on abielus või mitte, kas on tal lapsi ja kui on, siis nende nimed ja vanus. Perekonnaseisuametnikuks on vallasekretär. Tema juures tuleb registreerida vallas asetleidnud sündimised, suremised ja abiellumised. Vald peab hääleõiguslike kodanikkude, kaitseväelaste ja kaitsevägekohuslike nimekirju. Vald hoolitseb oma vaeste, haigete ja vigaste eest. Vallaliikmed, kel ei ole endal varandust

ega ole ka lähemaid jõukaid sugulasi, pöörduvad abi-
saamiseks valla poole. Vald on kohustatud neid aitama,
kas andes neile raha ja toitu või paigutades neid valla
vaestemajasse. Haiged ja vigased, kes ravimist vaja-
vad, saadab vald omal kulul haigemajasse. Valla pii-
rides olevad maanteed käivad tema hoole alla. Ta
jagab maapidajate vahel parandusele tulevad teosed
ja valvab, et igaüks oma teeosa korralikult paran-
daks. Vald võtab abinõusid tuleõnnetuste vastu tarvi-
tusele. Ta korraldab, et igal talul oleksid tarvilikud
redelid, panged jne.; samuti korraldab abiandmist
neile, kes tule läbi kannatanud. Vald peab ülal oma
piirides olevad algkoolid. Selleks ehitab ta tarvilikud
hooned, valib õpetajad, muretseb õppeabinõud ja
annab abi vaestele õpilastele. Vallakohus nimetab ala-
ealistele lastele, kellel vanemad surnud, hooldajad, kes
alaealiste varandust valitsevad nende täisealiseks saa-
miseni. Samuti nimetab ta hooldajad peremeheta jää-
nud varandusele. Hooldaja valitseb nii kaua seda
varandust, kuni pärijad kohale jõuavad. Peale selle
täidab vald ettekirjutisi, mis valitsuse poolt tulevad.

Valla tulud. Oma ülesannete teostamiseks
vajab vald raha. Seda saab ta maksudest. Ta
võib võtta ainult neid maksusid, mis riigi seadus
lubab. Nimelt võtab vald: isikumaksu, makse veskite,
aurumasinade, naftamootorite, jalgrataste, sõidu-
hobuste ja sõidukite pealt. Peale selle saab ta osa
tulu-, kinnisvara- ja laadaplatsimaksudest. Kõik
kodanikud 20—60 aastani, kes valla piirides alatiselt
elavad, peavad vallale maksma isikumaksu. Iga ko-
daniku maksusumma määrab vallavolikogu. Veskite,
aurumasinade, naftamootorite jne. maksud võetakse
nende omanikelt. Maksu suuruse määramisel peab
vallavolikogu silmas pidama veski ja aurumasinade

suurust ja ettevõtte sissetulekut. Mida parem veski või suurem sissetulek, seda kõrgem maks. Tulumaks on maks, mis võetakse kodaniku terve läinud aasta tulu pealt, ükskõik, milles tema tulu ka seisis. Mida suurem tulu, seda kõrgem maks. Tulumaksu nõuab kodanikult riik, kes omakord sellest osa annab vallale.

Valla korraldus. Valla tegevust juhivad vallavolikogu ja vallavalitsus. Volikogu valivad valla elanikud, kes 20 aastat vanaks saanud. Tema liikmete arv on valla suuruse järgi mitte vähem kui 15 ja mitte rohkem kui 25. Volikogu otsuste järgi aetakse valla asju. Otsuste täitjaks ja igapäevsete asjade ajajaks valib volikogu vallavalitsuse. Sinna kuuluvad vallavanem ühes oma abidega. Vallavolikogu ja vallavalitsus valitakse neljaks aastaks.

Maakondade ülesanded. Vallad on koonduvad maakondadesse. Maakondi on Eestis üksteist: Harju, Viru, Lääne, Järva, Saare, Pärnu, Viljandi, Tartu, Valga, Võru ja Petseri. Maakonna ülesanded on veel mitmekesisemad kui vallal. Maakond peab ülal hobuseposti-jaamu, ehitab klassiteid, jagab valdade vahel maanteede parandamise kohused ja valvab selle täitmise järgi, lahendab ja lepib tööandjate ja tööliste vahel tekkinud tüliküsimusi, streike, jagab vigastatud sõduritele ja surma saanud sõdurite perekondadele abiraha, korraldab toitainete sundvõtmist sõjaväele ja linnadele. Maakonna ülal pidada on keskkoolid, gümnaasiumid ja kutsekoolid. Viimaseis õpetatakse peale üldhariduslike ainetega ka mingisugust elukutset. Maakond on jaotatud arstijaoskondadeks. Igas jaoskonnas on oma arst, kes saab maakonna poolt palka. Arsti ülesanne on ravida koha peal haigeid ja saata teateid haigusjuhtumite kohta maavalit-

susele. Valitsus arvutab maakonna kohta saadud arvud kokku ja saab ülevaate, kas tõuseb või langeb haigete arv ja kas on vajadust tarvitusele võtta erakordseid abinõusid võitluses taudide vastu. Maakond peab ülal mitmesuguseid haigemaju. Maakonnal on ka omad loomaarstid, kes niisamuti oma jaoskondades töötavad ja haigeile loomadele abi annavad. Peale selle lähevad rahvale maakonna kaudu valitsuselt tulevad käsud ja määrused. Maavalitsusasutised viivad nad ellu.

Maakonna tulud. Väljaminekud katab maakond maksudest ja sissetulekuist, mis ta saab oma ettevõttest. Nagu valdki, võib maakond ainult neid maksusid võtta, mis seadus lubab. Maakonna piirides olevaile trahteritele on maavalitsusel õigus iga-aastast maksu peale panna. Iga äri ja tööstuslik ettevõtte, töökoda või vabrik on kohustatud lunastama riigilt iga aasta äri- või tööstustunnistuse. Osa sellest maksust läheb maakonnale. Maakonnal on õigus võtta maksu paatide ja purjevenede pealt, mida inimeste ja kauba vedamiseks ja kalapüügiks tarvitatakse. Niisamuti võib ta maksu võtta autode, mootorjalgrataste, jahtide ja mootorpaatide pealt. Kodanikud, kes suvituskohtadele suvitama sõidavad, alluvad maakonna heaks võetavale suvitajamaksule. Maakond saab laskeriistade lubade pealt maksu. Lubasid annab politseiprefekt. Iga maksulise pidustuse ja lõbustuse pealt võtab maakond lõbustusmaksu. Maksuks läheb osa seesuguse pileti hinnast. Et lõbustusmaksust kõrvale ei põigeldaks, peavad kõik müüdavad piletid enne pidu maavalitsuses ära märgitud olema: peale pidu viiakse järelejäänud piletid ja piletikontsud maavalitsusele tagasi, kes nad üle loeb. Iga paberi või tunnistuse pealt, mis maavalitsus nõudmise peale

annab, on paberi saaja kohustatud maakonnale kantseleimaksu maksma. Maakond saab osa riigi tulumaksust, millest jutt oli valla heaks võetavate maksude puhul. Lõpuks saab maakond osa ka kinnis-

Riigikohtu esimees K. Parts.

varade maksust. Seda maksu võetakse maakonna piirides olevate maade, hoonete, vabrikute ning töökodade eest. Peale maksude saab maakond sissetulekuid oma ettevõttest. Nimelt asutavad maakonnad endile panku, ärisid, vabrikuid. Pankadesse võetakse raha kõigilt hoiule, laenu antakse peaaesjalikult väljadele ja alevitele.

1933. a. põhiseaduse muutmisega määrati maakonna omavalitsus kaotamisele. Seni kuni praegused maakonna omavalitsuse ülesanded pole teiste asutiste vahel ära jagatud, püsib ajutiselt maakonna omavalitsus oma endiste ülesannetega edasi, kuid selle vahega, et maakonna omavalitsust juhivad ajutine maavalitsus, kes koosneb maavalitsuse esimehest ja maavalitsuse liikmeist. Neid on kokku arvult 3—4. Neude isikute vahel on jagatud maakonna omavalitsuse tegevus, üks juhatab haridusosakonda, teine tervishoiu osakonda, kolmas majandusosakonda jne.

Kes on teie valla vallavanem? Kes on teie maakonna maavalitsuse esimees?

Linn ja alev.

Linnades asuvad valitsusasutised, kohtud, suuremad koolid, ärid, töökojad, vabrikud, mitmesugused eriteadlased jne. Eesti vabariigis on praegu 18 linna ja nimelt: Tallinna, Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi, Rakvere, Valga, Paide, Võru, Kuressaare, Haapsalu, Petseri, Paldiski, Tapa, Põltsamaa, Türi, Tõrva ja Nõmme. Linnad on kasvamas. Põllutöö ei suuda kõiki maaelanikke toita. Järjest kasvavad noored on sunnitud rändama linnadesse, kus tõusev ja laienev tööstus ja kaubandus tarvitab uusi töölisi. Haritud mail, näit. Inglis- ja Saksamaal, kus vabrikutööstus kõrgel järjel, elab rohkem inimesi linnades kui maal, aga ka meil võib märgata alalist linnaelanikkude arvu tõusu. Et linnadesse kokku on voolanud palju haritud jõude, siis hakkavad linnad ikka suuremat osa etendama kodumaa hariduselus ja riigielu juhtimises.

Linna-omavalitsuse ülesanded. Rohkearvuline linnaelanikkude pere ei saa elada ilma korralduseta. Linna tegevust juhivad valitud linna-omavalitsus. Tal on laialdased ülesanded. Ei või lasta elanikkudel ehitada hooneid sinna ja nii, nagu nemad tahavad. Linnavalitsus valmistab ümbruse jaoks tulevikuks ette plaani. Ta märgib, kust lähevad tänavad, kuhu jäävad vabad platsid tulevaste parkide, teatrite, vabrikute ja teiste asutiste tarvis. Kodanikud, kes hooneid tahavad ehitada, peavad linnalt saama sellekohase loa. Linna ehitusosakond vaatab hoone plaani järele, kas vastab ta ehitusnõuetele, ja alles siis annab loa. Linna elanikud ei saa liikuda ilma korralikkude teedeta. Seks ehitab linn uued tänavad, pļatsid, jalgteed, elektritrammid jne., prügita tänavad ja peab teed alati korras. Linna-omavalitsus peab hoolitsema linna valgustuse, veevärgi, mustuse kõrvaltoimetamise ja tapamajade eest. Ta korraldab võitlust tuleõnnetuste vastu, asutades tuletõrjajate salku. Tähtsamaid ja kulukamaid linna ülesandeid on hoolitsemine hariduse eest. Linn peab ülal koole, rahvaülikoole, raamatukogusid, muuseume, teatreid ja annab abi teistele sääraseile hariduslikele asutisile. Ta avab haigemajasid ja apteeke, kus alandatud hinnaga ja vaesemaile ka maksuta arstlikku abi ja rohtu antakse. Peale selle annab ta tervishoiusse puutuvaid määrusi, mida elanikud on kohustatud täitma. Vaeste elanikkude jaoks avatakse vaestemajad ja töömajad, vaeslaste jaoks varjupaigad. Töötäolistele tuleb linn töömuretsemisega abiks. Ta asutab tööborsid, kuhu töötatäolised endid üles annavad ja kust tööandjad võivad endile töölisi leida. Seadus lubab linna-omavalitsusele anda mõningatel aladel määrusi. Näiteks võib ta korraldada, mis

materjalist peavad linnas olema katused, kui suur rasvasisaldus peab olema müüdaval piimal jne. Seesuguseid määrusi on kodanikud kohustatud täitma samuti nagu seadusigi. Mittetäitmise korral karistab kohus vastupanijaid.

Linna korraldus. Linna-omavalitsuse tegevust juhivad linnavolikogu ja linnavalitsus. Linnavolikogu valitakse elanikkude poolt, kes 20 aastat vanaks saanud. Valimistest ei või osa võtta, nagu valla-, maa- ja alevi-omavalitsuse organitegi valimistest, ainult vaimuhaiged, kurtummad ja kohtu poolt karistatud isikud, kelle õigused ära on võetud. Linnavolikogu valitakse neljaks aastaks. Linnavolinikkude arv oleneb linnaelanikkude arvust. Mida arvurikkam linn, seda suurem volinikkude arv. Nii on kuni 5000 elanikuga linnal 15 volinikku, 10000 elanikuga — 20 volinikku jne. Suurim volinikkude arv on Tallinnal, sellele järgneb Tartu. Linnavolikogu koosolekuid juhatab volinikkude eneste hulgast valitud juhataja. Linnavolikogu arutab neid asju, mis eespool loendatud. Nende otsuste täideviijaks ja linna-omavalitsuse tegevuse igapäevseks korraldajaks on linnavalitsus. Linnavalitsus koosneb linnapeast ja linnanõunikest. Nad valitakse linnavolikogu poolt ka neljaks aastaks. Ainult Tallinna linnapea ja linnapea abi nimetab ametisse riigivanem. Mida suurem linn, seda rohkem nõunikke. Iga nõunik juhatab oma osakonda. Osakonnad on mitmesugused, näiteks: haridus-, tervishoiu-, valgustusosakond ja teised. Haridusosakonnale alluvad kõik linna koolid. Nimetatud osakonna juhataja valvab selle järele, et koolitöö oleks korras, et oleks õpetajaid jne. Tervishoiu-osakond valvab linna tervishoiulise külje järele. Ta võtab kohe abinõud tarvitusele, kui kuski linna osas levib nakkav

haigus, eraldab terved haigeist, toimetab viimased haigemajadesse.

Linna tulud. Loendatud asutiste ülalpidamine ja ametnikkude palkamine nõuab linna-omavalitsuselt suuri summasid. Väljaminekud katab linn maksudega ja kasuga, mis ta saab oma ettevõttest. Nagu maakond ja vald, nii ei või ka linn oma kodanikult iga-sugust maksu võtta. Seadus lubab linnale ainult kind-laksmääratud maksusid võtta. Ta võib võtta: kinnis-varade maksu, maksu tööstus- ja äritunnistuste pealt, trahteriomanikelt trahterimaksu, veoäri-maksu voo-ri-meestelt, maksu sõiduhobuste ja koerte eest, jalgratta-maksu ja veel muid. Sõiduhobuse-, koera- ja jalgrattamaksu maksavad nende omanikud. — Meie lin-nadel on terve rida omi ettevõtteid, näiteks omad tapamajad, elektri- ja gaasivabrikud, pangad, saunad, kauplused ja mõisad. Nad toovad linnaelanikele kaht viisi tulu. Esiteks katsuvad need ettevõtted elanikke odavamini teenida kui eraettevõtjad ja tei-seks läheb saadud rahaline kasu linnale.

Alev tuletab meelde linnakest. Ta omavalitsuse võimkond ja ülesanded sarnanevad tunduvalt linna-omavalitsuse omadega. Alevi-omavalitsuse tegevust juhivad alevivolikogu ja alevivalitsus. Alevivolikogu valitakse alevi hääleõiguslike elanikkude poolt neljaks aastaks. Volinikkude arv on alevites kuni 1500 elanikuga 15, üle selle iga tuhande elaniku kohta üks volinik juurde. Volikogu on otsustav elund. Täidesaatvaks elundiks on alevivalitsus, mis valitakse volikogu poolt neljaks aastaks. Alevivalitsus koosneb alevivanemast ja nõunikudest. Meil on praegu 17 alevit.

Omavalitsusasutised: vald, alev, maakond ja linn võivad ainult seda teha, mis seaduses lubatud. Linna-

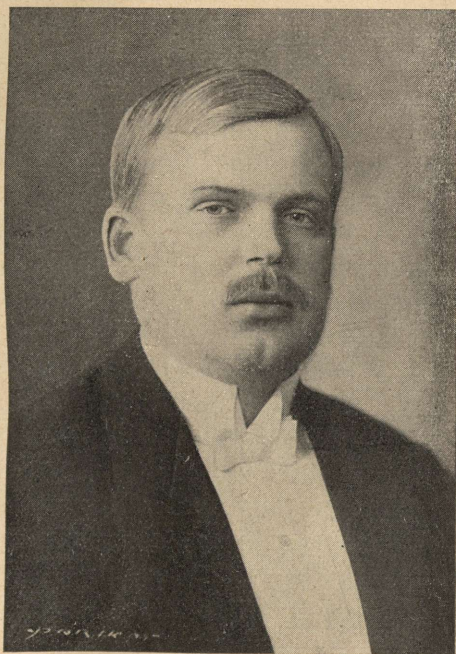
volikogud ja ajutised maavalitsused peavad seitsme päeva jooksul pärast oma koosolekut saatma oma protokollid ära kirja siseministrile. Leiab minister, et protokollis on seadusevastane otsus, siis on tal õigus kahe nädala jooksul administratiivkohtusse kaevata ja nõuda, et kohus seadusevastase otsuse tühistaks. Linnavolikogud ja maavalitsused ei tohi neid otsuseid, mille peale minister kaevanud, enne ellu hakata viima, kui kohus oma otsuse andnud, see tähendab — kas ta tunnistab linnavolikogu või maavalitsuse otsuse õigeks või mitte. Alevi- ja valla-omavalitsuse tegevuse järele valvab maavalitsus. Viimasel on alevi ja valla suhtes samad õigused kui siseministril linna ja maakonna kohta. Alev ja vald peavad sama aja jooksul saatma oma protokollid maavalitsusele. Omavalitsuste poolt antavad sundmäärused vajavad siseministri kinnitust.

Kes on teie linna pea? Kes on teie alevi vanem? Millised ettevõtted on teie linnal? Millised ettevõtted on teie alevil? Miks asutavad ja peavad linnad oma ettevõtteid? Loendage Eesti suuremad alevid!

Eesti vabariigi rajamine.

Peeter Suure valitsuse ajal, 1721. a., langesid eestlased Venemaa alla. Sest ajast peale 1917. aastani on venelased vahetpidamatult olnud meie peremehed. Eestlaste elu polnud kerge. Venemaa vaatas muulaste, nende seas ka eestlaste peale ikka kui võõraste peale, keda võis halvemini kohelda. Meid ei usaldatud, meile ei antud omavalitsust; umbkeelsed võõrad ametnikud valitsesid meie üle; võõras keel oli koolis ja kohtus; meid taheti ümber rahvustada ja vene-

laste hulka ära sulatada. Küll nõudsid meie rahva esindajad Vene riigivolikogus, et meile antaks Vene sise-kubermangudega ühesugused õigused ja sisse seataks maa-omavalitsus, millest meie eneste valitud

Esimene Eesti kohtuminister J. Vilms †.

mehed osa võtaksid. Kõrgem — kubermangu — omavalitsus oli tol ajal ainuüksi mõisnikkude (rüütelkonna) käes. Kõik oli asjatu. Olukord jäi seesuguseks Vene 1917. a. revolutsioonini.

Veebruarikuul 1917. a. kukutati vana Vene valitsus ja riiki juhtima asusid Vene vabameelsed. Nemad kuulutasid välja kõigi Venemaal elavate väikerahvaste

üheõigustluse ja lubasid kaotada kitsendused, mis tolle ajani olid maksnud muulaste kohta. Et eestlased oma keele, hariduse ja eluviiside poolest venelastest põhjalikult erinesid, siis pidasid nad otstarbekohaseks, et endine Eesti kubermang ja Liivi kubermangu Eesti osa üheks kubermanguks kokku liidetakse. See kubermang pidi õiguse saama oma kohalikke asju ise ajada. Tunnevad ju omad inimesed oma kohalikke asju palju paremini kui võõrad vene ametnikud kaugel Vene pealinnas. Venemaast lahkulöömise peale ei mõeldud tol ajal. Seesuguste soovidega pöörduti Vene valitsuse poole. Vene valitsus oli nõus ja andis 30. märtsil samal aastal sellekohase seaduse. Eesti kubermang ja Liivi kubermangu Eesti osa ühendati. Uue kubermangu valitsemist hakkas korraldama Eesti Ajutine Maanõukogu ehk, nagu teda lühendatult kutsuti, Maapäev, kës rahva poolt valitud.

Maapäev astus 14. juulil Tallinnas kokku. Mõne nädalaga loodi üle maa uus valitsemisvõrk.

Sel ajal, kui meil täiel hool valitsemise korralduse kallal töötati, läks Venemaal lugu teisiti. 1914. aastast saadik möllas maailmasõda. Kolmeaastane sõjategevus oli sõjaväe ja rahva ära tüüdanud. Kõik igatsesid rahu. Rahu ei võinud aga Vene valitsus teha, sest Saksamaa oli sel korral sügaval Venemaa sees, oli võitja ja oleks Venemaale väga rasked rahutingimused ette pannud. Harimatu, pime vene sõdur ei saanud asjade olukorrast aru. Tema nõudis rahu. Valitsus ei teinud. Tekkis vastuolu sõjaväe ja valitsuse vahel. Vastuolu õhutasid ja tarvitasid oma kasuks enamlased ehk kommunistid. Nende hüüdsõna oli: sõjariistad maha, vennastuge sakslastega! Vene sõdurile meeldis see ja enamlus hakkas kiiresti levima. Tekkisid rahutused sõjaväes ja sõjaväe seljataga. Asi

lõppes sellega, et enamlased oktoobrikuus võimu üle kogu Venemaa endi kätte võtsid. Saanud võimule, hakkasid nad oma õpetust elus maksma panema. Mõisad, vabrikud, kauplused, töökojad võeti endisilt

Asutava Kogu esimees ja endine
riigivanem A. Rei.

omanikelt ära ja kuulutati rahva omanduseks. Selle asemel aga, et mõisades ja vabrikuis tööd edasi teha terve rahva kasuks, hakkas harimatu vene mees neid hävitama ja rahva varandust laiali kandma. Varsti olid vabrikulist masinaosad ära viidud, mõisadest kari laiali aetud. Kui mõnes vabrikus ka töö veel edasi kestis, siis tehti seal väga vähe. Töölised

kulutasid rohkem aega koosolekutele kui tööle. Üldine korralgedus võttis maad. Enamlik kord ulatus ka meie juurde. Kuid siin ei saanud ta nii levida kui Venemaal. Nähes seda kuristikku, kuhu Venemaa enamlus ähvardas Eestit kaasa vedada, tärkas meie seltskonnategelaste seas mõte lahti lööbuda hukkaminevast Venemaast. Seda mõtet kõvendas veel kartus Eesti tuleviku pärast. Nimelt olid valitsuse eesotsas olevad Vene vabameelsed oma lühikesel valitsemise ajal veebruarist oktoobrikuuni näidanud, et neil muulaste üheõiguslusega polnud sügavat tött taga. Revolutsiooni alguses anti küll Eestile luba oma maapäev kokku kutsuda, pärast hakati aga tagasi kiskuma. Karta oli, et tulevikus seegi, mis antud, ära võetakse. Venemaal ei olnud ühtki erakonda, kes oleks olnud heatahtlik väikerahvaste vastu. See pärast leidis Venemaast lahtilööbumise mõte ikka rohkem ja rohkem poolehoidu. Taheti Venemaast lahti lööbuda ja ennast kindlustada. Peale läbikaalumisi kuulutas Maapäev enese 28. nov. 1917 ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis; kuni Asutava Kogu kokkutulekuni pidid meie kodanikud täitma ainult neid korraldusi, mis tulevad Maanõukogu poolt. Seks puhuks, kui Maanõukogu ei saa kokku tulla, volitatakse Maanõukogu juhatust, ühes Vanematekogu ja Maavalitsusega, tegema hädavajalikke korraldusi ja andma määrusi. Venemaaga olid sidemed lõpetatud. Lõplikult pidi Eesti riikliku korra määrama Asutav Kogu, mille valimised olid juba ennem välja kuulutatud. Kohe peale 28. nov. otsuste väljakuulutamist ajasid enamlased Maapäeva laiali. Asutava Kogu valimiste eeltööd hakkasid aga siiski peale. Enamlased lootsid valimistel enamust saada ega takistanud neid alguses. Pärastised valimised näitasid aga, et rahva

enamus on nende vastu. Seepärast ei lasknud enam-
lased valimisi lõpule viia.

Juba enne maailmasõda, veel rohkem aga maa-
ilmasõja kestel, õhutati Saksa ajakirjanduses mõtet,

et Balti kubermangud tuleb Venemaalt ära võtta ja Saksamaa külge liita. Et revolutsioon oli hävitanud Vene sõjaväe, siis leidsid Saksa võimud, et on aeg tulnud oma unistuste teostamiseks. Saksa väed algašid meie parunite kaasabil eeltöid meie maa okupeerimiseks. Sellest saadi meil teada. Sakslaste tulekus peitus suur hädaoht. Enamlastest loodeti varsti lahti saada. Sakslaste kohta seda lootust ei olnud. Hakati teid otsima sakslaste tuleku takistamiseks. Seda arvati leida sel teel, et Eesti

Vabadussõja sõjavägede ülemjuhataja
kindral J. Laidoner.

kuulutada iseseisvaks riigiks. Mõeldi, et Saksamaa ei julge rikkuda iseseisva erapooletu riigi puutumatus. Et Maapäev oli laiali aetud ja Asutavat Kogu kokku ei saadud, võis Maapäeva juhatus ainult põranda all töötada; temale olid antud laialised volitused. 24. veebruaril 1918. a. kuulutas Maapäeva Vanemate Nõu-

kogu¹ Eesti iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks. Saksa väed ei hoolinud sellest ja saatsid teisel päeval oma väed Tallinna. Vahepeal olid enamlased Eestist põgenenud ja Eesti valitsusasutised asusid uuesti tööle. Nad said töötada ainult päeva või kaks. Saksa väed ajasid nad omakord laiali ja seadsid oma sõjaväeametnikud sisse. Algas mälestusrikas okupatsiooni-aeg.

Mida oli kardetud, läks täide. Sakslased tulid maale kui peremehed. Eesti ametiasutised aeti laiali; eesti keele asemele seati koolis ja kohtus saksa keel, tehti kavatsusi, kuidas Saksamaalt Eestisse väljandrändajaid tuua ja aegamööda eestlased nende hulka ära sulatada. Eesti väljapaistvamad mehed pandi vangi, põllumeestelt nõuti suurehulgalist vilja ja toitainete andmist. Esialgu pidid sakslased tulema ju ainult korda pidama. Piinlik oli teiste riikide ees Eestit võimuga enda külge liita. Seda taheti pettusega. Nii pea kui Saksa väed kohale jõudsid, hakkasid nende poolehoidjad, eeskätt meie parunid, rahvalt allkirju korjama palvekirjadele, milles paluti Saksamaad, et ta Eesti liidaks enda külge. Allkirju saadi, hoolimata kõigist ähvardustest ja petmistest, vähe. Oli tarvis teist teed tarvitada. Riiga kutsuti Eesti- ja Lätimaa esindajad; need pidid moodustama „maapäeva“. Viimane pidi Saksamaa ees eespoolmainitud palvet kordama. Eestit esindasid parunid ja sakste poolt nimetatud saksa soost või saksameelsed isikud. Talupoegi esindasid kutsutud vallavanemad. Sakslasi oli muidugi palju rohkem kui eestlasi. Riia „maapäeva“ otsust taheti eesti rahva enamuse otsuseks teha ja niiviisi meie soove teiste rahvaste ees võltsida. Ka

¹ Maanõukogus esitatud rühmade esindajad.

see ei läinud korda. Meie vallavanemad seletasid mehiselt, et neid pole vallad volitanud Eesti ühendamise küsimust arutama ja nemad Saksamaaga ühendamise poolt ei hääleta. Kõik pealekäämised ei aidanud. Olgugi et kõik eesti ajalehed olid kinni pandud, aga suust suhu kanti teated edasi. Meeleolu oli igal pool saksa-vaenuline.

Pärast oma iseseisva riigi väljakuulutamist saatis meie valitsus saadikud välismaale liitriikide juurde, et neilt saada Eesti riigi tunnustamist. 1918. a. kevaldel tunnustasidki liitriigid (Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia) Eestit tegelikult ja astusid tema esindajatega läbirääkimistesse. Lõplik tunnustamine lükati edasi. Kogu Saksa okupatsiooni aja viibisid meie esindajad välismaal ja tutvustasid liit- ja erapooletuid riike meie olukorraga. Sakslastele oli see valusaks pinnuks silmas. Nad tarvitasid kõiki teid selle takistamiseks. Nii võtsid nad Soome rannal meie esimese kohtuministri Jüri Vilmsi ta kaaslastega kinni ja surmasid nad. Asi kaeti kinni. Alles kahe ja poole aasta pärast tuli sündmus päevavalgele.

Sakslaste valitsus Eestis ei kestnud kaua. Juulikuus algas Prantsusmaal liitlaste suur pealetungimine ja paari kuuga olid Saksa väed lõõdud. Sakslased pidid kõik oma väed tagasi tõmbama, ühtlasi Eestist ära minema. Novembrikuu alguses jätsid nad Eesti maha. Meie valitsus astus uuesti maa etteotsa. Sakslased läksid, aga ei andnud meile ühtki sõjariista, mis nad tulles meie maalt olid saanud. Kõik võeti kaasa; mida kaasa võtta ei saadud, lõhuti ära. Meie piirid Narva ja Pihkva juures jäid täiesti kaitseta. Ei olnud meil sõjaväge, ei olnud meil relvi. Kommunistid tarvitasid seda olukorda ja saatsid oma väed üle Narva jõe ja Pihkva rajade Eestisse, et siit

saada toitaineid ja siin sisse seada kommunistlikku valitsust. Valitsus seisis raske valiku ees: kas alistuda enamlastele ja minna Eesti hävimisele vastu või katsuda vastu panna. Valiti teine tee. Ülepeakaela koguti mõnedkümned vabatahtlikud ja saadeti Narva alla. Arvuliselt väikesed sõjariistadeta salgad ei suutnud vaenlase pealetungimist seisma panna. Vaenlane saatis ikka uued ja uued väeosad Narva alt ja Pihkva poolt Eestisse. Langesid üksteise järel Narva, Võru, Rakvere, Tartu, Tapa. Jõuluks oli üle poole Eestist vaenlase käes. Meie salgad taganesid aegamööda. Seda aega kasutati korraldamistöök. Kutsuti lipu alla sõjaväge, harjutati teda, toodi välismaalt relvi. Esimesed lipu alla kutsumised ei õnnestunud. Sõduritel polnud usku. Paljud neist jooksid ühes sõjariistadega laiali. Vaenlane aga lähenes... Tulid jõulud. Veel 30 kilomeetrit — ja pealinn Tallinn oleks olnud enamlaste võimuses. Pandi siis kõik vanemate keskkooliklasside õpilased ja üliõpilased sõjariistu. Osa neist oli juba ennemini astunud vabatahtlikena teenima. Asutati vabatahtlikkudest löögiosad. Nende hulgas Kuperjanovi partisanid ja Kalevi Maleva. Kapten Pitka organiseeris soomusrongid. Sõjavägede etteotsa määrati kolonel Laidoner. Tallinna sadamasse jõudsid Inglise sõjalaevad. Soomes koguti vabatahtlikke Eestile abiks. See julgustas ja äratas usku. Meeleheitlikult tormasid jaanuari alguses enamlastele vastu meie soomusrongid ja teised löögiosad. Meeskond koosnes vabatahtlikest, peaasjalikult õpilastest, üliõpilastest ja ohvitseridest. Hulljulge pealetormamine tekitas segadust vaenlase ridades. Nad taganesid. Meie väed surusid peale. Õnn hakkas meie poole kalduma. Võeti tagasi Tapa, Rakvere. Oma algatusel ja vastutusel vallutasid soomusrongid ja kuulsad

Kuperjanovi partisanid Tartu. Võitlused olid ägedad. Viletsais jalanõudes ja rõivais, puudulikkude relvadega tungiti kümned korrad tugevamale vaenlasele kallale. Ta põgenes, jättes maha varustist ja relvi. Kuulipildujad saadi enamasti kõik vaenlaselt. Peale Tartu võtmist jõudsid appi soome vabatahtlikud. Ülen-datud meeleolus tungiti edasi. Langesid Narva, Valga, Võru ja Petseri. 1919. a. 24. veebruariks, vabariigi aastapäevaks, olid Eesti piirid vaenlastest puhtad. Olukord ei jäänud kauaks nii. Väljaspool Eestit korraldasid kommunistide sõjaväed endid uuesti ja algas uus pealetungimine Võru ja Narva suunas. Meie väkese-arvulised ja väsinud sõjaväed pidid uuesti taganema. Aga ainult ajutiselt. Jõupingutu-

Vabadussõja merijõudude juhataja
J. Pitka.

sega löödi maikuul enamlased veriste peadega teist korda meie piiridest välja, aga seekord juba kauge-male. Meie väed vabastasid neist terve Läti.

Kui oli ajutiselt valmis saadud kommunistidega, kerkis meie väele uus vaenlane Landeswehr'i näol, mis koosnes parunitest ja saksa palgalistest, kelle siht oli Lätit ja Eestit enda alla heita. Peale vihast

võitlust paisati ka see vaenlane juunis teispoole Riiat.

Enamlased ei jätnud aga veel lootusi võita. Sügise poole tegid nad uut katset mõlemal võitlusväljal — Pihkva ja Narva all — peale tungida. Meie väed olid seks ajaks juba täiesti korraldatud. Võitlemas polnud enam üksnes löögiosad, vaid hulk jalaväerügemente. Iga kuuga läksid vaenlase pealetungid märulisemaks. Nad tahtsid, maksku mis maksab, Eesti pinnale tungida, et meile rahu peale sundida. Kuid asjata. Meie sõjavägi lõi kõige verisemad pealetungimised tagasi. Ei taganetud mitte sammu. Nähes, et jõuga Eestit ei saa võita, astus vaenlane meie esindajatega rahu-läbirääkimistesse. Peale mitmekuulisi läbirääkimisi kirjutati lõpuks 2. veebruaril 1920 Tartus rahulepingule alla. Meie rahusaatkonda juhatas kadunud J. P o s k a.

Kommunistidega oli rahu tehtud, aga rahulise töö juurde ei saanud meie kodanikud siiski veel mitte asuda. Välismaal töötasid vene ja saksa pagulased ja kihutasid välisriike meie iseseisvust mitte tunnustama. Palju vaeva nõudis nende väidete ümberlükkamine välismaal. Lõpuks tuli Eesti ka siin võitjana välja. 1920. aasta kevadel tunnustas Eesti täielist iseseisvust Soome, detsembrikuus 1920 Argentiina vabariik ja lõpuks 26. jaanuaril 1921 tegid seda ka suurriigid — Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia — ja Belgia. Neile järgnesid teised riigid.

Eesti kangelaste teod on vilja kandnud. Verehinnaga on võidetud iseseisvus. Vabariik Eesti on niisama iseseisev kui suurriik Inglismaagi.

Olles iseseisev riik, on Eestil oma kindel maa-ala, oma kindel rahvas ja võim. Eesti kodanikuks ei saa keegi muidu, kui teda seks vastu ei võeta. Ka lah-

kuda ei saa Eesti kodanikkude hulgast keegi muidu kui siseministri loaga. Eesti riigivõim on kõige kõrgem oma pinnal ja sõltumatu. See tähendab, et Eesti riigis kõik teised võimud ennast peavad riigivõimu alla painutama. Eesti riigivõim on iseseisev ega sõltu teiste riikide võimust.

Miks lahkus Eesti Vene riigist? Milliseid paremusi tõi meile iseseisev Eesti? Kes olid tähtsamad iseseisva Eesti rajamis-ajajärgu rahvajuhid? Kes olid tähtsamad Vabadussõja kangelased? Kes on Vabadussõja kangelased teie lähemast ümbrusest?

Põhiseadus.

Üksik ühing ei saa püsida ilma korrata. Igal ühingul on omad käsud või juhised (reeglid), mille täitmine on tema liikmeile sunduslik. Riik, kui suurem ja keerulisem ühing, vajab eriti tugevat korda. Riigi liikmete — kodanikkude — arv on suur ja kui neist hakkaks igaüks oma soovide kohaselt teotsema, siis tekiks piiritu korralagedus. Riik ei saa seda lubada. Seepärast annab ta välja seadused, mis on üldkohuslikud käsud kodanikele. Seadused määravad kindlaks kodaniku õigused ja kohused, s. t. seadus ütleb, mis kodanikul on õigus kaaskodanikelt ja riigilt nõuda ja mis ta on kohustatud neile ise andma või tegema. Vähe sellest, et riik välja töötab seadused, need üldkohuslikud käsud. Ta teeb veel rohkem. Ta loob asutised, kes seaduste täitmise järele valvavad ja kes tõrkujaid sunnivad seadust austama ja täitma. Riik ei või rahuliselt seaduserikkumisi pealt vaadata. See võib muutuda talle enesele, kogu tema olemasolule saatuslikuks. Näiteks on käimas sõda ja juhtivate võimude poolt on välja kuulutatud kaitse-

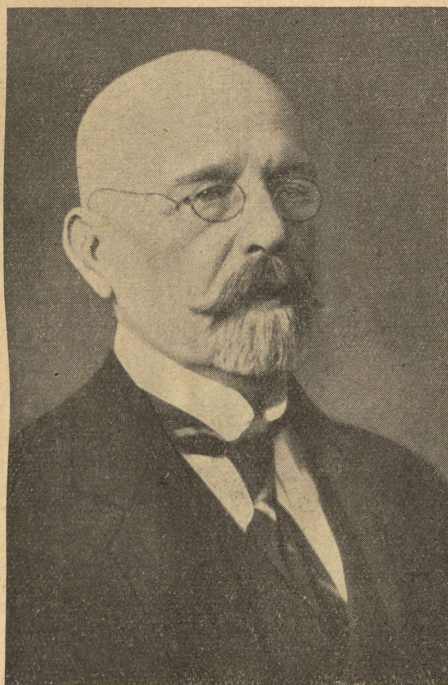
väelaste teenistussekutsumine. Üksikud kutsutavad tõrguvad käsku täitmast. Riik ei saa ometi lubada, et need tõrkujad jääksid rahulikult koju. Selle tagajärg oleks, et tõrkujate eeskujule järgneksid teised ja sellega avataks tee vaenlasele riigi pinnale. Riik peab tugeva käega, kui tarvis, kõige karmimate abinõudega, seadma korra jalule ja sundima kodanikke seadusi täpsalt täitma.

Riigi seadused jagunevad harilikeks ja põhiseadusiks. Esimeste hulk on riigis suur, teiste arv väike.

28. nov. 1917. a. lööbus Eesti Venemaast lahti, 24. veebruaril 1918. a. kuulutas ta enese demokraatlikuks vabariigiks. Missugune pidi lähemalt meie riigikord olema, kes pidi riiki valitsema ja kuidas pidi riigi valitsemine toimuma, seda tuli otsustada Asutaval Kogul. Niipea kui 1919. a. alguses vaenlased olid kodumaa piiridest välja tõrjutud, korraldati 5., 6. ja 7. aprillil kogu riigi rahva seas valimised. 23. apr. samal aastal astus Asutav Kogu Tallinnas kokku. Ta juhatajaks oli A. Rei. Nagu öeldud, tuli Asutaval Kogul luua riigile põhiseadus. See loodi ja võeti 15. juunil 1920 vastu. Kehtima hakkas see põhiseadus täiel määral 21. dets. samal aastal. Peale kümneaastast kehtimist selgus, et vastuvõetud põhiseadusel on mõningad puudused. Kahel korral algatas riigikogu põhiseaduse muutmist. Rahvas ei toetanud aga seda. Kolmas kord algatas rahvas ise põhiseaduse muutmist. See algatus sai rahva poolehoiu osaliseks ja 14., 15. ja 16. okt. 1933 muudeti meie põhiseadus.

Põhiseadus erineb teistest seadustest. Ta on aluseks teistele. Ükski käesoleval ajal ja tulevikus loodav seadus ei tohi põhiseadusele vastu käia. Harilikke seadusi annab ja muudab rahva poolt valitud riigikogu ja üksikutel kordadel ka rahvas rahva-

hääletusel. Põhiseadust saab muuta ainult rahvas rahvahääletusel. Põhiseadus korraldab küsimusi, mis on riigi ehitusele aluseks. Temale on suurem tähtsus antud seepärast, et küsimused, mis otsustatud põhi-

Eesti-Vene rahusaatkonna esimees
J. Poska †.

seaduses, maksaksid pikema aja jooksul, et ei saaks neid sagedasti muuta. Nende sage muutmine vapustaks riigis korda.

Põhiseadus sisaldab 89 paragraafi ja on jaotatud kümnesse peatükki. Need peatükid on: üldised mää-

rused, Eesti kodanikkude põhiõigustest, rahvast, riigivanemast ja Vabariigi Valitsusest, riigikogust, kohust, omavalitsusest, riigikaitsest, riigimaksudest ja eelarvest, põhiseaduse jõust ja muutmisest.

Põhiseaduse järgi on Eesti iseseisev, demokraatlik, riigipeaga, parlamentaarne, rahva riigijuhtimisest otsese osavõetuga vabariik. See tähendab, et põhiseadus määrab kindlaks, et meie riigivorm on vabariiklik, mitte monarhistlik. Riigi eesotsas seisab rahva poolt valitud riigipea ehk riigivanem. 1920. aasta põhiseaduse järgi riigipead ei olnud. Peale riigikogu valimiste võtab rahvas riigi juhtimisest sellel teel osa, et ta rahvahääletuse ja rahvaalgatuse korras võtab osa seaduste andmisest. Demokraatlik kord tähendab seda, et riigi juhtimisest on osa võtma kutsutud võimalikult kõik täisealised riigi kodanikud. Parlamentaarse korra all mõistame korda, kus valitsus kannab vastutust riigikogu ees. Iseseisev vabariik tähendab, et meie Vabariik ei sõltu teistest riikidest, vaid otsustab kõik oma riigi asjad ise, ilma et teistel riikidel oleks õigust ennast meie riigi asjadesse segada.

Nagu nägime, ei või riik lasta kodanikul teha, mis see tahab. Kui igaüks hakkaks omapead elama, siis tekiks kodanikkude vahel riid. Tugevam teeks nõrgemale ülekohut. Riik aga ei tohi kodanikult riisuda ka ta vabadust ega temale kui orjale iga sammu ette kirjutada. Meie aja haritud inimene ei kannata seda. Säärase korra maksvusel ei saa inimene areneda. Meie aja riik peab oskama leida nende kahe vaate vahel kesktee. Meie põhiseadus teebki seda. Nimelt määrab ta, kui kaugele võib riik oma seadustega tungida kodaniku eraellu ja kus algab see piir, millest üle ei tohi seadus minna. Sealt hakkab peale kodaniku vabadus, osa tema põhiõigustest.

Eesti kodanikud on seaduse ees üheväärsed. Seadus ei tohi vahet teha rikka ega vaese, haritu ega harimatu vahel. Ühesuguse silmaga vaatab ta luteri- ja katolikuusulise, eestlase ja sakslase, mehe ja naise

Endine riigivanem ja vanem rahvajuht
J. Tõnisson.

peale. Seisusi Eestis ei ole. Ei tehta vahet endise paruni ega talupoja vahel. Kõik on ühesugused Eesti vabariigi kodanikud. Ei tohi ühtegi kodanikku vangistada muidu kui kuriteolt tabamisel või kohtu käsul. Vangistatud kodanikule peab kolme päeva jooksul

teatama, mispärast teda kinni peetakse. Keegi ei tohi ilma loata tungida teise korterisse ega lugeda tema telegramme ega kirju. Ainult kohtuvõimudel on tehtud erand juhtumeil, kui need kurjategijaid otsivad. Eesti kodanikul on vabadus enesele usku valida. Riigil oma usku ei ole. Kodanikud võivad vabalt asutada oma usulisi ühinguid. Riigivõimud segavad vahele ainult sel korral, kui usuline ühing riigi- või kõlblusvastast kihutustööd hakkab tegema.

Kodanik võib kitsendamata avaldada oma mõtteid sõnas, kirjas, trükis, pildis ja kujutustes, mingu need mõtted kui palju tahtes teiste omadest lahku. Uusi mõtteid ei tohi keelata. Nendega viiakse haridust edasi.

Kodanikul pole tarvis kelleltki luba küsida, et oma kirjatööd trükis avaldada. Tarvitab aga keegi oma mõtteid teiste kahjuks, see tähendab, saab ta süüdlaseks mingisuguses kuriteos, siis vastutab ta selle eest kohtus.

Eestis võib vabalt asutada ühinguid ja pidada koosolekuid. Igaüks võib takistamata valida enesele ametit ja avada ettevõtteid. Oma rahvuse määrab Eesti kodanik ise. Muulased võivad asutada oma emakeelseid koole. Kodaniku varandust ei või ilma tema loata ära võtta. Erand on lubatud, kui seda nõuavad üldised huvid ja seadus seda lubab. See-sugusel korral makstakse omanikule tasu. Teiste kodanikkudega üheväärsed on ka ametnikud. Leiab kodanik, et nad ülekohtuselt toimetavad, siis võib nende peale samuti kohtusse kaevata, nagu iga teise kodaniku peale. Riik lubab igale kodanikule anda maksuta alghariduse ja riigielu nii korraldada, et iga kodanik võiks inimeseväärselt elada.

Need on kodaniku põhiõigused, mida harilikud seadused ei tohi rikkuda ega kitsendada. Kui aga vaenlane tungib meie maale või meil maad võtavad sisemised rahutused, siis kuulutatakse välja kaitseseisund. Selle korra maksvuse aegu on õigus loendatud kodanikuvabadusi ehk põhiõigusi kitsendada.

Põhiseaduse teistest osadest on jutt järgmistes peatükkides.

Nagu eespool öeldud, peab iga riigikogu, mis seadusi annab, silmas pidama, et antavad seadused ei käiks Põhiseaduse vastu. Annab ta siiski Põhiseaduse-vastase seaduse, siis ei ole kodanik kohustatud seda täitma.

Kas seadus käib Põhiseaduse vastu või mitte ja kas kodanikku selle täitmatajätmise pärast karistada või mitte, otsustab kohus. Põhiseadust muuta saab ainult rahvas rahvahääletusel. Tahetakse seda muuta, siis peab muutmiskava rahval vähemalt kolm kuud enne hääletuspäeva teada olema. Põhiseadus loetakse muudetuks, kui muutmise poolt on enamus kõigist vabariigi hääleõiguslikest kodanikest.

Mis ülesanne on Asutaval Kogul? Miks tehakse vahet Põhiseaduse ja harilikkude seaduste vahel? Miks on Põhiseadus muudetav ainult rahvahääletusel? Miks on kõik kodanikud seaduse ees üheväärsed?

Riigivanem.

Eesti vabariigi eesotsas seisab riigipea, keda Põhiseadus nimetab riigivanemaks. Teistes vabariikides kannab riigipea presidendi nime. Riigivanema valivad hääleõiguslikud kodanikud üldise, ühetaolise, otse ja salajase hääletamise kaudu viieks aastaks. Kes on hääleõiguslikud kodanikud ja mida mõistame

üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise all, seda näeme järgmises peatükis. Riigivanemaks võib valida ainult seda hääleõiguslikku vabariigi kodanikku, kes on vähemalt 40 aastat vana ja keda 10 000 hääleõiguslikku kodanikku on kandidaadiks üles seadnud. Riigivanema valimisi toimetatakse nii, et kõigepealt esitavad vähemalt 25 hääleõiguslikku kodanikku Valimiste peakomiteele nõudmise, milles seavad omalt poolt üles teatava kodaniku riigivanema kandidaadiks. Ühes sellega maksavad nad peakomiteele 750 kr. kautsjonit. See on selleks, et kergemeelselt ei esitataks sääraseid kandidaate, kellel vähene rahva poolehoid. Kui ülesseatud kandidaat ei kogu 10 000 allkirja, siis langeb kautsjon riigile. Valimiste peakomitee koosneb riigikogu juhatusel liikmeist, ühest kohtunikust ja ühest prokurörist. Peakomitee, saanud kandidaatide ülesseadmise nõudmised ja igaühe eest kautsjoni, laseb trükkida allkirjade korjamise lehed ja saadab need linna-, alevi- ja vallavalitsustele, kes võimaldavad kodanikele nende lehtedele anda oma allkirja ühe või teise kandidaadi poolt. Ainult need kandidaadid, kes on teatava aja jooksul saanud vähemalt 10 000 allkirja, s. t. kelle kandidaadiks üles seadmist on nõudnud vähemalt 10 000 kodanikku, pääsevad valimistele. Nende hulgast tuleb kodanikul valida. Määratud päeval läheb kodanik valimisjaoskonda, saab sealt ümbriku ja paneb sellesse trükitud presidendinimega sedeli. Hääletusele tulevate kandidaatide nimega trükitud sedelid saadetakse valijale enne valimispäevi koju kätte. Riigivanemaks valituks loetakse see, kelle poolt on hääletanud üle poole hääletusest osa võtnud kodanikest. Kui keegi pole säärast enamust saanud, siis võetakse hiljemalt 90 päeva pärast teiskordsed riigivanema valimised ette. Seekord loetakse valituks

see, kes on sellel valimisel saanud kõige rohkem hääli.

Riigi tegevust võime jagada kolme ossa: seaduste andmiseks, valitsemiseks ehk seaduste elluviimiseks ja kohtumõistmiseks. Kõigile neile kolmele tegevusalale on riigivanemal mõju. Kõige suurem mõju on tal valitsemise alal.

Riigivanema osavõtt seadusandlusest avaldub järgmises. Tema esitab riigikogule arutamiseks seaduse-eelnõud, s. t. riigiametnikud töötavad seaduskava välja, Vabariigi Valitsuse kaudu läheb see riigivanemale ja see esitab kava omal nimel riigikogule. On mingi seadus riigikogus vastu võetud, siis läheb ta riigivanema kätte kinnitamiseks ja väljakuulutamiseks. Osa seadusi võib riigivanem kinnitamata riigikogule tagasi saata ja seega ei omanda need seadused jõudu. Siin on tegemist nn. absoluutse veto õigusega. Teine osa seadusi on säärased, mida riigivanem võib ka kinnitamata jätta, kuid kui kokku tuleb uus riigikogu ja see esitab sama seaduse endisel kujul riigivanemale, siis peab viimane seaduse välja kuulutama. Sellel juhtumil on tegemist suspensiivse ehk edasilükkava veto õigusega. Seda vetot võib riigivanem tarvitada seaduste puhul, mis määravad makse. Edasi on riigivanemal õigus anda dekreete. Dekreet on seadusjõuline määrus ehk ajutine seadus, mida annab riigipea. Edasilükkamata riikliku vajaduse korral, s. t. kui on kiire iseloomuga asjadega tegemist, võib riigivanem oma dekreediga kaotada ja muuta vana seadust ja anda uut. Dekreet on kehtiv samuti nagu seaduski, kuni teda muudab kas riigivanem ise või riigikogu. Dekreet ei tohi puudutada rahvaalgatamise, rahvahääletamise, riigikogu ega riigivanema valimise seadusi.

Valitsemise alal on riigivanem kõrgemaks juhiks. Tema kutsub ametisse Vabariigi Valitsuse ja vabastab selle ametist. Ta võib seda teha kas omal algatusel, või peaministri ettepanekul, või juhtumil, kui riigikogu ei ole valitsuse tegevusega rahul ja on avaldanud sellele umbusaldust. Riigivanem võib enne nelja aasta möödumist saata laiali riigikogu ja määrata uued valimised. Riigivanem esindab Eesti vabariiki, nimetab Eesti esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajaid; annab välja määrusi; nimetab ametisse ja vabastab ametist kõrgemad riigiametnikud; sõlmib välisriikidega lepingud ja esitab need riigikogule kinnitamiseks; kuulutab sõja ja teeb rahu riigikogu otsuse põhjal; on rahu ajal kaitsevägede kõrgem juht ja nimetab sõja ajal vägede ülemjuhataja. Kõik riigivanema otsused, et olla kodanikele kohuslikud, peavad kandma kas peaministri või mõne teise ministri allkirja. See on selleks, et minister allkirja andes võtab tehtud sammu eest vastutuse enesele ja teda arvustatakse, mitte riigivanemat. Riigivanemat tahetakse hoida väljaspool arvustust, tema kohta öeldakse: ta on poliitiliselt vastutamatu. Ainult mõned üksikud riigivanema otsused ei vaja ministrite kaasallkirja. Nende hulka kuulub valitsuse ametist vabastamine ja uue nimetamine, riigikogu enne tähtaega laialisaatmine jne.

Kohtumõistmisele on riigivanema mõju kõige väiksem. Tema nimetab ametisse kõik kohtunikud ja prokurörid ja annab süütegijatele armu, s. t vabastab karistusest või pehmedab karistust isikuile, kes kohtu poolt on süüdi mõistetud.

Arvestades riigivanema suurt usaldust, ei saa teda muidu võtta kohtulikule vastutusele, kui riigikogu igakordsel loal.

Riigikogu.

Riigikogu valitakse Eesti vabariigi kodanikkude poolt üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise teel proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Valimistest võtavad osa kõik hääleõiguslikud vabariigi kodanikud. Hääleõiguslikuks loetakse kodanik, kui ta valimisteks on 20 a. vanaks saanud ja vähemalt ühe aasta olnud Eesti riikkondsuses. Ühesugune valimisõigus on meestel ja naistel, kaitseväelastel ja eraisikutel. Hääleõiguslikeks ei loeta: 1) kohtu poolt hullumeelseks tunnistatud, 2) eestkostmise all olevad pimedad, kurtummad ja pillajad, 3) süütegijad teatav aeg peale karistuse kandmist.

Igal valijal on üks hääl. Igal häälel on ühesugune kaal ja tähtsus, s. t., et valimised on ühetaolised. Valija annab hääle otse nendele kaaskodanikkudele, keda tema tahab näha riigikogus. On ka teissugune valimisviis, kus valija annab oma hääle valijamehele ja see valib saadiku. Säärased valimised on kaudsed. Meie omad aga on otsesed. Hääle andmine on korraldatud salaja, s. t. üks ei saa teada, kellele teine oma hääle annab. Säherdune nõue on üles seatud sellepärast, et iga valija saaks vabalt oma südame-tunnistuse järgi hääletada, ilma et ta pruugiks kannatada kellegi survet. Riigikogus saavad nimekirjad saadikute kohti vastavalt häälte arvule, mis valijad neile andnud.

Riigikogu valimisi toimetatakse järgmiselt. Valimisteks on Eesti jagatud seitsmesse ringkonda. Häälte äraandmiseks jagatakse ringkond valimisjaoskondadeks. Valimisi juhivad Valimiste peakomitee, ringkonna- ja jaoskonna-komiteed. Mitte hiljem kui 60 päeva enne valimisi võivad vähemalt 3 hääleõigus-

likku kodanikku anda Valimiste peakomiteele oma kandidaatide esitamise kirja. See võib sisaldada üks kuni kolm kandidaadi nime ühes elukoha tähendamisega ja peab soovitajate poolt alla kirjutatud olema. Kandidaadid esitatakse ringkondade järgi. Kandidaatide esitamise kirja esitajad moodustavad valijateühenduse, kes võivad teiste valijateühendustega ühineda ja luua valimisliidu.

Nimekirja esitajad peavad ühes sellega maksuma Valimiste peakomiteele 500 krooni tagatist. Saab nimekiri vähemalt 1 saadiku riigikogusse, siis makstakse tagatis tagasi, vastasel korral langeb see riigi kasuks. Tagatise nõudmisega tahetakse ära hoida, et väikesed kodanikkude rühmitised kergemeelselt ei esineks oma nimekirjadega.

Et teada saada, kes on hääleõiguslik kodanik, seks peavad linnad, alevid, vallad ja kaitseväe osad alalisi hääleõiguslike kodanikkude nimekirju. Need on välja riputatud avalikule kohale. Kaks korda aastas parandatakse neid. Kustutatakse maha kodanikud, kes surnud või valimisjaoskonnast lahkunud, ja märgitakse juurde, kes jaoskonda elama asunud või 20 aastat vanaks saanud. Igal kodanikul on õigus nõuda, et tema nimekirja kantaks, kui seks pole seaduslikku takistust. Valida saavad ainult need, kes nimekirjas seisavad.

Valimised ise kestavad 2 päeva. Viis päeva enne valimiste algust saadab jaoskonna-komitee igale nimekirjas olevale kodanikule koju kätte oma ringkonna trükitud kandidaatide-nimekirjad ja nimelise tunnistuse. Nimeline tunnistus tõendab, et kodanikul on õigus valida. Kandidaatide nimekirjad näitavad, kes selles valimisringkonnas on ette pandud valida. Vali-

mispäeval võtab kodanik enesega kaasa isikutunnistuse, nimelise tunnistuse ja selle kandidaatide nimekirja, millele ta tahab oma hääle anda, ja läheb valimisjaoskonda. Seal nõutakse valijalt isikutunnis-

Riigikogu hoone.

tuse ja nimelise tunnistuse ettenäitamist ja antakse talle ümbrik. Antud ümbrikusse paneb valija kandidaatide-nimekirja ja annab selle komiteele ära. Oma ümbrikku ei tohi valija tarvitada ega tohi sisseantud nimekirjale ka märkusi peale teha. Valijal on õigus ainult nimekirjas olevate kandidaatide järjekorda muuta. Selleks kirjutab ta oma soovi kohaselt nime-

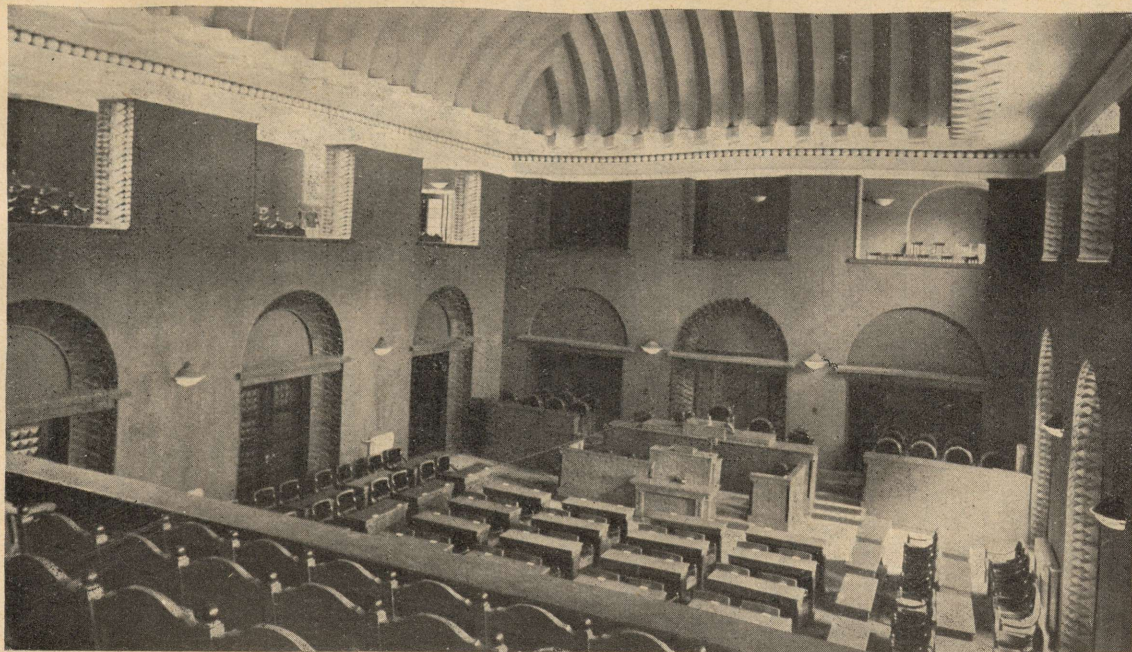
dele ette 1, 2, 3. Numbrid tähendavad seda kandidaatide järjekorda, mida valija soovib näha. Muude märkustega nimekirjad loetakse maksvusetuks.

Pärast teist valimispäeva loetakse jaoskonnas igale nimekirjale ja valimisliidule antud häälte arv ära ja teatatakse sest ringkonna-komiteele. Ringkonnakomitee arvab terves ringkonnas igale nimekirjale ja valimisliidule antud hääled kokku ja teatab sellest Valimiste peakomiteele. Saadud andmete põhjal arvutab viimane, kui palju saadikuid saadab iga nimekiri riigikogusse ja keda nimelt. Arvutamise viis on õige keeruline ja tema peamõtte seisab selles, et nimekirjas esikohal seisjale loetakse terve hääl, teisel kohal seisjale pool ja kolmandal kohal seisjale $\frac{1}{3}$ häält.

Riigikogu valitakse neljaks aastaks. Ta koosneb viiekümnest liikmest. Iga oktoobrikuu esimesel esmaspäeval astub riigikogu oma korraliseks istungjärguks kokku ja on koos mitte rohkem kui 6 kuud. Erakorraliselt peab juhatus riigikogu kokku kutsuma riigivanema või $\frac{1}{2}$ riigikoguliikmete nõudel. Oma tegevuse juhtimiseks valib riigikogu enese hulgast juhatuse.

Riigikogu on otsustusvõimeline, kui on koos vähemalt pooled liikmed. Koosolekud on avalikud. Iga kodanik võib pealt kuulata. Ainult erakordsetel juhtudel, kui sellega nõus on $\frac{2}{3}$ koosolevaist riigikoguliikmeist, võib kuulutada istungi kinniseks ja võõrasatele ära keelata pealt kuulata.

Riigikoguliikmeks võib valida iga hääleõiguslikku kodanikku. Peaks liige enne oma volituse lõppu riigikogust lahkuma, olgu surma või mõnel muul põhjusel, siis astub tema asemele samast nimekirjast järgmine kandidaat.

Riigikogu istungitesaal.

Riigikoguliige toimetab ja hääletab täiesti vabalt, südametunnistuse järgi, ilma et ta oleks seotud mingisuguste valijate poolt antud nõuetega. Et ta saaks oma parema tundmise järgi toimetada, ei kannata ta vastutust poliitilise mõtteavalduse eest, mida ta teeb riigikogus. Need mõtted võivad olla isegi riigivastased. Arvatakse, et nad ei või riigikogus paha teha; nad toovad kasu, tutvustades enamust vastaste mõtetega. Et riigikoguliige saaks oma kõrget ülesannet täita, ei ole otstarbekohane teda iga asja pärast tööjuurest ära kiskuda. Seepärast ei või tema liiget riigikogu loata vangistada. Erand on lubatud juhul, kui liige tabatakse kuriteolt. Sel korral pole luba vangistamiseks tarvis. Vangistamisest enesest peab aga 48 tunni jooksul teatama riigikogu juhatusele. Riigikogul on õigus oma liikmele kohtu määratud karistust edasi lükata. Sündmatu käitumise pärast riigikogu koosolekuil võib riigikogu oma liiget kodukorra põhjal karistada. Riigikoguliikmed vabastatakse nende volituste kestel riigikaitseteenistusest. Nad saavad palka ja neil on prii sõit vabariigi piirides riigi raudteedel ja laevadel. Palga suuruse määrab käesolev riigikogu järgneva koosseisu jaoks. Iga riigikoguliige võib riigikogu koosolekul pöörduda valitsuse poole küsimustega. Neljandikul riigikoguliikmeist on õigus valitsuselt tema sammude pärast aru või seletust nõuda. Valitsus on kohustatud selle peale andma seletust.

Riigikogu tähtsaim ülesanne on anda seadusi. Peale selle määrab ta riigi iga-aastase tulude ja kulude eelarve, otsustab riigi laenude tegemist, kuulutab sõda ja teeb rahu, kinnitab valitsuse poolt esitatud rahvusvahelisi lepinguid ja kaitseseisundi välja-

kuulutamist riigis. Riigikogu valib oma kestuse ajaks riigikontrolõri ja kontrollnõukogu liikmed, kes valvavad riigi majapidamise järele ja hoolitsevad selle eest, et ei tehtaks väljaminekuid väljaspool eelarvet.

Mis on poliitiline partei? Mis on riigikogu rühm? Mitmes riigikogu on praegu koos? Kas on mõni riigikogu sunnitud olnud enne seaduslikku kestust laiali minema? Millised rühmad on käesolevas riigikogus? Kes on praegu riigikogu esimeheks? Mis on riigikogu kodukord?

Seadusandlus.

Tavaliselt annab seadusi riigikogu, erikordselt aga rahvas rahvahääletuse ja rahvaalgatuse teel. Seaduse-eelnõusid võivad riigikogule esitada kas riigivanem, riigikogurühm või vähemalt kolm riigikoguliiget. Rühmaks nimetatakse riigikoguliikmete koondist, mis sisaldab vähemalt kolm liiget, on valinud endale juhatuse ja sellest teatanud riigikogu juhatusele. Ükskõik kelle poolt seaduse-eelnõu on esitatud, riigikogu juhatusele saadab selle tavaliselt komisjoni. Komisjoniks nimetatakse riigikoguliikmete koondist, mis on moodustatud teatavat liiki küsimuste läbiarutamiseks, näit. riigikaitse komisjon. Komisjonidesse saadab iga rühm eriteadlased teatavas küsimuses. Komisjon kaalub seaduse-eelnõu läbi, võtab oma seisukoha ja teeb need teatavaks riigikogule. Riigikogus arutatakse seaduse-eelnõusid tavaliselt kolmel lugemisel. Erandjuhtumitena lepatakse kahe lugemisega ja mõnikord koguni ühega.

Kõigepealt räägitakse kavast üldse. Arutatakse, kas ta on sedavõrt täielik, et võib tema üksikasjalisemale arutamisele minna. See on esimene lugemine. Kui hääletamisel otsustatakse minna paragraafide

kaupa arutamisele, siis algab teine lugemine. Teisel lugemisel arutatakse ja hääletatakse kava paragraafide kaupa. On kava läbivaatamisega niiviisi lõpule jõutud, siis tehakse sedasama veel kord algusest peale. Seda nimetatakse kolmandaks lugemiseks. Vahe seaduse teise ja kolmanda lugemise vahel seisab selles, et kolmandal lugemisel saab korrata ainult neid ettepanekuid, mis tehtud teisel lugemisel. Täiesti uusi ettepanekuid kolmandal lugemisel enam teha ei saa. Pärast viimast lugemist läheb seadus lõpphääletusele. Kui seadus seal häälteenamusega vastu võetud, saadab riigikogu juhatus seaduse riigivanemale välja kuulutamiseks. Riigivanemal on vetoõigus. Kui ta seda ei tarvita, siis kuulutab ta oma ja vastava ministri allkirjaga seaduse välja „Riigi Teatajas“. Kui seaduses eneses pole muud korda märgitud, siis hakkab see kehtima kümnendal päeval pärast „Riigi Teatajas“ avaldamist. Selle aja kestel on kodanikel võimalus seaduse sisuga tutvuda. „Riigi Teataja“ on kohtuministeriumi poolt välja antav ajakiri, mille sisuks on seadused, määrused ja valitsusasutiste teadaanded.

Peale riigikogu võtavad seadusandlusest osa kõik vabariigi hääleõiguslikud kodanikud. Nimelt on kolmandikul riigikoguliikmeist õigus nõuda, et riigikogu poolt vastu võetud seadus jääks kahe kuu jooksul vastuvõtmise päevast arvates „Riigi Teatajas“ välja kuulutamata. Selle aja jooksul võivad 25 000 hääleõiguslikku kodanikku nõuda seaduse rahvahääletusele panemist. Seks peavad need 25 000 kodanikku esinema kirjaliku nõudmisega riigikogu ees. Nende allkirjad peavad kinnitatud olema omavalitsusasutiste poolt, kus hääleõiguslike kodanikkude nimekirju peetakse. Tuleb üleriiklik rahvahääletus, kus määratud ajal nendesamade valimisjaoskondade järgi,

nagu riigikogugi valimistel, iga hääleõiguslik kodanik annab oma hääle kirjalikult „poolt“ või „vastu“. Enamus otsustab, kas tuleb riigikogu poolt vastu võetud seadus avaldada või mitte.

Peale selle on 25 000 hääleõiguslikul kodanikul õigus nõuda, et seadus antaks, muudetaks või tunnistataks maksvusetuks. Sellekohane kava peab olema täpsalt välja töötatud ja antakse riigikogule. Riigikogu võib nõudmisega ühineda ja soovitatud kava seadusena välja anda. Lükkab ta aga nõudmise tagasi, siis peab ettepanud seaduskava minema rahvahääletusele. Rahva enamus otsustab seaduse eelnõu saatusel. Õigust, nõuda seaduse andmist või muutmist, nimetatakse rahva algatusõiguseks.

Kui rahvas lükkab tagasi riigikogu poolt vastu võetud seaduse või võtab vastu riigikogu poolt tagasi lükatud seaduse, siis kuulutatakse välja uued riigikoguvälimised. See on arusaadav. Tagasi lükates riigikogu seadust näitab rahvas, et ta valitud riigikogu enam ei usalda. Paratamata peab see laiali minema, et rahvale võimalust anda uut valida. Uued välimised peavad toimuma mitte hiljem seitsetkümnet viit päeva pärast rahvahääletust.

Rahvahääletusele ei kuulu ega või rahva-algatuse teel otsustamisele tulla riigi eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseseisundi väljakuulutamine ja lepingute tegemine võõraste riikidega. On arusaadav, miks see nii on. Loendatud küsimused puudutavad kõige väärtusmini kodanikke. Erakordsetel aegadel puudub suures hulgal kodanikkudest kannatus ja arusaamine asja seisundist. Tahetakse aga igal tingimusel raskustest lahti saada, ei mõelda, missugused on tagajärjed. Näiteks tahab sõja ajal igaüks rahu. Rahu ei või aga

igal ajal ja tingimusel teha, sest ebaõigel ajal rahu- tegemine ja teisele allaandmine võib terve rahva igavesele hävimisele viia. Seesugustel rasketel minu- titel suudavad asja seisundist ainult kõige paremad pead aru saada. Seepärast on eel-loendatud raskete küsimuste otsustamine jäetud üksnes riigikogu hooleks.

Endistel aegadel juhtis riiki kuningas oma ametnikkudega. Meil seda ei ole. Meil juhivad riiki hääleõiguslikud kodanikud ise. Riigikogu valimiste ja rahvahääletusega avaldavad nemad oma tahtmist. Raske kohustus lasub meie kodanikkudel. Praeguse aja riik on nii keeruline ja tema juhtimine nii raske, et ta igalt kodanikult nõuab suurt arusaamist ja kaalumist. Ühtviisi peavad riigi juhtimisest osa võtma nii rikas kui vaene, haritu ja harimatu. Ükski ei tohi veeretada koormat teise peale. Minnes riigikogu valimistele või rahvahääletusele peab iga kodanik teadma, missuguste kandidaatide poolt ja missuguse seaduskava poolt või vastu ta hääletab. Tal peab olema selge arusaamine, miks teeb ta nii, aga mitte teisiti. Järele kaalumata, teiste sõnade ja kihutuse järgi ei tohi ta midagi teha. Kui paljud kodanikud nii toimetavad, siis viivad nad riigi, teised kaaskodani- kud ja lõpuks enese hävimisele. Säärased kodanikud pole vabariigi kodaniku nime väärt.

Kes esitab riigikogule enamuse seaduskavadest? Miks ei lubata seaduse kolmandal lugemisel teha täiesti uusi ette- panekuid?

Vabariigi Valitsus ja valitsemine.

Seadused vajavad elluviimist. Seadus määrab, et riigis peavad teotsema algkoolid, keskkoolid, gümnaa- siumid jne., kodanikud peavad elama rahus, maksuma

riigile makse jne. Kõik selle teostamine nõuab rohkearvulist ja keerukat ametnikkude aparati. Valitsemist juhib meil riigivanem ühes Vabariigi Valitsusega. Vabariigi Valitsus koosneb peaministrist ja kaheksast ministrist. Need kaheksa ministrit on: haridus- ja sotsiaal-, kaitse-, kohtu-, majandus-, põllutöö-, sise-, teede- ja välisminister. Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme kutsub ametisse ja vabastab sellest riigivanem. Meie valitsusel peab olema riigikogu ja riigivanema usaldus, s. t. et Valitsus peab nii teotsema, et ta vastuollu ei satuks riigivanema ega ka riigikoguga. Niipea kui riigikogu avaldab valitsusele või ta üksikule liikmele otsest umbusaldust, s. o. riigikogu mõistab nende tegevuse hukka, tuleb vastavalt kas tervel valitsusel või umbusalduse osaliseks saanud ministril lahkuda. On vaid üks tee, kunas umbusalduse osaliseks saanud valitsus võib jääda paigale, see on siis, kui riigivanem tunnistab valitsuse tegevuse õigeks, saadab riigikogu enese laiali ja määrab uue riigikogu valimised. Riigivanem võib valitsuse ametist vabastada ka omal algatusel, ilma et riigikogu oleks viimasele umbusaldust avaldanud. Kuigi põhiseadus ütleb, et kõrgemat valitsemisvõimu teostab riigivanem, siis tegelikult ei saa ta seda üksinda teostada, sest kõik tema otsused vajavad ministrite kaasallkirja. Kui riigivanema otsus ei ole seadusepärane, siis peavad ministrid keelduma oma allkirja andmast; kui riigivanema otsus paistab ministrile ebaotstarbekohasena, siis võib ta keelduda oma allkirja andmast. Puudub riigivanema otsusel aga ministri kaasallkiri, siis ei ole säärane otsus kellelegi sunduslik. Seepärast võib öelda, et tegelikult juhivad valitsemist riigivanem koos Vabariigi Valitsusega. Vabariigi Valitsuse tähtsam tegevus seisab kõigi nende küsimuste läbiarutamises, mida tahab

riigivanem otsustada ja mis otsus vajab ministri kaasallkirja. Valitsuse koosolekud on kinnised. Neid juhatab peaminister. Neid võib juhatada ka riigivanem. Peaminister ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, pärib ministritelt aru nende tegevuse kohta ja esindab riigivanemat ja valitsust riigikogus. Riigivanemal ja Vabariigi Valitsusel on ühine kantselei riigikantselei nime all riigisekretäri eesotsas.

Iga minister seisab oma ministeeriumi eesotsas ja juhib seda. Ministeerium jaguneb valitsusteks ja osakondadeks. Näiteks on Haridus- ja sotsiaalministeeriumil järgmised valitsused ja osakonnad: 1) Teaduse ja kunsti osakond, 2) Koolivalitsus, 3) Tervishoiu- ja hoolekandevalitsus, 4) Kutseoskuse osakond. Haridus- ja sotsiaalministeeriumi on koondatud haridustöö, tervishoiu ja hoolekande juhtimine üle riigi. Kui peatuda ainult haridusalal, siis tuleb märkida, et selle ministeeriumi alla kuuluvad kõik üldhariduslikud ja kutsekoolid, alates ülikooliga ja lõpetades algkooliga. Ainult põllutöökoolid käivad Põllutööministeeriumi võimkonda. Kõike haridustööd üle riigi ei saa juhtida ministeeriumi ametnikud keskkohast Tallinnast. Peavad olema kohal üle riigi omad ametnikud, kes kohal juhivad haridustööd. Linnades on haridustöö juhtimine linnavalitsuse käes. See ehitab koolimajad, muretseb õppeabinõud. Sellele saadab Haridus- ja sotsiaalministeerium oma eeskirjad. Vallas juhib haridustööd vallavalitsus. Ministeerium määrab kindlaks koolide õppekavad. Et koolides õpetamine toimuks õppekavade järgi, selle järele valvavad koolinõunikud, keda ministeerium nimetab ametisse.

Samuti nagu Haridus- ja sotsiaalministeerium valitseb kohal omal alal, nii valitsevad kohal ka teised ministeeriumid. Kohapealne valitsemine on korralda-

tud kahel viisil. Mõnel ministeeriumil on selleks nime-
tatud ametnikud, teistel ministeeriumidel valitsevad
kohal linna-, valla- ja aleviomavalitsused. Harilikult
on see nii, et iga ministeerium kasustab nii omavalit-
susasutisi kui ka oma nimetatud ametnikke.

Nagu nägime, on omavalitsusasutised valitud
kohapealsete kodanikkude poolt. Kohapealsed riigi-
ametnikud nimetatakse aga kõrgemate ametnikkude
poolt. Alam ametnik allub kõrgemale ametnikule ja
see omakorda kõrgemale, kuni riigivanemani.

Mis vahe on seadusandliku asutise ja valitsemisasu-
tise vahel? Mis vahe on riikliku asutise ja omavalitsusasu-
tise vahel? Mis on koalitsiooni ministeerium? Milline on
praegu Vabariigi Valitsuse isiklik koosseis?

Kohus.

Kõik kodanikud peavad seadust austama ja selle
nõudeid täitma. Suurem hulk teeb seda tõesti. Osa
ei hooli aga sellest ja toimetab vastupidi. Seadus kee-
lab tappa, kurjategija tapab. Kannatavad tapetu omak-
sed. Vihameeles on nad valmis tapjale kätte maksma.
Riik ei või seda lubada, kui ta tahab korda pidada.
Kannatanud kodanikud ei saa kunagi suhtuda era-
pooletult asjasse. Oma ärevuses lähevad nad üle piiri.
Algab vastastikune riid ja tapmine. Seepärast keelab
riik kõik omavolilised tüliõiendused ja asutab nende
arutamiseks erapooletud kohtud.

Meie kohtuil on kolmesugune ülesanne: 1) aru-
tada nuhtlus- ehk kriminaalseaduste vastu eksimisi,
2) arutada administratiiv- ehk valitsemisseaduste
vastu eksimisi ja 3) arutada kodanikke ehk tsiviil-
vahekõrde. Selle järgi jaotatakse ka kohtud krimi-
naal-, administratiiv- ja tsiviilkohtuiks.

Kriminaal- ja tsiviilasju arutatakse harilikult kolmes kohtuastmes, administratiivasju kahes. Seda tehakse seepärast, et kõrvaldada juhtuvaid vigu ning eksimusi. Ka kohtunik on inimene ja temagi võib eksida. Et viga parandada, on kodanikule õigus jäetud nõuda asja arutamist teises ja kolmandas kohtuastmes. Esimene ja teine kohtuaste arutavad asja sisuliselt, s. t. kuulavad tunnistajad üle ja uurivad, kas kaebealune on kuriteos süüdi või mitte, kas nõudjale tuleb nõutav summa välja maksta või mitte; kolmas aste valvab ainult selle järele, kas esimeste kahe astme kohtud on seaduse järgi käinud, s. t. kas nad on õiget seadust tarvitanud ja seda õieti seletanud. Teist kohtuastet nimetatakse apellatsiooniasstmeks, kolmandat kassatsiooniasstmeks.

Meil on kaht liiki kohtud: väiksemate ja suuremate asjade arutamiseks. Need on rahukohus ja üldkohus. Rahukohtu esimene aste on rahukohtunik, teine aste — rahukogu, kolmas — riigikohus. Üldkohtu esimene aste — rahukogu, teine — kohtupalat, kolmas — riigikohus. Rahukogu täidab kaht ülesannet. Esimese liigi kohtus on ta teine aste, teise liigi kohtus — esimene. Rahukohtunik mõistab kohut üksinda. Rahukogu, kohtupalati ja riigikohtu istungeist peavad osa võtma vähemalt kolm kohtunikku. Riigikohus asub Tartus, kohtupalat — Tallinnas, rahukogud — Tallinnas, Tartus, Rakveres ja Viljandis, rahukohtunikud on laiali linnades ja maal.

Kuriteo- ehk kriminaalasjadeks nimetatakse tegusid, mis karistuse ähvardusel on seaduse poolt keelatud, näiteks tapmine, varastamine, kelmus, laenujuttude laialilaotamine jne. Kriminaalasjad, mille eest kõrgeim karistus on 1½ a. türmi ja kuriteo väärtus ei ole üle 1000 krooni, alluvad

rahukohtuile. Kõik teised raskemad kuriteod käivad üldkohtu võimkonda. Kuritegudes, mis kuuluvad rahukohtu võimkonda, toimetab juurdlust politsei. On kuski säherdune kuritegu toimunud, näiteks on taskust varastatud uur, siis teatatakse kohe politseile. Viimane võtab kinni kurjategija, kuulab üle tunnistajad, koostab juurdlusprotokolli ja saadab selle rahukohtunikule. Rahukohtunik kutsub kohtusse kaebealuse, kahjusaaja ja tunnistajad, kuulab nad üle ja teeb selle põhjal otsuse. Ei ole asjaosalised selle otsusega rahul, siis on neil õigus kahe nädala jooksul edasi kaevata rahukogusse. Seal arutatakse asja uuesti. Kes tunnistajaist kohtus valet räägib, langeb valju karistuse alla. Rahukogus arutavad asja kolm kohtunikku. Leiavad asjaosalised või prokurör, et kohus otsust tehes on rikkunud seadust, siis on neil kahe nädala jooksul õigus edasi kaevata riigikohtusse. Leiab riigikohus, et kaebajail on õigus, siis muudab ta rahukogu otsuse ja käsib rahukogu teise kohtunikkude koosseisuga asja uuesti arutada.

Toimub suurem kuritegu, mis kuulub üldkohtu võimkonda, näiteks on aset leidnud tapmine, siis teatatakse sellest ka politseile, kohtu-uurijale või prokurörile. Politsei ülesanne on esimesi samme astuda, et kurjategija ei saaks põgeneda ega kuriteo jälgi kaotada. Politsei peab aega viitmata saatma kogutud materjali kohtu-uurijale. Kohtu-uurija valmistab asja kohtule ette. Ta teeb kindlaks, millised tõendid on kahtlusaluse vastu; kuulab üle selle ja tunnistajad. On uurija kuriteo selgeks teinud või otsusele jõudnud, et kuritegu ei saa selgeks teha, siis esitab ta kõik materjali prokurörile. Leiab prokurör, et on põhjust kurjategijat süüdistada, siis koostab ta süüdistusakti, kus üles on tähendatud, milles kaebealune on süüdi,

ja esitab selle rahukogule. Saades süüdistusakti rahukogu määrab asja kohtulikule arutusele. Kohtuistungile kutsutakse kohtualune, kahjusaaaja ja tunnistajad. Istungist võtavad osa vähemalt kolm kohtunikku ja prokurör. Prokuröri ülesanne on kohtule ette kanda materjali, mis kohtualust süüdistab. Rahukogu otsuse peale võivad asjaosalised ja prokurör kaevata kahe nädala jooksul kohtupalatisse. Kohtupalati otsuse peale kaevatakse riigikohtusse. Riigikohus toimetab samuti nagu eelmisel juhul. — Kuritegu langeb selle kohtu arutada, kelle piirkonnas ta on korda saadetud.

Kriminaalkohus määrab seaduste ja kuriteo raskuse järgi järgmisi karistusi: surmanuhtluse, eluaegse või tähtajalise sunnitöö, vangiroodu, türmi, aresii ja rahatrahvi. Lapsi kuni 10 aastani ei karistata. Alaealised 10—17 aastani antakse nende omaste järelevalve alla või paigutatakse alaealiste parandusmajasse, välja arvatud ainult kõige raskemad kuriteod. Mitte-täisealistele, 17—20 a. vanustele, vähendatakse karistust.

Tsiviil- ehk kodanlikkudeks seadusteks nimetatakse seadusi, mis korraldavad isikute era-vahekordi, näiteks ostu-, müügi-, laenu- ja teenistuslepinguid, parandusasju jne. Kodanlikud asjad tulevad, kui nõudehind või vaidluse all oleva asja väärtus ei ole üle 1000 krooni, ja vaidlus ei puuduta kinnisvara, rahukohtu arutada. Suuremaid asju arutab üldkohus. Kodanlikkude asjade arutamist algab kohus ainult asjaosaliste soovil. On ühel kodanikul teiselt midagi nõuda, näit. võlga, ja teine ei tasu vabatahtlikult, siis pöördub esimene neist kohtusse. Teda nimetatakse nõudjaks, seda, kelle käest nõutakse — kostjaks. Rahukohtuniku poole võib pöörduda kirjaliku ja suusõnalise palvega, üldkohtusse ainult kirjalikult. Oma palves seletab nõudja, mida ta palub, ja annab

üles lõendid ja tunnistajad, kes tema nõudmist võivad kinnitada. Peale selle peab ta kohtule maksma nõudesumma järgi kohtulõivu ja kleepima antavale paberile leatava arvu tempelmarke. Kohus määrab istungi ja kutsub sinna nõudja, kostja ja tunnistajad. Peale nende ülekuulamist teeb ta otsuse. On otsuse leinud rahukohtunik, siis võivad pooled, s. t. nõudja ja kostja, kuu aja jooksul kaevata rahukogusse. On nõudesumma üle 1000 krooni ja on esialgne nõudmine antud rahukogusse, siis kaevatakse edasi kohtupalatisse. Rahukogu kui teise astme ja kohtupalati otsuse peale võib kahe kuu jooksul kaevata riigikohtusse, mis niisamuti toimetab kui kuriteo-asjuski. Keda kohus kohustab välja maksma või kes protsessi kaotab, maksab teisele kohtukulud. On kohus otsuse teinud ja tõrgub kostja ka pärast seda nõudjale vabatahtlikult maksmast, siis annab kohus nõudjale paberi, nn. täitelehe. Täiteleht antakse kohtutäituri (kohtupristavi) kätte. See on ametnik, kel on ülesandeks mõistetud summasid võlgnikkude käest kohtuotsuse järgi sisse nõuda. Täitur näitab kostjale täitelehette. Ei tasu võlgnik ka siis oma võlga, siis kirjutab täitur võlgniku varanduse üles ja müüb ta enam-pakkumisel ära. Sel teel saadud rahast tasutakse nõudjale väljamõistetud summa ja täituri kulud. — Nõudeasju arutab see kohus, mille piirkonnas elab kostja.

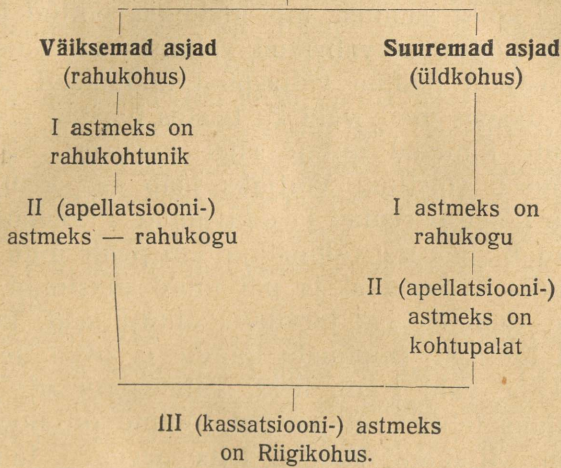
Administratiivkohtu ülesanne on ametiasuliste seadusevastaseid määrusi ja korraldusi tühistada. Üksikuile ametnikele ja ametiasutistele annab seadus õiguse anda määrusi ja teha korraldusi. Kõik need määrused ja korraldused peavad olema seadusega kokkukõlas. Kui ametiasutis seadusevastaselt toimib, siis on igaühel, keda see määrus puudutab, õigus kaevata administratiivkohtusse. Näiteks kui

linna- ja maavalitsus määrab kodanikule niisuguse maksu, mida seadus ei luba, siis kaebab ta selle peale rahukogule. Kui vallavolikogu ja maavalitsus jätavad Vabadusristi saanud sõduri mõisade jagamisel ilma maata, siis on sõduril õigus kaevata rahukogusse. Administratiivkohtusse võib kaevata valla-, alevi-, linna-, maavalitsuste ja -volikogude, üksikute ministeeriumide ning nende osakondade ja teiste seaduses nimetatud asutiste määruste ja otsuste peale. Valla- ja alevivalitsuste ja -volikogude otsuste peale kaevatakse rahukohtunikule, linna- ja maavalitsuste ja -volikogude otsuste peale rahukogusse ja ministeeriumide peale riigikohtusse. Kaebused antakse kohtusse kuu aja jooksul sellest päevast arvates, mil kaebaja määrusest teada sai. Leiab kohus kaebuse õige olevat, siis tühistab ta määruse, mille peale kaevati. Ei ole asjast osavõtjad rahukohtuniku või rahukogu otsusega rahul, siis on neil õigus kuu aja jooksul, arvates otsuse tegemise päevast, edasi kaevata riigikohtusse ja nõuda asja uut otsustamist. Riigikohtu otsused on lõplikud, nende peale ei saa edasi kaevata. Kohtuskäijad võivad eneste eest volitada asju ajama oma volinikke ja advokaate.

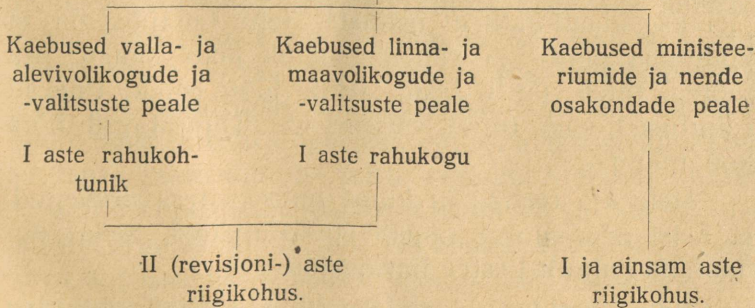
Kohtuniku töö on vastutusrikas. Seepärast nõutakse talt kõrgemat õigusteaduslikku haridust ja ettevalmistust kohtus. Kohtunik peab olema õiglane ja iseseisev. Seepärast ei või ta pidada mingisugust kõrvalist palgalist ametit. Teda ei saa ametist kõrvaldada ega vastu tema tahtmist teisele kohale viia muidu kui kohtuotsuse põhjal, kui ta on süüdi leitud mingis kuriteos. Neil tingimustel saab kohtunik oma südame-tunnistuse ja seaduse järgi kohut mõista, ilma et keegi saaks temale survet avaldada. Kohtunikke nimetab ametisse riigikohtu ettepanekul riigivanem.

Graafiliselt võib kohtuastmestikku järgmiselt kujutada:

Kriminaal- ja tsiviilasjad.

Administratiivasjad.

Kes on praegu riigikohtu esimees? Mis ülesanne on advokaatidel ja kuidas neid liigitatakse? Mis ülesanne on notaritel? Mis vahe on kinnis- ja vallasvara vahel?

Rahvaharidus.

Oma majanduslikus elus oleme jõudnud arenemisastmele, kus põllundus ja osa vabrikutööstusest on oma riigi piiridest üle kasvanud, s. t. meie ei tarvita mitte kõiki saadusi, mis kodumaa põllud kasvatavad või kodumaa vabrikud valmistavad. Saadused peavad ostjaid leidma väljaspool kodumaad. Nii ei ole lugu üksnes meil, vaid ka teistes haritud riikides. Väliturule ilmuvad mitme riigi saadused. Müüjate vahel tõuseb võistlus. Võitjaks jääb see, kelle saadused on kõige paremad ja odavamad. Paremaid saadusi suudab anda see valmistaja, kes peale muu tarvitab tehniliselt uuemaid ja paremaid masinaid. Uusi masinaid saab kasuga tarvitada ainult seal, kus on õppinud töölised. Õppimata tööline ei oska nendega ümber käia, vaid rikub neid. Tähelepanekute varal on kindlaks tehtud, et haritud tööline on hoolsam, leidlikum, viljakam, suudab teha paremat tööd, ja tema valmistatud saadus tuleb lõppresultaadis odavam kui harimatu töölise oma. Riik ei saa jääda pealtvaatajaks, kui tema töösturite ja põllumeeste tooted jäetakse maailmaturul ostmata. Selle tagajärg on, et kodumaa põllu- ja vabrikutööstus jääb kängu; osa töölisi tuleb lahti lasta; tekib tööta olek, tulevad rahutused, riigi tulud vähenevad. Kannatavad kõik kodanikud.

Meie aja teadus ja kunst on seevõrra arenenud, et neist arusaamine nõuab ettevalmistust. Seda suudab anda ainult kestav haridustöö.

Meie aja riik on demokraatlik, s. t., riigi juhtimine seisab rahva enda käes. Riigikogu ja riigivanema valimise ja rahvahääletusega avaldab rahvas oma soove. Kord püsib säärases riigis ainult siis, kui kodanikel on

arusaamist riigi tegevusest ja juhtimisest, kui nad ei lase endid võrgutada juhuslikust kihutajast. See-sugust arusaamist omandatakse ainult hariduse teel.

Kõigil neil põhjustel pöörab riik suurt tähelepanu rahvaharidusele. Tähtsam hariduseallikas on algkool. Põhiseaduse järgi on Eesti algkool sunduslik ja maksuta. Sunduslik on algkool seepärast, et kohustada kõiki kooliealisi lapsi koolis käima. Alati leidub osa vanemaid ja eestkostjaid, kes hariduse tähtsusest aru ei saa ja last kooli ei saada. Lapse enese ja kõigi teiste kodanikkude huvi pärast sunnib riik sääraseid vanemaid lapsi kooli saatma. Et ühelegi vanemale lapse koolisaatmine raskusi ei teeks, on algkool maksuta.

Lapsed, kes õppeaasta alguseks 8 aastat vanaks saanud, on kohustatud algkooli astuma. Erandid on lubatud ainult õpetajate nõukogu otsuste põhjal. Koolikohustus kestab kursuse lõpetamiseni või mittelõpetamise korral 14. aastani. Kohalik koolivalitsus peab koolikohuslikkude laste nimekirja. Lapsed on kohustatud korralikult koolis käima. Kui laps vabandamata põhjustel korratult koolis käib, siis karistatakse lapse vanemaid või hooldajaid. Kui laps vae-suse pärast ei saa kooli minna, siis hoolitseb alev, vald või linn lapse kooliskäimise eest. Koolikohus-likke lapsi ei tohi õppeajaks võtta palgalisse ametisse, et lapse kooliskäimist mitte segada. Algkooli kursus kestab 6 õppeaastat. Algkoole asutavad ja peavad ülal alevid, vallad ja linnad. Algkoolis õpetatakse järg-misi õppeaineid: emakeelt, usuõpetust, kodulugu, ma-temaatikat, loodusõpetust ja tervishoidu, maateadust, ajalugu ja kodanikuõpetust, joonistamist, tööõpetust, laulmist, võimlemist. Haridus- ja sotsiaalministeeriumi loaga võib õpefada veel teisi õppeaineid, kui need ei

sega loendatud õppeainete õpetamist. Algkool on emakeelne. Õpetajaiks on pedagoogiumide lõpetajad või vastava kutsega isikud.

Ühtluskooli teise järgu moodustab keskkool. Ühtluskool tähendab seda, et kooli õppekavad on nii koostatud, et ühele koolile järgneb teine, üks on ettevalmistuseks teisele. Keskkool tahab kasvatada haritud kodanikke ja ette valmistada õpilasi gümnaasiumi astumiseks. Keskkool on emakeelne ja maksuline. Keskkooli kursus kestab 5 aastat. Esimesse klassi võetakse algkooli 4 klassi lõpetanuid. Tavaliselt sisseastumiseksamit ei ole; peaks aga sisse astuda soovijaid olema rohkem kui vabu kohti, siis võetakse õpilasi vastu valiku põhjal.

Ühtluskooli kolmanda järgu moodustab gümnaasium. Selle ülesanne on kasvatada haritud kodanikke ja valmistada ette õpilasi ülikooli astumiseks. Gümnaasium on emakeelne ja maksuline. Temal on kaks haru: humanitaar- ja reaalaru. Kursus kestab 3 aastat. Esimesse klassi võetakse vastu keskkooli lõpetanuid valiku põhjal.

Kes kõrgemat haridust soovivad saada, astuvad ülikooli. Eestis on ülikool Tartus. Tartu ülikooli võetakse vastu igasse teaduskonda ehk fakulteeti isikuid, kes on vähemalt 17 aastat vanad ja kes on lõpetanud õigustega gümnaasiumi või vastava eksami sooritanud. Kes neile nõudeile vastavad, loetakse täisõigustelikeks üliõpilasiks. Peale nende on ülikoolis veel vaba-kuulajad.

Tartu ülikoolil on 9 teaduskonda: 1) usuteaduskond, 2) õigusteaduskond, 3) arstiteaduskond, 4) filosoofiateaduskond, 5) matemaatika-loodusteaduskond, 6) loomaarstiteaduskond, 7) põllumajandus-teaduskond, 8) majandusteaduskond ja 9) tehnikateaduskond.

Teaduskonnad jagunevad osakondadeks. Nii on arsti-teaduskonnas: arsti- ja rohuteaduse osakond; matemaatika-loodusteaduskonnas: matemaatika-, keemia- ja loodusteaduse-osakond; põllumajandus-teaduskonnas: põllumajanduse ja metsaasjanduse osakond. Ülikooli juhhib rektor, iga teaduskonna tööd — teaduskonna juhataja ehk dekaan.

Peale alg-, kesk- ja ülikooli on meil veel terve rida kutsekoole, mille ülesandeks on ette valmistada teatavaks elukutseks. Seesugused on kunstkäsitöökoolid, merikoolid, põllutöökoolid, kaubanduskoolid, tehnikakoolid jne.

Kunstkäsitöö-koolid õpetavad kunst-käsitööd. Merikoolid valmistavad ette merimehi, põllutöökoolid — haritud põllumehi, kaubanduskoolid tegelasi kaubandusalal ja tehnikakoolid tehnikuid.

Vähe on sellest, et riik ja eraühingud ülal peavad koole, peab hoolt kandma ka rahva haridustöö eest väljaspool kooli. Rõhuv enamus rahvast lepib algkooli lõpetamisega. Pole raha edasiõppimiseks. Kodanik astub ametisse. Lähevad aastad ja tal unub seegi, mis ta omandanud algkoolis. Elu on väga keeruline ja nõuab palju teadmeid selleks, et ümbrusest aru saada. Kodanik ei tohi seda unustada, mis omandatud algkoolis. Ta peab, vastuoksa, veel juurde õppima.

Et seda võimaldada, on meil rahvaülikoolid, rändavad lektorid ja raamatukogud. Suuremais linnus on töötamas rahvaülikoolid. Nende ülesanne on täiendada algkooli lõpetaja teadmeid ja teda virgutada edasi õppima ja ennast harima. Rahvaülikooli loengud on õhtuti peale tööd. Kuulajailt eksamit ei nõuta, vanadusele rõhku ei panda. Rahvaülikoolil kindlat õppekava ei ole. Käsitellakse väga mitmesuguseid

õppeaineid. Õpetaja peab loenguid, kuulajail on õigus küsimusi esitada. Suuremad rahvaülikoolid saadavad oma lektoreid ka küladesse loenguid pidama. Alevi-, linna- ja vallaomavalitsused on kohustatud asutama ja ülal pidama avalikke raamatukogusid.

Millised kutsekoolid on teie maakonnas, linnas, vallas, alevis? Milline eelharidus peab olema sinna astumisel?

Riigi seesmine julgeolek ja kaitse välise vaenlase vastu.

Kodanikud saavad rahulikult elada ja takistamata areneda, kui riigis valitseb kord ja rahu. Seda korda ja rahu võivad rikkuda seesmised ja välised vaenlased. Seesmise vaenlase all mõistame neid kaaskodanikke, kes seadusist ei hooli, vaid neid rikuvad. Välisvaenlase all aga — välisriikide sõjavägesid, kes ühel või teisel põhjusel meie pinnale tungivad ja meie rahulist arenemist takistavad.

Riigi seesmise julgeoleku eest hoolitseb terve rida ametiasutisi. Tähtsaim neist on politsei.

Meie politsei on kolmesugune: välispolitsei, kriminaalpolitsei ja poliitiline politsei.

Välispolitsei valvab, et avalikel kohtadel, nagu teedel, platsidel, tänavail, rahva kogunemiskäikadel, valitseks kord, et kodanikud täidaksid valitsuse või omavalitsuse antud määrusi. Samuti peab ta korda tulikahjude, veeuputuste ja muude üldiste õnnetuste puhul. Politsei annab abi kodanikele, kui nendele kallale tungitakse või neid ähvardab mingi hädaoht. Politsei nõuab riigi ja omavalitsusasutise heaks maksusid. Ta võtab kinni kurjategijaid, veab vange, võtab vahi alla joobnud isikuid ja vaimuhai-

geid. Välispolitsei kannab oma ametitalitustel mundrit, et kodanikud teda tunneksid.

Kriminaalpolitsei ülesanne on kurjategijate jälitamine ja püüdmine. Kuriteost teatatakse kriminaalpolitseile. See saadab välja oma ametnikud, kes järele uurivad, kuidas kuritegu on toimunud, kas on kurjategijate poolt midagi maha jäetud, kellele langeb kahtlus. Kahtluse all olevad isikud võetakse kinni ja saadetakse kiires korras rahukohtuniku või kohtu-uurija juurde. Viimased otsustavad, kas jätta inimene asja kohtuliku arutamiseni kinni või vabastada. Kriminaalpolitsei ametnikud ei kannu oma ametitalitustel vormirõivaid, et kurjategijad neid ei tunneks. Häda korral on kriminaalpolitseil õigus enesele abiks kutsuda välispolitseid ja kaitseväge.

Kolmas politsei on poliitiline politsei. Tema ülesanne on võitlemine riigi vastu sihitud nõndanimetatud poliitiliste kuritegudega. Tema õigused ja korraldus on samad mis kriminaalpolitseilgi.

Politsei allub Siseministeriumile ja teda juhib Politsei peavalitsus. Vabariigi pindala on jagatud seitsmeks prefektuuriks, näit. Tallinna-Harju prefektuur. Prefektuuri eesotsas seisab prefekt, kellele omakorda alanevas järjekorras alluvad alamad politseiametnikud. Nende prefektide juures, kus siseminister selle tarviliku leiab olevat, seab ta ametisse kriminaalpolitsei-komissarid ühes viimaseile alluvate ametnikudega. Poliitiline politsei allub vahenditult Politsei peavalitsusele.

Kõik politsei ülalpidamiskulud kannab riik.

Kodanikud on kohustatud vastu rääkimata alistuma politseiametnikkude seaduslikele nõudeile. Ei tee kodanik seda, siis teeb politseiametnik sellekohase protokollu ja saadab ta kohtusse, mille põhjal kohus

käsu mittetäitjat karistab. Iseäranis valju karistuse alla langeb kodanik, kes politseinikule jõuga vastu hakkab tema ametikohuste täitmisel.

Politseil on laialised volitused. Et ametnik oma võimu kurjasti ei pruugiks, määrab seadus politseile piirid. Nii nõuab seadus, et politsei peab läbiotsimisele kutsuma kaks tunnismeest. Leiab kodanik, et politseiametnik on oma ametitalitusel olnud arusaamatu, hooletu või viisakuseta, siis on kodanikul õigus kaevata ametniku ülemusele. Viimane võib säherduse ametniku ametist tagandada või talle väiksema karistuse määrata. On politseinik korda saatnud aga mõne kuriteo, siis tuleb kaevata prokurörile.

Väliste vaenlaste vastu kaitsevad riiki kaitsevägi ja Kaitseliit.

Kaitsevägi. Kõik Eesti meeskodanikud on kohustatud osa võtma kaitseväge-teenistusest. Selle teenistuse üldkestus on 38 aastat, alates 17. aastaga ja lõpetades 55.-ga. Kaitseväge-teenistus jaguneb nelja järku: teenistus alalises kaitseväes, käsutusväes, reservväes ja maakaitseväes. Alalise kaitseväge moodustavad oma sunduslikku aega teenivad noormehed, vabatahtlikud ja tegevas väes olevad ohvitserid. Kõik noormehed, kes on saanud 20 aastat vanaks, on kohustatud ilmuma kaitseväge-teenistusse. Kõik teenistusse kutsutavad vaatab läbi arstlik komisjon. Raskemate vigadega kodanikud vabastatakse jäädavalt teenistusest. Kergemate vigadega arvatakse maakaitseväkke. Teenistuse kestus alalises kaitseväes on rahuajal kõigis väeliikides, peale meriväe, merekindluse ja eriväeosade, 12 kuud, viimaseis aga 18 kuud. — Kõik alalises kaitseväes sundaja teeninud kodanikud arvatakse käsutusväkke. Viibimine alalises kaitseväes ja käsutusväes kokku kestab viis aastat. — Käsutusväes

aja teeninud kodanikud arvatakse reserv-väkke. Reserv-väe teenistus kestab kuni 45 aasta vanaduseni. Reserv-väkke arvatakse ka noormehed 18 aastast peale kuni alalisse kaitseväkke sundaega teenima astumiseni. — Pärast reserv-väes teenimist arvatakse kodanikud maakaitseväkke, mille teenistus vältab 55. aastani. Ühtlasi arvatakse maakaitseväkke ka need väiksemate tervislikkude riketega kodanikud, keda alalisse kaitseväkke ei võetud. Sõjaministril ja Vabariigi Valitsusel on õigus käsutus-, reserv- ja maakaitse-väelasi kutsuda aeg-ajalt kordamisõppustele.

Alalise väe ohvitseri valmistab ette sõjakool, mille õppeaeg vältab 3 aastat.

Ähvardab riiki hädaoht, siis kuulutab riigikogu välja riigi kaitsejõudude mobilisatsiooni, s. t. ta seab kaitseväed sõjaseisundisse ja kutsub teenistusse käsutus-, reserv- ja maakaitse-väelased, alguses nooremad mehed, pärast vanemad. Niipea kui mobilisatsioon on välja kuulutatud, läheb kaitsevägede juhatamine ülemjuhataja kätte, kelle nimetab riigivanem. — Peaks aga võõras riik meie vabariigile sõja kuulutama või meie vastu välja kuulutama mobilisatsiooni, siis võib riigivanem riigikogu otsuseta mobilisatsiooni välja kuulutada.

Kaitseväel on täita kõrge vastutusrikas ülesanne. Seda ülesannet saab kiirelt ja korralikult täita ainult sel korral, kui kaitseväes valitseb vali kord. Kaitseväelasele nõutakse täpsat käsu täitmist. Iga väiksemgi viivitamine ja vastupanek toob tagajärjena rasked karistused. See ei või teisiti olla, sest sagedasti võivad tähtsusetu korratuse tagajärjed maksta paljude kodanikkude vara ja elu.

Kaitseliit. 1924. aasta 1. detsembril enamlaste vägivaldne riigikorra kukutamise katse näitas, et nii

kaua kui meie läheduses elab inimesi, kes valmis on teise riigi seesmistesse asjadesse segama ja tagasi ei kohku ka verevalamise eest, me peame alati valvel olema. Meie riik on väike ja tal ei ole jõudu pidada kogu aeg teenistuses suurt kaitseväge. Ta peab leidma teise vastavama ja odavama kaitseabinõu. See abinõu on seltskonna enesekorraldus. Varsti peale 1. detsembrit loodigi Kaitseliit, mis küll teissugusel kujul oli olemas vareminigi. See on vabatahtlik relvastatud riigikaitse organisatsioon. Kaitseliit jaguneb malevaiks, need väiksemaiks ühikuiks. Kaitseliidu eesotsas seisab kaitseliiduülem, kelle nimetab ametisse riigivanem. Kaitseliidul on omad relvad. Osalt saab ta toetust riigilt, osalt muretseb seda enesele ise annetest, pidudest jne. Kaitseliitu astumine ja sealt lahkumine on vaba. Kaitseliidul on mitmesugused väeosad. Vastavalt sellele on korraldatud ka õppus. Õppus on nii seatud, et ta ei takista kodaniku igapäevset tegevust. Kaitseliidu korraldus on säärane, et alarmi korral on ta aegaviitmatult jalul ja võib kohe oma tegevust alustada.

Põllutöö, tööstus ja kaubandus.

Inimesel on mitmesugused tarvidused. Ta tahab toituda, rõivastuda, muretseda peavarju, lugeda raamatut jne. Neid tarvidusi saab inimene rahuldada üksnes töö läbi. Oli aeg, sajandeid tagasi, kus inimene enesele kõik ise valmistas. Igaüks oli omaette puusepp, rätsep, sepp jne. Kultuuri tõusmisega tekib tööjaotus. Inimesed erinevad tööalade järgi. Ühed on põllumehed, teised puusepad, kolmandad rätsepad. See on suur võit. Tööjaotus võimaldab igal ametimehel oma

elukutset põhjalikult õppida. Õppinud ametimees oskab paremini, rutemini ja odavamini valmistada kui õppimatu. Ühel inimesel on võimatu kõiki tarvisminevaid elukutseid õppida. Mida haritum rahvas, seda suurem tööjaotus. Meie aja vabrikud lähevad nii kaugele, et kõige lihtsama asja väljatöötamisel tööjaotuse ette võtavad. Näiteks töötab kellavabrikus üks osa töölisi ja masinaid ainult rattakeste, teine osa võllide, kolmas osa vedrude kallal, neljandad panevad kokku. Säherdune tööjaotus võimaldab suurt aja kokkuhoidmist ja valmistamiskulude odavust.

Eesti kodanikud elatuvad peaaesjalikult põllutööst, vabriku- ja käsitööst ja kaubandusest.

Umbes 60% kodanikest on tegevad põllutöös. Vene ajal oli üle poole põllupinnast suurmaapidajate, mõisnikkude käes. Et viimased oma maid väikekohapidajaile ei müünud, siis valitses maal maanälg. Kes ei suutnud leida maal teenistust, rändas linna. Kes aga ka seal ei leidnud kohta, need rändasid Venemaale, Siberisse, Kaukaasiasse, Ameerikasse ning asutasid seal endile uued eluasemed. Meie Asutav Kogu võõrandas riigile kõik rüütlimõisad. Mõisad jaotatakse plaani järgi talukohtadeks, igaüks nii suur, et pidaja kahe hobusega suudab maatükki üles harida. Esimestena saavad maad sõdurid, kes Vabadussõjast enamlaste vastu osa võtnud ja iseäralist vahvust üles näidanud. Neile antakse maa tasuta. Järgmistena saavad maad teised sõdurid. Siis maata inimesed, kes maad soovivad. Kõik maasaajad, peale nende, kes maa autasuks saanud, peavad riigile iga aasta maa eest renti maksma. On võimalik maad riigilt ka omanduseks osta. — Meie pinnas on oma headuselt keskmine. Vilja enese tarvidusest palju üle ei jää, — seega väljavedamiseks suurt ei jätku. Kodumaa on rikas

kartulist ja linast. Neid mõlemaid veetakse välja. Kartulid lähevad lähemaile naabreile — soomlastele, rootslastele. Linad veetakse Inglismaale, Belgiasse, kus neist kootakse peenikest linast riiet. Karjakasvatus on hästi arenenud. Peale juba nimetatud ainete veetakse meilt välja võid, kanamune, sealiha, sarvloomi jne. Väljaveoaineist esikohal seisavad või, sealiha ja kanamunad, mille ostjaiks on Inglis- ja Saksamaa.

Meie seadused ei jäta peremeeste ja teenijate vahekorra lahendamist nende eneste hooleks kartuses, et üksteisele ülekohtu tehakse ja üksteist kurnatakse. Riigikogu on maksma pannud põllutöölise tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse. Selle seaduse järgi võib alaealisi 16. aastani tarvitada ainult abitööl: karjahoidmine, kitkumine ja teised kergemad tööd. Lapsi, kes on kohustatud seaduse järgi algkoolis käima, võib tööle palgata ainult kooli-vaheajaks.

Vabrikutööstus on Eestis noor. Tähtsamad tööstusharud on kudumistööstus, õlitööstus, piiritus-, paberi- ja puutööstus. Suuremad kudumisvabrikud on Narvas, Tallinnas ja Sindis. Neile veetakse villa ja puuvilla väljastpoolt. Õlitööstus on koondunud Virumaale, kus põlevkivist valmistatakse bensiini ja teisi kütte- ja määreõlisid. Et Eestis on rohkesti metsa, siis töötatakse seda ümber mööbliks ja paberiks, mida peale oma tarviduste välja veetakse. Üks tähtsam tööstusharu on piiritustööstus. Põhja-Eesti on rikas kartuleist. Kartuleist valmistatakse piiritust, mida ümber töötatakse jookideks, põletuspiirituseks, lakkideks, arstirohtudeks, lõhnaõlideks jne.

Meie peame selle eest hoolt kandma, et me välismaalt rohkem sisse ei vea kui ise välja veame. Kui me rohkem sisse veame, siis tarvitavad meie kaupmehed palju välismaa raha, sest välismaalt saab osta ainult

välismaa raha eest. Meie kaupmehed hakkavad võõrast raha kokku ostma. Et aga Eestist on vähe kaupa välja veetud, siis on selle eest ka vähe saadud välismaa raha. Ostjaid on palju, rahamüüjaid aga vähe. Seepärast tõstavad viimased hinda. Välismaa raha läheb kalliks. Ja kõik kaubad, mis selle raha eest ostetud, on kallid. Selle all kannatab iga Eesti kodanik. Seepärast on riigi kohuseks hoolitseda väljaveo suurendamise eest ja edendada neid kodumaa tööstusharusid, mille arendamiseks on loomulikud eeltingimused. Iseseisvuse aastate kestel ongi alus pandud reale uutele tööstusharudele. Nende hulgast tuleks mainida eeskätt põlevkivi ümbertöötamist. Oma vabrikutööstuse arendamine annab paljudele tööd ja parandab üldist kodanikkude elujärge.

Tööstuse arendamist riigis juhib Majandusministeerium. Ka vabrikutööstuses ei jäta seadus vabriku ja tööliste vahekorda nende eraasjaks. Seda vahekorda korraldavad töökaitse-seadused. Töökaitse-seadused määravad, kui pikk on tööpäev, kuidas teenistusse võetakse ja lahti lastakse, missugused on töötamistingimused jne. Need seadused on selleks, et nende abil kaitseda töölisi kui nõrgemat võimaliku ülekohtu eest. Eesti vabrikuis maksab 8-tunnine tööpäev. Kuni 14. eluaastani ei tohi last vabrikusse võtta. Noortele kuni 18. aastani on keelatud hädaohtlikud ja kurnavad tööd.

Töölised kuuluvad haigekassadesse. Sinna maksab iga osavõtja tööline teatava osa oma palgast, sedasama peab tegema ka vabrikuomanik. Jääb haigekassaliige haigeks, siis antakse sel teel kogutud rahast talle abi ja ravitakse teda. Tehase töölised, kus üle viie töölise, peavad olema kindlustatud õnnetuste vastu. Vabrikuomanik maksab iga aasta töölise eest kindlustusselt-

sile teatava osa kindlustusmaksu. Juhtub töölisega tööjuures õnnetus ja saab ta viga, siis maksab kindlustuselts talle kuni surmani toetusraha selle järgi, kui palju ta oma tööjõust on kaotanud. Surma korral makstakse abi naisele ja lastele, kuni nad tööjõuliseks on saanud. Töökaitse-seaduste täitmise järele valvavad töökaitse-inspektorid.

Iga tööstuseomanik peab lunastama tööstustunnistuse, mille eest ta oma ettevõtte suuruse järgi riigile maksu maksab. — Valmistajad — põllumees ja vabrikuanomanik — tarvitavad vahetalitajat, kes nende saadused ostja kätte toimetab. Säherdune vahetalitaja on kaupmees. Kaupmees ostab vabrikandilt ja müüb kaubatarvitajale. Selle toimetuse eest võtab ta vaevatasuks enesele teatava summa; see on kaupmehe kasu. Kaupmehe tegevus on seltskonnale niisama tarviline kui põllumehe oma.

Kaupmehi jagatakse suur- ja väikekaupmeesteks. Esimesed ei müü kaupa tarvitajaile, vaid ainult väiksemaile kaupmehile. Väikekaupmehed ostavad suurkaupmehilt ja müüvad tarvitajaile. Iga kaupmees peab lunastama enesele äritunnistuse ja maksma selle eest riigile oma äri liigi ja suuruse järgi.

Meie aja arenenud tehnika nõuab vabriku käimapanemiseks suurt varandust. Varad, olgu nad rahas, või hooneis, või tööriistades, mis on määratud uueks valmistamiseks, kannavad kapitali nime. Meie tööstus ja kaubandus nõuavad suuri kapitale. Vähe on üksikuid kodanikke, kes nii rikkad oleksid. Seepärast võtavad kord-korralt rohkem maad ühis-ettevõtted äriühingute ja aktsiaühingute näol. Aktsiaühing on niisugune ühissettevõtte, kus tegevuskapital saadakse aktsiate müügist. Seda toimetatakse järgmiselt: heidavad kokku mõned ettevõtlikud töösturid või äri-

mehed, seavad kokku aktsiaühingu põhikirja, määravad, kui suur on põhikapital ja mitmest osast ehk aktsiast ta koosneb. Põhikiri saadetakse esialgu vastavale ministerruumile, siis aga siseministrile kinnitamiseks. Peale kinnitamist avavad asutajad osade müügi. Harilikult on osad väikesed, näit. 5, 10, 25 krooni. Igaüks võib osta niipalju osasid kui ta tahab. Tõenduseks, et ta on ettevõtte osanik, antakse talle nii mitu paberit ehk aktsiat, kui palju ta ostis osasid. Pärast seda tulevad aktsiate omanikud ühisele koosolekule, kus nad endi keskest valivad ettevõtte juhatajad ehk direktorid. Direktorid on alati asja juures ja valvavad ettevõtte igapäevse tegevuse järele. Aktsiaid võib edasi müüa. Aktsiaühingud võimaldavad suuri kapitale kokku koguda ja väikesi varandusi ettevõtetesse tõmmata.

Loendage meie tähtsamad väljaveosaadused! Millise osa väljaveost moodustab või, munad, lina, mets jne.? Loendage tähtsamad sisseveosaadused! Missuguseid väljaveosaadusi valmistab teie lähem ümbrus?

Liiklemine ja teadete saatmine.

Tööjaotus nõuab meie aja inimestelt alalist suhtlemist. Küla muretseb linnale leiba, linn külale tööriistu. Suhtlemine pole piiratud riigi rajadega. Ta ulatub kaugele väljapoolegi. Eesti kasvatab linu, metsa, valmistab võid ja veab neid Inglismaale, kus neist tuntakse puudust. Selle eest annab Inglismaa Eestile kivisüsi, masinaid, suhkrut, riisi, teed ja kohvi. Suhtlemine nõuab sellekohaseid teid ja teadete saatmise abinõusid. Teed on mitmesugused: maanteed, kiviteed, veeteed, raudteed.

Teateid saadame posti, telegraafi, telefoni ja õhu teel.

Lühema maa taha liikumiseks tarvitatakse maanteed. Igale sõitjale on tähtis, et tee korras oleks. Tee ääres peavad olema kraavid, kuhu vesi teelt saaks ära joosta. Tee ise peab olema tasane, augud täidetud. Auklik ja porine tee takistab kiiret liikumist, vaevab hobuseid, tekitab õnnetusi ja varalist kahju, nagu hobuse vigastusi, veoriistade lõhkumisi jm. Maanteede ja kiviteede ehitamine ja korrashoidmine toimub teedekapitali arvel. See kapital saadakse riigi toetustest ja maksudest. Teede ehitamist juhib maaomavalitsus. Selline uus teedehitamise kord pannakse maksma aegamööda.

Kõige odavam teedest on veeteed. Selle korraspidamine nõuab kõige vähem kulusid, seepärast on kaubavedu mööda vett odavam kui teisel teel. Riigid, kus palju jõgesid ja mis asetsevad merekaldail, on olnud rikkamad ja nende haridus kõrgem kui naabreil. Meie kodumaa on veeteede poolest õnnelik. Kahelt poolt piirab teda meri, kolmandalt Peipsi järv. Läänemeri võimaldab Eestil suhtlemises olla odava tee kaudu kogu maailmaga, Peipsi järv — Venemaaga. Sisemaal on laevasõiduks kõlvulised Võrtsjärv, Emajõgi ja mõned väiksemad jõed.

Igal pool pole veeteid. Maanteed mööda toimub vedu aegamööda. Tuleb ehitada raudteed. Raudteel on majanduslikus elus suur tähtsus. Raudtee vedu on maantee veost ligi kümme korda odavam. Raudtee liikumine on kiire. Meie sõidurongid liiguvad 50 kilomeetri, veorongid 20 kilomeetri ümber tunnis. Raudteel võib korruga edasi toimetada hulk kaupa. Vedur võtab enese järele mitukümmend vagunit. Raudteel liiklemine on korrapärane. Võib kindlasti ette mää-

rata, millal rong on ühes või teises peatuskohas. See võimaldab minuti pealt ühest kohast teise kauba saatmist. Raudtee elustab põllumajandust ja tööstust. Linnast kaugel olev küla ei saa linna turule saata oma värskeid saadusi. Ta peab müüma nad koha peal odava hinnaga. Näiteks piim, marjad, aedvili. Ehitatakse aga külast raudtee läbi, siis võib ta oma saadusi saata turule. Avaneb see võimalus, siis hakkavad ümberkaudsed põllumehed arendama uusi tegevusalasid, mis ennemalt olid asjatud. Näiteks aiapidamine. Värskeid marju saab kaugemale vedada ainult raudteel.

Eesti raudteed jagunevad laia- ja kitsarööpalisteks. Kõik raudteed on riigi omandus. Raudtee ehitamine ja liiklemise korraldamine nõuab hiiglasummasid. Seda suudavad anda kas riik või suured rahameesteühingud. Riigil on tulusam enesel raudteid ehitada. Riik ehitab raudtee sinna, kuhu seda põllumajanduse ja tööstuse edendamiseks kõige rohkem tarvis ja kus ta kõige otstarbekohasem on vaenlase pealetungimise korral. Sõda nõuab kiiret ja korralikku sõjaväe ja moona vedu. Era-ettevõtja ehitab tee ainult sinna, kus see on temale kõige tulutoovam. Meil on raudteid palju vähem kui teistes haritud riikides. Me vajame neid rohkem. Eesti veab juba praegu oma sadamaist kaupa raudteel Venemaale. Tulevikus kasvab see määr. Riik mõtlebki seepärast mitmed raudtee-harud juurde ehitada.

Meie raudteed veavad sõitjaid ja kaupa. Sõidurongid sisaldavad teise ja kolmanda klassi vaguneid. Sõit teises klassis on 25% kallim kui kolmandas klassis. Sõitja on kohustatud lunastama enesele raudteejaamast sõidupileti. Piletita sõitja maksab rongis trahvi. Lapsed 5—10 aastani maksavad poole pileti

hinnast. Lapsed kuni 5 a. veetakse täisealiste seltsis maksuta. Seejuures ei tohi reisijal rohkem kaasas olla kui üks laps, vastasel korral maksab ta järgmise eest pool hinda. Reisija võib enesega vagunisse võtta ainult ühe paki, mille pikkus ei tohi olla üle 75 sm.

Kraami võib saata pagasiga, suure ja väikese kiirusega. Pagas veetakse reisijaterongiga. Kui kraami tahetakse kiiremini saata, siis saadetakse seda suure kiirusega; kui seda tarvis ei ole, siis väikese kiirusega. Pagas ja suure kiirusega kraami saatmine on kallim kui väikese kiirusega. Raudteel kaotsi läinud kraami eest vastutab raudteevalitsus.

Post, telegraaf ja telefon on Eesti riigi ettevõtted. Postiga võib saata kirju, raha ja pakke. Nii sise- kui välismaale saadetavatele kirjadele kleebitakse peale margid kirja raskuse järgi. Markideta kirja pealt nõutakse kirja saajalt margimaks kahekordselt sisse. Tähtsamad paberid saadetakse tähtkirjades. Tähtsaadetistele kleebitakse peale hariliku arvu postmarkide veel kinnitamise eest marke peale. Tähtkirja saatja võib postiasutiselt nõuda kviitungi. Kaob tähtkiri, siis on postivalitsus kohustatud maksma kirjasaatjale viis krooni. Raha saadab postiasutis posti- ja telegraafirahakaartidega. Postiga võib saata veel pakke, mille kaal ei tohi ulatuda üle 30 kg. Pakke ja teisi saadetisi võib ka kinnitada ja nende väärtuse postiasutisele üles anda. Selle eest võetakse erilist maksu. Kaotsimineku korral maksab postivalitsus ülesantud summa.

Telegrammimaksu võetakse sõna pealt. Kiirtelegrammid on kolm korda kallimad. Välismaale saadetavail telegrammidel on iga riiki isehind.

Telefoni tarvitamise eest võetakse iga aasta aparadi maksu. Äridel on see kallim kui riigi- ja omavalitsusasutistel ning erakorteritel. Suuremais linna-

des kallim kui väiksemas või maal. Peale aparadi-
maksu võetakse maksu veel iga kõne eest. Oma kesk-
jaama kaudu on ühendus tarvitajatega odavam kui
võõraste linnade või võõra keskjaama tarvitajaga.

Missugused raudteeliinid on ehitatud Eesti riigi kestu-
sel? Missugused on ehitusei ja missugused kavatsusel? Kui
suur on sise- ja välismaa kirjade, postkaartide ja ristpaelsaa-
detiste postitariif?

Riigi tulud ja kulud.

Riigil on keerulised ülesanded. Ta hoolitseb
kaitseväge, koolide, kohtute, politsei, raudtee, posti ja
telegraafi ning veel paljude muude asutiste eest. Need
asutised nõuavad endi ülalpidamiseks suuri kulusid.
Iseäranis suured on väljaminekud kaitsevägele ja
rahvaharidusele. Kulud katab riik tuludega.

Meie riik saab tulusid: 1) oma ettevõttest ja
2) maksudest. Riigil on järgmised ettevõtted: omad
mõisad, metsad, kaevandused, vabrikud ja tehased,
raudteed, post, telegraaf, telefon ja pank. Riigi mõisad
ja metsad on laiali mõõda riiki. Neid juhitakse eri-
põhikirja alusel. Kaevandustest on kõige tähtsamad
põlevkivikaevandused Virumaal Kohtlas ja selle ümb-
ruskonnas. Sealsamas on riigil ka omad vabrikud
põlevkivi õlideks ümbertöötamiseks. Riigi vabrikuid
ja tehaseid on veel mujal; nii Tallinnas, kus ehitat-
akse laevu, raudteevedureid ja muud. Raudteest, pos-
tist, telegraafist ja telefonist oli juttu eespool. Suure-
mat kasu saab riik piiritusemüügist. Riigil on sise-
maal ainuõigus piiritust müüa. Vabrikud on kohus-
tatud riigile müüma selleks kõik oma valmistatud
piirituse.

Maksud on kolme liiki: otsesed maksud, kaudsed maksud ja lõivud.

Otsesed maksud on avalikud maksud, mis võetakse otse maksumaksjalt ühe või teise tuluallika järgi. Tähtsamad neist on tulumaks, äri- ja tööstusmaks, kinnisvaramaks. Äri- ja tööstusmaksu maksavad riigile iga aasta ärimehed ja tööstuste omanikud. Mida suurem ettevõtte, seda kõrgem maks. Kinnisvara (liikumata vara) maksu maksavad kõik hoonete ja maade omanikud.

Kaudne maks on varjatud maks: seda võetakse mitmesuguste ainete eest. Maksu ei võeta tarvitajalt, vaid töösturilt või kaupmehelt. Tähtsamad kaudsed maksud on aktsiis ja toll. Aktsiis on maks, mis võetakse piiritusevabrikandilt piirituse, tubakavabrikantidelt tubaka ja paberosside, tikuvabrikantidelt tuletikkude ja pärmivabrikantidelt pärimi eest. Tõenduseks, et aktsiis on ära makstud, kleebitakse tubakapakkidele ja paberossikarpidele erilised lindid ehk panderollid. Ilma panderollita ei tohi neid aineid müüa, vastasel korral ähvardab müüjat karistus. Toll on maks, mida võetakse kaubaomanikult piiril välismaale veetava või sealt sisse veetava kauba eest.

Lõiv on maks, mida maksab kodanik riigile sel puhul, kui ta milleski erilist riigi abi tarvitab. Tähtsamad lõivud on tempellõiv ja kohtulõiv. Tempellõivu võetakse igalt paberilt, mis antakse riiklikku või omavalitsuse-asutisse, s. t. kõigile neile pabereile kleebitakse erilised tempelmargid peale. Kohtulõivu võetakse neilt kodanikelt, kes kohtusse pöörduvad abi otsima.

Õiglus nõuab, et riigile maksab rohkem maksu see, kelle sissetulek suurem. Seepärast on sisse seatud tulumaks. See on maks, mida maksab kodanik oma

tervelt aastaselt sissetulekult. Saagu ta oma sissetulekut ühest allikast, näiteks põllumees, või mitmest, näiteks ametnik-peremees, kes saab palka ja saab üüri. Maksuvõtmiseks arvutatakse kõik tulud kokku. Maksustamisest jäetakse vabaks kõigis linnades abieluliste tulud 900 kroonini aastas ja vallalistel 600 kroonini aastas. Kõigis muus kohtades: esimestel 600 kroonini ja teistel 400 kroonini. Need määrad arvatakse kodaniku tulusummast tulumaksu arvutamisel maha. Peale selle arvatakse maha palgalistel veel 20% palgast, kuid mitte üle 600 krooni. Samuti arvatakse tulusummast maha maksualuse hooldusel oleva iga alla seitsmeteistkümne-aastase või üle 60 a. vana või arsti poolt tõestatud töövõimetu perekonnaliikme kohta linnades 300 krooni, mujal 200 krooni. Käib laps koolis või õpib ametit, siis arvatakse mainitud summa maha lapse kahekümne-aastaseks saamiseni. Tuludelt, mis tõusevad üle lubatud mahaarvamiste, võetakse maksu. Mida suurem kodaniku aastane tulu, seda suurema protsendi ta maksab riigile. On ta tulu kuni 1000 krooni, siis maksab ta sest 5% tulumaksuks, on ta tulu kuni 2000 krooni, siis maksab ta esimeselt 1000 kroonilt endiselt 5%, järgmiselt 1000 kroonilt 6% jne. Nii tõuseb tulumaksu % kuni 36. Maksumaksja aastase tulu kindlaksmääramine on väga raske. Seda toimetatakse järgmiselt: 1. veebr. peab iga kodanik maal ja alevis teatama tuluhindamiskomisjonile, linnas jaoskonna tulumaksukomiteele, kui suur oli tema möödunud aasta sissetulek. Jaoskonna tulumaksukomitee vaatab järele, kas maksumaksja üles on andnud õiged teated. Kui teated ei ole õiged, siis määrab ta ise umbkaudu maksja sissetuleku. Arvatud sissetulekult arvutatakse tulumaksu protsent ja teatatakse sellest maksjale. Ühtlasi

riputab ka komisjon avalikku kohta nimekirja, millest näha, kui palju kodanik on kohustatud tulumaksu maksma.

Väljariputatud arvude vastu võib iga kodanik vaielda, niihästi talle enesele kui ka teistele määratud tulumaksusumma vastu. Jaoskonnakomisjon vaatab asja uuesti läbi ja teeb oma otsuse. Ei ole maksu maksja ka selle otsusega rahul, siis on tal kahe nädala jooksul õigus kaevata Tulumaksu peakomiteele Tallinnas. Leiab maksumaksja ka komitee otsuse olevat ebaõiglase, siis ta võib kahe nädala jooksul tõsta kaebust riigikohtus. Et tulumaks on kõige õiglasem maks, siis on kõigi kodanikkude kohus oma sissetulekuid tulumaksukomisjonile õieti üles anda ja selle järele valvata, et ka naabrid seda õieti teeksid. Valeteadete eest ootab süüdlast karistus.

Iga korralik peremees koostab tuleviku jaoks oma majapidamiskava; ta arvutab, kui palju tal tuleb kulusid ja kust ta saab tulusid; seda teeb ka riik. Arvudes väljendatud riigi majapidamiskava nimetatakse eelarveks. Põhiseaduse järgi valmistatakse aasta jaoks tulude ja kulude üldine eelarve. Selle koostamine toimub järgmiselt. Juba varakult vanal aastal küsib iga ministeerium oma asutistelt, kui palju raha nad tarvitavad eeltuleval aastal. Saadud arvud liidetakse. Nii saab ministeerium kulude eelarve. Ministeeriumid saadavad igaüks oma eelarve Majandusministeeriumile. See arvutab kõikide eelarved ja saab niiviisi kogu riigi kulude eelarve. On see valmis, siis valmistab ta kava, mis allikaist mõeldakse saada tulusid märgitud kulude katmiseks. Nõndaviisi koostatud kava läheb valitsuse kaudu riigivanemale, kes selle omakord annab riigikogule läbivaatamiseks. Riigikogu võib eelarvet muuta, s. t. võib seda suurendada või vähendada. Eelarve

peab olema tasakaalus, s. o. kulud ei tohi ületada tulusid. Riigikogu peab eelarve esimeseks aprilliks vastu võtma. Eelarve valmistatakse ainult üheks aastaks ja eelarve-aasta loetakse 1. aprillist järgmise aasta 31. märtsini. Kõik ametiasutised on eelarvega seotud. Ükski asutis ei tohi rohkem kulutada kui talle eelarves on lubatud. Iga asutis võib raha kulutada ainult seks otstarbeks, milleks raha lubatud. Et see nii toimuks, selle järele valvavad riigikogu valitud riigikontrollor ja kontrollnõukogu. Eesti vabariigi kulud ja tulud ulatuvad ümmarguselt 66 miljoni kroonini.

Kui suured on riigi käesoleva aasta kulud? Mis otstarbeks kulutab riik kõige rohkem? Mis allikatest saab riik oma tulud?

Perekond.

Perekonna moodustavad isa, ema ja lapsed. Abielluda võivad meesterahvad 18. aastast ja naisterahvad 16. a. peale. Abielu on keelatud lähemate sugulaste vahel. Naituda ei tohi ka parandamata vaimuhaiged ja mõningad teised rasked haiged. Noortel, kes veel 20 aastat vanaks pole saanud, peab naitumiseks olema vanemate nõusolek. Keeluks peavad vanemal olema aga mõjuvad põhjused; puuduvad need, siis annab naitumiseks luba kohus. — Meil on maksmas kodanlik abielu, s. t. et abielu sõlmimist toimetavad sellekohased ametnikud, nn. perekonnaseisuametnikud. Perekonnaseisuametnikeks on vallas, alevis ja linnas vastavalt nende sekretärid. Peale nende võivad perekonnaseisuametnikeks olla ka vaimulikud, kes on end Siseministeriumis registreerinud. Kes soovivad naituda, pöörduvad perekonna-

seisumetniku poole. Kui viimane jõuab selgusele, et naitumiseks ei ole seaduslikke takistusi, siis sõlmib ta soovijate vahel abielu peale seda, kui naitumissoovi teadaanne on seisnud 14 päeva nähtaval kohal. Teadaanne pannakse seks nähtavale kohale, et kaaskodanikkudele võimalust anda sõlmitava abielu vastu vaielda, kui nende teada peaks olema seaduslikke takistusi abieluks. Peale abielusõlmimist ametniku poolt jääb pooltele õigus lasta ennast kiriklikult laulatada oma usutunnistuse-kombe järgi. — Abielu ei saa abikaasad oma tahtmise järgi lõpetada, niisamuti ei luba seadus ühel abikaasal teist maha jätta. Kui aga üks abikaasadest on pahade elukommetega või võetakse talt kohtu teel kuriteo kordasaatmise pärast õigused ära, siis võib teine abikaasa nõuda lahutust. Lahutust toimetavad rahukogud. — Ka sündimised ja surmajuhud registreerib perekonnaseisumetnik.

Seadus segab end vähe vanemate ja lapse vahekorrasse. Ta arvab, et see vahekord peab loomulikult hea olema. Ainult neil kordadel, kus üksteist halvasti koheldakse, astub seadus vahele ja karistab süüdlasi. Inimene saab täisealiseks, kui ta on saanud 20 aastat vanaks. Sest ajast võib ta iseseisvalt, teiselt luba küsimata, oma varaga nii toimida, kuidas ta tahab. Selle ajani on inimene alaealine. Temal võib küll olla oma vara. Ta ei saa aga oma tahtmise järgi sellega ümber käia. Näiteks, ta ei saa ise oma maja ära müüa, tema allkiri võlakirjal pole maksev. Tema eest toimib ta hooldaja. Kui alaealisel elus on omad vanemad, siis toimivad need tema eest. Kui ei ole, siis nimetatakse hoolekandekohtu poolt talle hooldaja, kes tema varanduse üle valitseb ja tema eest toimib 20-aastaseks saamiseni.

Surnu vara läheb järeletulijate kätte kahel teel: testamendi ja seadusliku pärimise teel. Testament on sooviavaldis, mis omanik teeb vara saatuse üle oma surma korraks. Kui testamenti pole tehtud, siis läheb vara järeletulijate kätte seadusliku pärimise teel. Testamendi tegemise ja pärimise suhtes on meil maksimas mitmekesised seadused. Nad lähevad lahku selle järele, kus kohal testament on tehtud või varaomanik või pärandaja elanud ja surnud. Testamenti tehes peab pärandaja olema arusaamise ja terve mõistuse juures. Linnades maksva seaduse järgi ei saa testamenditegija oma päritud kinnisvara, s. t. maad, maaga seotud hooneid ega metsa vabalt lubada sellele, kellele ta tahab. Selle vara saavad endale lähemad pärijad, kelle seadus kindlaks määrab. Samuti ei tohi testamenditegija ilma põhjuseta oma naist ja lapsi varast ilma jätta. Seda võib ta teha ainult neil juhtudel, kui need temaga halvasti on ümber käinud või kõlvatut elu elavad. Linnas tehakse testament notari osavõtul ja tunnistajate juuresolekul. Ka maal maksvate seaduste järgi ei saa testamenditegija oma naist ega lapsi põhjuseta varast ilma jätta. Põhjused on samad mis linnaski. Maal võib testamenti teha kirjalikult või suusõnaliselt. Esimese puhul peab olema kaks usaldusväärset tunnistajat, teisel puhul kolm.

Kes pole suutnud enne surma testamenti valmistada, selle vara läheb surma puhul, nagu öeldud, ta seaduslikele pärijaile. Et riidu ei tuleks, määrab seadus, kes on pärijad ja missuguses järjekorras nad päriavad. Pärijaiks on kadunu lähemad sugulased. Sureb isa, siis päriavad vara ema ja lapsed. Ei ole ema ega lapsi, siis kadunu vanemad. Ei ole ka neid, siis kadunu vennad ja õed. Kui kedagi sugulastest

enam elus ei ole, siis läheb vara vallale, linnale, riigile või mingile headtegevale asutisele.

Pärast testamenditegija surma peavad isikud, kelle käes on testament, toimetama selle tsiviilkohtusse. Kohus avab testamendi, kuulutab sellest „Riigi Teatajas“ ja kutsub üles kuue kuu jooksul kohtule teatama, kellel midagi testamendi vastu öelda. Pärast seda aega kinnitab kohus testamendi, kui see vastab seaduse nõudeile.

Seaduse järgi pärijad pöörduvad kohtusse palvega kinnitada nende pärimisõigused. Kohus kuulutab ka sellest „Riigi Teatajas“ ja kutsub üles kõiki, kellel on järelejäänud vara kohta midagi öelda, oma soove üles andma. Pärast seda kinnitab kohus pärijaiks need, kes ennast määratud tähtajal on üles andnud ja kellel õigus on pärida. Pärimisõigustesse kinnitamine tähendab, et kohus määrab kindlaks, misuguse osa varast saab keegi. Need, kes ülalmainitud ajal pole oma soovidega kohtusse pöördunud, kaotavad õiguse pärandist midagi saada.

Mitmesugused riigivormid.

Tähtsamad riigivormid on: piiramata ainuvalitsus ehk absoluutne monarhia, piiratud ainuvalitsus ehk konstitutsiooniline monarhia, esinduslik vabariik ja rahva-vabariik.

Piiramata ainuvalitsus on niisugune riigivorm, kus kõik riigivõim on koondatud ühe isiku kätte. Nagu eespool nägime, jagatakse riigi tegevus kolmeks: seadusandlus, valitsemine ehk seaduste elluviimine ja kohtumõistmine. Kõik need kolm tegevusharu on absoluutses monarhias kuninga käes.

Muidugi ei ole ühel isikul võimalik kõike seda tööd ise teha. Ja ta ei teegi seda. Ta nimetab iga ala jaoks oma ametnikud. Kuningas nimetab, keda tahab, ja peab neid nii kaua ametis, kui kaua tahab. Et ametnikud täieliselt sõltuvad kuningast, siis peavad nad igal sammul tema tahtmise järgi toimima. Kuningas pärrib oma trooni ja valitseb eluaja. Praegusel ajal ei tunne haritud Euroopa enam säärast riigivormi. Mitte kaua tagasi, nimelt 1905. aastani, oli seesugune kord Venemaal.

Piiratud ainuvalitsus ehk konstitutsiooniline monarhia on niisugune riigivorm, kus riigi eesotsas seisab küll päritav kuningas, kuid tema võimu piiravad rahva valitud esindajad ehk parlament. Absoluutses monarhias andis kuningas oma ametnikkude kaudu seadusi. Konstitutsioonilises monarhias töötab parlament seaduskava välja ja esitab ta kuningale kinnitamiseks. Kinnitab kuningas seaduskava, siis hakkab see maksma. Vastasel korral see maksma ei hakka. Üksinda ei saa kumbki seadust välja anda. Samuti on lugu riigi tulude ja kulude eelarvega. Ilma parlamendi ja kuninga ühiselt heaks kiidetud eelarveta ei saa keegi riigis maksu võtta ega riigi raha kulutada. Selle järgi, kuidas on kuninga ja parlamendi vahel jagatud valitsemis- ehk täidesaatev võim, jagatakse konstitutsioonilisi monarhiaid dualistlikeks ja parlamentaarseteks. Riigi valitsemist ehk seaduste elluviimist juhivad riigi kõrgemad ametnikud, ministrid. Dualistliku korra puhul ei ole parlamendil ministrite tegevuse kohta midagi öelda. Kuningas nimetab neid ja laseb lahti, kunas soovib. Ministrid kannavad vastutust ainult kuninga ees. Ka parlamentaarse korra puhul nimetab ministreid küll kuningas, kuid

ta peab nad nimetama nende hulgast, kelle poole hoidub selleaegne parlamendi enamus. Need ministrid püsivad oma kohtadel nii kaua kui seda soovib parlamendi enamus. Ei ole viimane ministrite tegevusega rahul, siis peavad ministrid lahkuma. Säärast ministeeriumi nimetatakse parlamentaarseks ministeeriumiks. Parlamentaarset korra puhul avaldavad rahvasaadikud valitsemisele palju suuremat mõju kui dualistliku korra puhul. — Parlament ise võib olla ühe- või kahekojaline. On ta kahekojaline, siis sisaldub tas alam- ja ülemkoda. Alamkoja valivad laiemad valijate hulgad. Ülemkoda valitakse kitsama valijatekogu poolt, s. t. ta on tavaliselt rikkamate ja haritumate kihtide esindaja. Mõlemad koad peavad töötama ühes nõus, muidu ei saa ühtegi seaduskava ette panna kuningale kinnitamiseks. Dualistlik kord valitses 1918. aastani Preisimaal. Parlamentaarne kord on praegu valitsemas enam jaos Euroopa riikides: Norras, Rootsis, Taanis, Hollandis, Inglismaal, Belgias jne.

Kolmas tähtsam riigivorm on esinduslik vabariik. Selle riigi eesotsas seisab president. Oma õigustega tuletab ta meelde konstitutsioonilist kuningat. On aga siiski terav vahe. Kuningas pärib trooni, president valitakse. Kuningas on eluaegne, president valitakse kindlaks ajaks. Kuningas seisab väljaspool seadust, s. t. teda ei saa kuritegude eest võtta kohtulikule vastutusele, presidenti saab. Peale selle on muud presidendi võimupiirid kitsamad kui kuninga omad. Presidendi kõrval on parlament. Parlament võtab vastu seaduskava ja esitab ta presidendile kinnitamiseks. Harilikult puudub presidendil õigus seaduskava täielikult tagasi lükata, ta võib nõuda ainult teiskordset seaduskava arutamist. President

nimetab ministrid, aga ainult nende hulgast, kelle poole hoidub parlamendi enamik. Ministrid püsivad oma kohal, kuni neil on parlamendi usaldus. Esinduslikud vabariigid on Prantsusmaa, Poola ja Soome.

Prantsuse parlament on kahekojaline. Alamkoja valib rahvas neljaks aastaks. Ülemkoja valivad omavalitsusasutised üheksaks aastaks. Presidendi valivad mõlemad kojad koos ühisel istungil seitsmeks aastaks.

Neljas riigivorm on rahva-vabariik. Rahva-vabariik puhtal kujul ehk vahetu vabariik on ainult mõnes Šveitsi osariigis. Tema sisu seisab selles, et kõik riigi hääleõiguslikud kodanikud tulevad teataval ajal kokku rahvakoosolekule, töötavad välja seadused ja valivad ametnikud. Parlamenti ei ole. Säärane kord on mõeldav ainult õige väikeses riigis. Suuremais vabariikides ei saa seda olla. Seal on valitav parlament. Kuid peale selle on rahval veel rahvahääletuse ja rahvaalgatuse õigus. Nende abil valvab ta parlamendi tegevuse järele ja avaldab oma tahtmist. Seesugune kord on Eestis, Leedus, Šveitsis.

Šveitsi vabariik koosneb 22 osariigist. Šveitsi keskparlament valitakse neljaks aastaks. Ta koosneb kahest kojast. Alamkoja on valinud kõigi osariikide elanikud, ülemkoda esindab osariike. Mõlemad kojad kokku moodustavad nn. rahvuskogu. Viimane valib oma koosolekul neljaks aastaks 7 ministrit; ühtlasi tähendab ta, kes neist on peaminister. Peaminister on ühtlasi ka Šveitsi vabariigi president. Tema ametivältus kestab üks aasta. Peale seda valitakse uus seitsme hulgast. Seadusi annab parlament. Mingisugust presidendi kinnitust pole neile tarvis. 30 000 hääleõiguslikku kodanikku võivad nõuda, et

parlamendis vastu võetud seadus pandaks lõplikuks otsustamiseks rahvahääletusele. Rahvahääletusele alluvad kõik põhiseaduse muutmised. 50000 hääleõiguslikku kodanikku võivad nõuda põhiseaduse muutmist, mis, nagu öeldud, toimub rahvahääletusel.

Kirjeldatud neljast riigivormist on piiramatult ainuvalitsus kõige vanem ja rahvavabariik kõige noorem. Mida kõrgemale rahvas kultuuriliselt areneb, seda vähem ta sallib, et üksikud tema üle valitsevad. Rahvas tahab ise ilma vahemeesteta oma riigi asju korraldada.

Peale selle jagatakse riike üksikriigeks ja ühendriigeks (föderatsiooneks). Esimene sisaldab eneses ühe riigi, teine mitmed. Enamik Euroopa riigest on üksikriigid, välja arvatud Šveits.

Föderatiivne kord on Põhja-Ameerika Ühendriikides, Šveitsis, Kanadas, Austraalias jne. Põhja-Ameerika Ühendriigid koosnevad 48 osariigist. Ühendriigid on riik, osariik on ka riik. Osariigid on ühinenud, et koos korraldada välist sõjalist kaitset, väliskaubandust, posti jne. Iga osariik oleks üksikult seks nõrk. Neid ühiseid asju korraldavad föderatsiooni asutised. Kõiki muid asju otsustab iga osariik ise. Föderatsiooni asju juhivad Ühendriikide parlament, president ja kõrgem kohus. Parlament koosneb kahest kojast. Ülemkotta valib iga osariik kaks esindajat, alamkotta iga osariik oma rahvaarvu järele. Alamkoda valitakse kaheks aastaks, ülemkoda — kuueks. President valitakse 4 aastaks. Teda valivad valijamehed. Valijamehi valib iga osariik nii palju kui palju ta valib kokku esindajaid ülem- ja alamkotta. Valitsemisviis P.-A. Ühendriikides on dualistlik, s. t. föderatsiooni ministrid ei kannu vastutust parlamendi ees, vaid presidendi ees.

Peale föderatsiooni on riikide ühinemismvormina tuntud veel unioonid. Unioon on riigivorm, kus kahel või rohkemal iseseisval riigil on ühine riigipea. Mitmel riigil võib olla ühine riigipea juhuslikult; see võib juhtuda riigivalitseja perekondade suguluse tõttu. Ühine riigipea võib naaberriikidel ette nähtud olla ka nende põhiseaduses. Esimesel korral on tegemist isikulise ehk personaalse uniooniga, teisel korral — reaalse uniooniga. Praegu on Euroopas ainus unioon Taani ja Islandi vahel.

Loendage kõik Euroopa riigid! Millised neist on kuningriigid, millised — vabariigid?

Rajariikide riiklik kord.

Soome on esinduslik vabariik. Presidendi valivad kaudsel teel kolmsada valijameest kuueks aastaks. Soome parlament on ühekojaline ja kannab eduskunna nime. Eduskund valitakse kolmeks aastaks; ta liikmete arv on 200. Seaduskavadega võivad esineda valitsus ja eduskunnaliikmed. Eduskunnas vastu võetud seaduse avaldab president seaduselehes. President võib aga ka keelduda seadust avaldamast uue eduskunna kokkuastumiseni. Jääb uus eduskund endise eduskunna seisukohale, siis seadus jõustub vastu presidendi tahtmist. — Riigi valitsemist juhivad president ja parlamendi ees vastutavad ministrid. — Kohut mõistavad iseseisvad ja sõltumatud kohtunikud. Kõrgemad kohtunikud nimetab eluajaks ametisse president. — Peale kohtunikkude nimetamise ja seaduste kinnitamise õiguse on Soome presidendil õigus eduskunda kokku kutsuda ja teda enne tähtaega laiali saata. President esindab Soome riiki, võtab vastu

välisriikide saadikuid; ta on oma riigi sõjavägede ülemjuhataja; tal on õigus anda kurjategijaile armu.

Läti on rahva-vabariik. Riigi eesotsas seisab president. Viimase valib parlament kolmeks aastaks. Seadusi annab harilikult parlament, erakordseil juhtudel rahvas rahvahääletusel. Parlament on ühekojaline, koosneb 100 liikmest, kes valitakse 3 aastaks. Parlamenti nimetatakse saeimaks. Saeimas vastu võetud seadus läheb presidendile avaldamiseks. Viimasel on õigus seadust saeimale tagasi saata uueks arutamiseks. Jääb saeima uuel arutamisel endisele seisukohale, siis peab president seaduse avaldama. Veel on presidendil õigus seaduse avaldamist kaheks kuuks seisma panna, et selle aja kestel kodanikel oleks võimalus nõuda, et seaduse lõplik vastuvõtmine otsustataks rahvahääletusel. — Valitsemist juhib president ja parlamentaarne ministeerium. — Kohtunikud nimetab eluajaks saeima. Nad on iseseisvad ja sõltumatud. — Üldiselt on Läti presidendil samad õigused mis Soomegi presidendil. Läti president ei saa aga saeimat enne tähtaega laiali saata. Soovib president seda teha, siis peab ta selle küsimuse panema rahvahääletusele. On rahva enamus presidendi ettepanekuga nõus, siis peab saeima laiali minema ja tulevad uue saeima valimised. On rahva enamus aga vastupidisel arvamusel, siis peab president ise oma kohalt lahkuma. — 1934. a. suvel loobus Läti sellest põhiseadusest. Uus põhiseadus on seni välja töötamata.

Leedu on rahva-vabariik. Presidendi valivad erilised valijamehed seitsmeks aastaks. Seadusi annab harilikult parlament, erakordseil juhtudel rahvas rahvahääletusel ja parlamendi istungite vaheajal president. Parlament on ühekojaline, sisaldab

40 liiget, kannab saeima nime ja valitakse 5 aastaks. Saeimas vastu võetud seadus antakse presidendile avaldamiseks. Presidendil on õigus seda seadust saeimale tagasi saata uueks otsustamiseks. Jääb saeima $\frac{2}{3}$ häälteenamusega vanale seisukohale, siis on president kohustatud seadust avaldama. Ka põhiseadust on Leedu parlamendil õigus muuta. Kodanikel on õigus nõuda, et saeimas vastu võetud põhiseaduse muutmise otsustaks lõplikult rahvas rahvahääletusel. — Leedu valitsus kannab parlamendi ees vastutust. Presidendi võimupiir tuleb meelde Soome presidendi võimupiiri; presidendil on eriti õigus saemat enne seaduslikku tähtaega laiali saata.

P o o l a on esinduslik vabariik. President valitakse parlamendi mõlema koja ühisel istungil seitsmeks aastaks. — Seadusi annab parlament, mis koosneb kahest kojast — saadikutekojast ja senatist. Mõlemad kojad valitakse viieks aastaks; saadikutekoja liikmete arv on 444, senatil 111. Valimisõigus saadikutekotta algab 21. aastaga, end valida saab lasta 25. aastast peale. Valimisõigus senatisse algab 30. aastaga ja end valida saab lasta 40. a. peale. Seadusandlusest võtavad osa mõlemad kojad. Saadikutekojas vastu võetud seadus läheb senatisse. Ühineb senat sellega, siis antakse seadus presidendile avaldamiseks. Ei ole senat seadusega nõus, siis võib ta seaduse saata saadikutekojale uueks arutamiseks. Jääb saadikutekoda $\frac{11}{20}$ häälte-enamusega vanale seisukohale, siis avaldab president seaduse saadikutekoja redaktsioonis. — Poola valitsus on parlamentaarne. — Kohtunikud nimetab eluajaks ametisse president. Nagu teisteski naaber-riikides, nii on ka Poola kohtunikud iseseisvad ja sõltumatud. Poola presidendi õigused ei erine oluliselt teiste presidentide õigustest.

Rahvusvaheline suhtlemine.

Ühe riigi kodanikud vajavad teise riigi kodanikkude abi. Loodus on rikastanud üht riiki raua ja kivisöega, kuid pole andnud talle head põllupinda. Teisele on loodus külluses andnud sigusat mulda, kuid pole andnud rauda. Kumbki neist ei saa iseisvalt elada. Et elada, peavad nad astuma kaupade vahetusse. Esimene annab teisele rauda ja masinaid, teine — esimesele vilja ja karjasaadusi. Edasi: esimene riik seisab hariduslikult kõrgel järjel, tal on palju üli- ja kutsekoole. Teisel puuduvad need. Viimane vajab aga hädasti haritud jõude. Et vastavat haridust saada, peavad teise riigi kodanikud õppima esimese riigi koolides.

Nii tekivad riikide vahel alalised suhtlemised. Alati on riigi kodanikest suur arv välisriikides.

Niipea kui on tekkinud kahe riigi kodanikkude vahel suhtlemine, tõuseb hädaline tarvidus seda suhtlemist korraldada, on tarvis luua seadused, mille järgi toimub suhtlemine. Sest ei või ju maksta olukord, et kodanik võõras riigis on kaitseta nagu lind oksal. Juba vanast ajast peale on rahvusvahelist suhtlemist korraldatud. On tekkinud teatavad pruugid ehk kombes. Neist kombeist peavad kõik haritud riigid kinni. Samuti on üks riik teisega sõlminud lepinguid mitmekesiste küsimuste korraldamiseks. Mida lähemale jõuame praegusele ajale, seda rohkem tekib säherdusi lepinguid ja seda suuremaks läheb riikide arv, kes peavad üht või teist kokkulepet enesele kohustavaks. Riikidevahelises suhtlemises maksavad pruugid ja lepingud moodustavadki selle õiguse, mis rahvusvahelist suhtlemist korraldab. See õigus kannab rahvusvahelise õiguse nime.

Uue riigi tekkimiseks on tarvis kodanikke, maa-ala ja kõrgemat sõltumata riiklikku võimu, mis neid kodanikke koos hoiab. Niipea kui need kolm tingimust on olemas, võivad uue tekkinud korralduse kodanikud öelda, et nad on loonud riigi. Teiste riikide jaoks on säherdusest korraldusest veel vähe. Et uus riik saaks üheõiguslikuks olevate riikidega, seks peavad viimased uut riiki tunnustama, s. t. nad peavad teatama, et nad uue korralduse peale kui uue riigi peale vaatavad. Nõndaviisi on Eesti vabariiki tunnustanud peaaegu kõik riigid.

On vanem riik uut tunnustanud, siis astub ta sellega diplomaatlikku suhtlemisse. See toimub saadiku läkitamise kaudu. Kõik haritud riigid peavad vastamisi üksteise juures oma asemikke — saadikuid ja konsuleid.

Võõra maa saadikud asuvad harilikult pealinnas. On võõral riigil, näit. Inglismaal, Eesti valitsusele midagi teatada või järele pärida, siis teatab Inglise välisminister sellest Inglise saadikule Tallinna. Viimane pöördub Eesti välisministri poole vastava sooviga. Eesti valitsus ajab oma asju jälle oma Londoni saadiku kaudu Inglise valitsuse ees. Saadikute ülesanne on poliitiliste või tähtsamate riikliku tähtsusega asjade ajamine.

Konsulite ülesanne on oma riigi kodanikkude ja kaubanduslikkude huvide kaitse võõras riigis. Konsulid ei asu välismaal mitte ainult võõra maa pealinnas, vaid kõigis suuremais linnades.

Saadik esindab välisriigis oma riiki. Lugupidamisest üksteise vastu tunnustavad riigid saadiku isiku ja ta korteri puutumatus. Eesti saadikut Helsingis ei saa Soome seadus võtta vastutusele ega või Soome riigi võimud tungida tema korterisse.

Samad õigused on Soome saadikul Tallinnas. Saadikute üle mõistab kohut nende oma riigi kohus. Konsulite kohta see puutumatus ei käi.

Praegu maksva korra järgi on võõra maa kodanikud oma maa kodanikkudega üheõiguslikud. Nii nuhtlevad seadused ühtviisi, kas kuritegu on sihitud oma või võõra maa kodaniku vastu. Seadused kaitsevad ühtviisi oma ja võõra maa kodanikku. Vahe seisab ainult poliitilistes õigustes. Riigi juhtimisest ei lasta võõraamaalastel osa võtta. Nad ei või parlamendi ega omavalitsusasutiste valimistest ega rahvahääletamisest osa võtta. Selle eest ei saa neid võõras riik sundida ka oma sõjaväes teenima.

Riikidevahelise kiire ja hõlpsa suhtlemise korraldamiseks teevad riigid üksteisega lepinguid ja kutsuvad riikidevahelisi asutisi ellu. Tuntud on kõigile Rahvusvaheline Postiliit. Postiliidu tõttu on võimalik meil kirju saata kõigisse riikidesse. On tarvis ainult kleepida kirjale mark peale ja kiri veetakse määratud kohale. Ei oleks liitu, siis ei hakkaks teised riigid võõraid kirju edasi toimetama. Lepingute põhjal annavad riigid redussepugenud kurjategijad üksteisele välja.

Ülalpool kirjeldasime harilikku sõbralikku riikidevahelist suhtlemist. Nagu üksikute inimeste, nii ka riikide vahel võivad puhkeda riidud. Mõnel korral läheb korda riidu rahulikult lahendada. Teistel korradel võetakse jõud appi ja puhkeb sõda. Et vähendada sõja äärmisi metsikusi, on riikide vahel mitmesugused lepingud tehtud sõjakuulutamise ja sõjapidamise kohta. Nii ei tohi pommitada kaitseta linnu, ei tohi pilduda õhulaevalt lõhkevaid pomme, pole lubatud tarvitada mürgiseid gaase. Ei tohi tappa vange ega rahulikke elanikke. Vangilangenud haava-

tute eest peab hoolitsema vangivõtja riik. Vangilangenud sõjaväearstid lastakse vabaks.

Eespool nägime, et kui keegi kodanikest ei täida seadust, siis tulevad riigiasutised ja sunnivad kodanikku seda tegema. Mis teha aga siis, kui riik rikub rahvusvahelist seadust? Kes sunnib teda täitma rahvusvahelisi seadusi? Sundida võib muidugi tema naaber, kelle vastu seaduse rikkumine on sihitud; naaber saab siis sundida, kui ta on tugevam. Mis teha aga siis, kui seaduserikkuja riik ise on tugevam? Asi võib minna sõjaliste kokkupõrgeteni. Võidab see, kes tugevam. See ei tähenda veel, et võitjal on õigus. Seepärast on kaua juba mõtteid vahetatud selle üle, kas ei saa riikide vahel rahvusvahelisi kohtuid käima panna, mille otsusele peavad alistuma riigid.

Viimase ajani ei ole seda mõtet suudetud teostada. Alles rahuleping liitlaste ja Saksamaa vahel pärast suurt maailmasõda on pannud sellele tõsisema aluse. Nimelt on selle lepinguga loodud Rahvasteliit. Sinna kuulub praegu üle 50 riigi, nende hulgas ka Eesti vabariik. Liidu ülesanne on riikides sõjavägesid ning sõjakulusid vähendada ja riikidevahelisi tülisid lahendada rahulikul teel. Liidu liikmed kohustuvad üksteise piire austama ja mitte teise maale tungima. Liidu liikmed — riigid — on kohustatud andma omavahel tekkinud tüliküsimused kas vahekohtu või liidu nõukogu arutada. Osa otsuseid on pooltele sunduslikud, teine osa mitte. Viimaste lahendamiseks võivad nad koguni sõda alustada, aga mitte enne kolme kuud pärast vahekohtu või liidu nõukogu otsust. Liidu sunduslikke otsuseid on liikmed kohustatud täitma. Kes vabatahtlikult ei täida, seda sunnib liit tegema. Seks tarvitavad teised liikmed liidu käsul tõrkuja vastu sunni-abinõusid. Rahvasteliidu tegevust juhi-

vad täiskogu ja nõukogu. Täiskogusse saadab iga liiduliige — riik — kolm esindajat: neil on kokku aga üks hääl. Rahvasteliidu elundite asupaigaks on Genf.

Meie noore vabariigi kohus on rahvusvahelist õigust austada, teiste riikidega sõlmitud lepinguid pidada, oma naabritega rahu elada. Peaks aga mõni välisriik siiski Eestile kallale tungima, siis on Eesti kohus sellele vastu astuda ja oma õigust jõuga kaitseda.

Eesti Vabariigi Põhiseadus.

Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtes luua ja arendada riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadusele, kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu ning hiljem rahvahääletamise kaudu järgmise põhiseaduse:

P e a t ü k k I.

Üldised määrused.

§ 1. Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes.

§ 2. Eesti maa-alasse kuuluvad Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Virumaa ühes Narva linna ja ümbruskonnaga, Tartumaa, Viljandimaa, Pärnumaa, Valga linn, Võrumaa, Põlva linn ja muud piiriäärsed mannermaa kohad, kus eesti rahvas asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud.

Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi.

§ 3. Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui Põhiseaduse või Põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal.

§ 4. Eestis maksavad tema enese asutuste poolt antud või tunnustatud seadused. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud määrused maksavad Eestis tema õigusliku korra lahutamata osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiselega.

§ 5. Eesti Vabariigi riigikeeleks on eesti keel.

Peatükk II.

Eesti kodanikkude põhiõigustest.

§ 6. Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.

§ 7. Eesti Vabariik ei anna autähti ja aumärke oma kodanikele, välja arvatud kaitseväelastele sõja ajal. Samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust vastu võtta võõraste riikide aumärke ja autähti.

§ 8. Isikupuutumatus on Eestis kindlustatud.

Kedagi ei või jälgida muidu kui seadustes ettenähtud juhtumustel ja korras.

Välja arvatud kuriteolt tabamisel, ei või kedagi vangistada või kitsendada isikulises vabaduses muidu kui kohtuvõimude otsusel, kusjuures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud vangistatule mitte hiljemalt kui 3 päeva peale vangistamist. Otsuse kuulutamist vangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulutamine mitte sündinud ei ole eelnimetatud tähtajal.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist temale seaduse poolt määratud kohtu alt üle viia teise alla.

§ 9. Eestis ei või karistada kedagi tema teo pärast, ilma et see tegu karistusevääriliseks oleks tunnistatud seaduses, mis enne selle teo kordasaatmist maksma hakanud.

§ 10. Kodu on puutumatu. Ei või olla tungimist eluasemesse või selle läbiotsimist muidu kui juhtumustel ja nõuete täitmisel, mis on seaduses tähendatud.

§ 11. Eestis on usu- ja südametunnistuse-vabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid, olema usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks avalikke kohustusi.

Usuliste talituste täitmine on takistamata, kui see ei käi avaliku korra ja kõlbluse vastu.

Usutunnistus ega ilmavaade ei või vabanduseks olla kuriteo kordasaatmisele või kodaniku kohuste täitmisest kõrvale hoidumisele.

Riigiusku Eestis ei ole.

§ 12. Teadus, kunst ja nende õpetus on Eestis vaba. Õpetus on kooliealistele lastele sunduslik ja rahvakoolides

maksuta. Vähemusrahvustele kindlustatakse emakeelne õpetus. Õpetuse andmine seisab riigi valve all.

Kõrgemaile õppeasutustele kindlustatakse autonoomia neis piirides, nagu seda ette näeb nende asutuste seadusandlikul teel kinnitatud põhikiri.

§ 13. Eestis on vabadus oma mõtteid avaldada sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses. Seda vabadust võib kitsendada ainult kõlbluse ja riigi kaitseks.

Tsensuuri Eestis ei ole.

§ 14. Eestis on kindlustatud sõnumite ja kirjade saladus, mis edasi antakse posti, telegraafi ja telefoni või mõnel muul üldtarvitataval teel. Erandeid teha on õigus kohtuvõimudel seadustes ettenähtud juhtumistel.

§ 15. Eestis on kindlustatud õigus pöörduda kaebustega ja palvetega vastavate avalikkude asutuste poole. Pöördumiste kaasas ei tohi käia mingi surve-abinõu. Vastavad asutused on kohustatud asjale andma seadusliku käigu.

§ 16. Ei ole tarvis mingisugust eelluba riigiametnikkude kohtulikule vastutusele võtmiseks.

§ 17. Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba. Selles vabaduses ei või kitsendada ega takistada kedagi muidu kui kohtuvõimude poolt.

Tervishoidlikel põhjusil võivad seda vabadust kitsendada või takistada ka teised võimud vastavais seadustes ettenähtud juhtumustel ja korras.

§ 18. Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus avalikku rahu rikkumata koosolekuid pidada sõjariistadeta.

Ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis vaba.

Streigivabadus on Eestis kindlustatud.

Neid õigusi võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides.

§ 19. Eestis on kindlustatud vabadus elukutset valida ja ettevõtteid avada ning kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles vabaduses ei või kedagi kitsendada või takistada muidu kui seaduste põhjal ja piirides.

§ 20. Iga Eesti kodanik on vaba oma rahvuse määramises. Juhtumustel, mil isiklik määramine mitte võimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras.

§ 21. Eesti piirides elavate vähemusrahvuste liikmed

võivad ellu kutsuda oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides sellekohaseid autonoomseid asutusi, niipalju kui need vastu ei käi riigi huvidele.

§ 22. Neis kohtades, kus elanikkude enamus ei ole Eesti, vaid kohalikul vähemusrahvusel, võib kohalikkude omavalitsuse-asutuste asjaajamiseks oleks selle vähemusrahvuse keel, kusjuures igaühel õigus on tarvitada neis asutustes riigikeelt. Kohalikud omavalitsuse-asutused, kus vähemusrahvuse keel tarvitusel, peavad riigikeelt tarvitama läbikäimises riiklikkude asutustega kui ka nende teiste omavalitsuse-asutustega, kus ei ole tarvitusel sama vähemusrahvuse keel.

§ 23. Saksa, vene ja rootsi rahvusest kodanikkudel on õigus pöörduda riiklikkudesse keskasutustesse kirjalikult oma keeli. Eriseaduses määratakse ligemalt nende rahvuste keelte tarvitamine kohtus ja kohalikes riiklikes asutustes kui ka omavalitsuse-asutustes.

§ 24. Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta võib seda võõrandada ainult üldistes huvides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtud korras.

§ 25. Majandusliku elu korraldamine Eestis peab vastama õigluse põhimõttele, mille sihiks on inimväärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käivad harimiseks maa saamise, eluaseme ja töö saamise, samuti omakaitse, tööjõu-kaitse ning nooruse, vanaduse, töövõime-tuse või õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamise kohta.

§ 26. Kodanikkude õiguste ja vabaduste loendamine eelseisvais §§ (6—24) ei kõrvalda mitte teisi õigusi, mis järgnevad selle Põhiseaduse mõttest või on temaga kokkukõlas.

Kodanikkude vabaduse ja põhiõiguste erakorralised kitsendused astuvad jõusse seaduslikus korras kindla tähtajani väljakuulutatud kaitse-seisukorra puhul vastavate seaduste põhjal ja piirides.

Peatükk III.

Rahvast.

§ 27. Riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslikkude kodanikkude näol. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kakskümmend aastat vanaks ja on olnud vahet pidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses.

§ 28. Hääleõiguslikud ei ole kodanikud: 1) kes seaduslikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks ja 2) pimedad, kurtummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all.

Hääleõigusest jäetakse ilma mõned liigid kurjategijaid Riigikogu valimisseaduse põhjal.

§ 29. Rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise, 3) Riigikogu valimise ja 4) Riigivanema valimise teel.

Rahvahääletamisest, Riigikogu valimisest ja Riigivanema valimisest osavõtt on vabatahtlik.

§ 30. Iga Riigikogu poolt vastuvõetud seadus jääb välja kuulutamata kahe kuu kestel tema vastuvõtmise päevast arvates, kui seda nõuab kolmas osa Riigikogu seaduslikust koosseisust. Kui selle aja jooksul kaksikümmendviis tuhat hääleõiguslikku kodanikku nõuavad, et nimetatud seadus esitataks rahvale vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks, siis oleb pärastine väljakuulutus rahvahääletuse tagajärgedest.

§ 31. Rahvaalgatamise korras on kahekümneviiel tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus nõuda, et seadus antaks, muudetakse või tunnistataks maksvusetuks. Sellekohane nõudmine antakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule. Riigikogu võib eelnõu seadusena välja anda või tagasi lükata. Viimasel juhtumisel pannakse eelnõu rahvale ette vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks rahvahääletamise korras. Tunnistab rahvahääletusest osavõtjate enamus eelnõu vastuvõetuks, omandab ta seadusliku jõu.

§ 32. Kui rahvas lükkab tagasi Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse või võtab vastu Riigikogu poolt tagasilükatud seaduse, kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised, mis võetakse ette hiljemalt seitsekümmendviis päeva pärast rahvahääletamist.

§ 33. Rahvahääletused sünnivad Riigikogu juhatuse ülevälvel. Rahvahääletamise alused ja kord määratakse eriseaduses.

§ 34. Rahvahääletamisele ei kuulu ega või rahvaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseseisukorra väljakuulutamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamine, samuti ka lepingud võõraste riikidega.

Peatükk IV.

Riigikogu.

§ 35. Rahvaesindajana teostab riigi seadusandlikku võimu Riigikogu.

§ 36. Riigikogus on viiskümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et valijal oleks võimalus valida üksikuid isikuid.

Riigikogu valimisseadus antakse välja eriseadusena.

§ 37. Õigus Riigikogu liikmete valimisest osa võtta või ennast Riigikogu liikmeks valida lasta on igal Eesti kodanikul, kes on hääleõiguslik.

§ 38. Riigikogu liikmed, välja arvatud Vabariigi Valitsuse liikmete abid, ei või olla Vabariigi Valitsuse ega tema asutuste poolt nimetatud ametites.

§ 39. Iga nelja aasta järele võetakse ette uued Riigikogu valimised.

Riigivanemal on õigus määrata enne nelja aasta möödumist uued Riigikogu valimised, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul valimised peavad toimuma hiljemalt kuue kuu jooksul, arvates määruse väljakuulutamise päevast.

Riigikogu liigete volitused algavad Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast.

§ 40. Juhtumusel, kui Riigikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi või volitused maha pannes, astub tema asemele valimisseaduse korras uus liige eelmises paragrahvis ettenähtud tähtajani.

§ 41. Riigikogu korralised istungjärgud algavad igal aastal oktoobri esimesel esmaspäeval ning kestavad mitte kauem kui kuus kuud.

Riigivanemal on õigus lõpetada Riigikogu korralist istungjärku enne kuue kuu möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused.

§ 42. Riigivanema või kahekümneviie Riigikogu liikme kirjalikul nõudel on Riigikogu juhatus kohustatud kutsuma kokku Riigikogu erakorralisteks istungjärgudeks.

Vaheajal, Riigikogu nelja-aastase kestvuse möödumisest või Riigivanema poolt Riigikogu uute valimiste määramisest, kuni Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamiseni või-

dakse Riigikogu kutsuda kokku erakorraliseks istungjärguks ainult Riigivanema nõudel.

Riigikogu erakorralise istungjärgu kestvuse määrab Riigivanem.

§ 43. Riigikogu valib oma esimesel, peale valimisi, istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab seni, kuni valitud esimees, Riigikogu vanem liige.

§ 44. Riigikogu kodukord kuulutatakse välja seadusena.

§ 45. Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaatide läbi.

§ 46. Riigikogu on otsustusevõimeline, kui on koos vähemalt pooled liikmed tema seaduslikust koosseisust.

§ 47. Riigikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtumustel, kui sellega on nõus $\frac{2}{3}$ koosolijaist liikmeid, võib kuulutada Riigikogu koosoleku kinniseks.

§ 48. Riigikogu liige ei kanna mingisugust vastutust peale kodukorras ettenähtu poliitiliste avalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema komisjonides.

§ 49. Ilma Riigikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, välja arvatud juhtumused, mil ta on tabatud kuriteolt. Niisugusel juhtumusel antakse vangistusest teada ühes selle põhjustega mitte hiljemini kui 48 tunni kestel Riigikogu juhatusele, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigikogul on õigus oma liikmetele määratud vangistust või teist kitsendust edasi lükata kuni Riigikogu istungjärgu vaheajani või volituste lõpuni.

§ 50. Riigikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestvusel riigikaitse-teenistusest.

§ 51. Riigikogu liikmed saavad Riigikogu liikme kohuste täitmise eest tasu Riigikogu istungjärkude kestvusel. Tasu alused ja suurus määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgnevate Riigikogu koosseisude kohta.

§ 52. Riigikogu annab välja seadusi, määrab riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, otsustab laenude tegemist ja muid asju põhiseaduse alusel.

§ 53. Riigikogu poolt või rahvahääletamisel vastuvõetud seadused esitab Riigikogu juhatus Riigivanemale väljakuulutamiseks.

Riigivanemal on õigus riiklikkudel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastuvõetud seadusi, andes nad

ueeks arutamiseks ja otsustamiseks Riigikogule. Põhiseaduse § 34 ettenähtud seadusi Riigivanem võib riiklikudel kaalutlustel jätta väljakuulutamata seni, kuni Riigikogu nad võtnud vastu Riigivanema poolt soovitatud muudatustega või, kuni Riigikogu pärast järgmisi valimisi võtab vastu sama seaduse.

Oma otsuse seaduse väljakuulutamata jätmise kohta ühes asjaomaste kaalutlustega Riigivanem teatab Riigikogu juhatusele hiljemalt kolmekümne päeva jooksul, arvates seaduse kättesaamisest.

§ 54. Ükski seadus ei hakka maksma väljakuulutamisetähtaajaga.

Kui seaduses eneses ei ole nähtud ette muud korda ja tähtaega, hakkab ta maksma kümnendal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

§ 55. Riigikogu teostab riigi asutuste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigi eelarve täitmise kontrolli tema poolt seaduse alusel ellukutsutavate vastavate asutuste kaudu.

§ 56. Igal Riigikogu liikmel on õigus Riigikogu koosolekul küsimustega Valitsuse poole pöörduda. Ühel neljandikul Riigikogu seaduslikust koosseisust on õigus Valitsuselt aru pärida, mille peale tuleb seletus anda.

Peatükk V.

Riigivanemast ja Vabariigi Valitsusest.

§ 57. Rahva esindajana teostab riigi kõrgemat valitsemisvõimu Riigivanem. Riigivanema juures on riigi valitsemiseks Vabariigi Valitsus.

§ 58. Riigivanema valib rahvas üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise kaudu viieks aastaks.

Kui esimesel hääletamisel ükski kandidaat ei saa osavõtjate häälte enamust, siis toimetatakse teine hääletamine hiljemalt kolme kuu jooksul. Teiseks hääletamiseks võib seada üles uusi kandidaate. Teisel hääletamisel loetakse valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui mitu kandidaati on saanud ühepalju hääli, loetakse valituks see, kes on vanem.

Riigivanemaks on valitav iga hääleõiguslik kodanik, kes on vähemalt neljakümne aastane ja seatud üles kandidaadiks vähemalt kümnetuhande hääleõigusliku kodaniku poolt. Riigivanema lähem valimiskord määratakse seadusega.

§ 59. Riigivanema volitused algavad Riigikogu ees antava pühalikult töötusega, mis on järgmine:

„Mina, N. N., rahva tahtel asudes Riigivanema kohuste täitmisele, pühalikult töotan ustavalt kaitsta Eesti Vabariigi põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule usaldatud volitusi ning nende volituste ulatuses kõigi oma võimistega ja parema arusaamisega töötada Eesti riigi ja rahva kasuks.“

Riigivanema amet ei või olla seotud ühegi muu teenistusega ega kutseülesannetega. Kui Riigivanemaks on valitud Riigikogu liige, siis loetakse ta Riigikogust lahkunuks pühalikult töötuse andmisega.

Riigivanemale volituste kestel maksetav tasu määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgneval valimisel valitava Riigivanema kohta.

Kui Riigivanema amet on vaba või Riigivanem ei saa täita oma ülesandeid haiguse või muude takistuste tõttu, siis täidab tema ülesandeid peaminister. Kui Riigivanema amet on vaba või takistused on vältavat laadi, siis asutakse võimalikult ruttu uue Riigivanema valimisele.

§ 60. Riigivanem juhib riigi sise- ja välispoliitikat, hoolitseb riigi välise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest.

Riigivanem peale muude põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) esindab Eesti Vabariiki, määrab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad,
- 2) valvab riigivõimu teostamise üle seadusega määratud korras,
- 3) esitab Riigikogule kinnitamiseks riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve,
- 4) nimetab ametisse ja samuti vabastab sellest kaitsevälisi ja kodanlisi ametnikke, kuivõrt see ülesanne seadustega ei ole usaldatud teistele ametiasutustele,
- 5) sõlmib Eesti Vabariigi nimel lepinguid välisriikidega ja esitab need kinnitamiseks Riigikogule,
- 6) kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu vastava otsuse põhjal,
- 7) kuulutab välja kaitseesiskorra nii üksikutes riigiosades, kui ka kogu riigis ja esitab selle kinnitamiseks Riigikogule,

- 8) on kaitsevägede kõrgem juht,
- 9) otsustab armuandmise palveid kohtulikult määratud karistuse vähendamiseks või kustutamiseks,
- 10) annab seadustega kooskõlas määrusi,
- 11) esitab seaduse-eelnõusid Riigikogule,
- 12) edasilükkamatu riikliku vajaduse korral kuulutab seaduse-eelnõud välja dekreedina, millel on seaduse jõud. Dekreet ei või muuta rahvahääletamise, rahva-algatamise, Riigikogu valimise ega Riigivanema valimise seadust. Dekreet on maksev kuni selle äramuutmiseni Riigivanema või Riigikogu poolt.

§ 61. Riigivanema otsused, et olla maksvad, peavad olema kirjutatud alla Riigivanema poolt ning — arvatud välja Vabariigi Valitsuse või selle üksiku liikme ametisse kutsumine ja ametist vabastamine, enne nelja aasta möödumist uute Riigikogu valimiste määramine, Riigikogu korraliste istungjärkude lõpetamine, Riigikogu erakorraliste istungjärkude kestvuse kindlaksmääramine ja riigikohtunikud ning kohtunikud ametisse kinnitamine, — ka peaministri või asjaomase ministri poolt, kes vastutab otsuse eest Riigikogu ees.

Kui Riigivanema otsus on põhiseaduse või seaduse vastane, siis peaminister või asjaomane minister on kohustatud keelduma otsusele kaasallakirjutamast.

§ 62. Riigivanema otsused võetakse Vabariigi Valitsuses täitmiseks peaministri või asjaomase ministri ettekandel.

Kui ettekandja minister leiab, et Riigivanema otsus on põhiseaduse või seaduse vastane, siis ta teatab sellest Vabariigi Valitsusele. Kui Vabariigi Valitsus pärast asja arutamist ühineb ettekandja ministri arvamusel, siis palub ta Riigivanemat oma otsuse võtta tagasi või muuta. Kui Riigivanem jääb oma otsuse juurde, on Vabariigi Valitsus kohustatud kuulutama temale, et otsus ei ole teostatav.

§ 63. Vabariigi Valitsusel peab olema Riigikogu ja Riigivanema usaldus.

Vabariigi Valitsus või tema üksikud liikmed lahkuvad ametist, kui Riigikogu avaldab neile otsest umbusaldust ja Riigivanem selle peale ei pea tarvilikuks määrata uusi Riigikogu valimisi.

§ 64. Vabariigi Valitsuse kutsub ametisse Riigivanem. Vabariigi Valitsuse vabastab ametist Riigivanem kas enda algatusel, peaministri esitisel või Riigikogu umbusalduse avalduse põhjal.

Vabariigi Valitsus koosneb peaministrist ja ministritest. Peaministrile Riigivanem määrab ministrite seast asetäitja.

Peaminister ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid, kui seda ei pea tarvilikuks teha Riigivanem, võib pärida aru üksikutelt ministritelt nende tegevuse kohta ja esitada üksikuid ministreid kui ka kogu Vabariigi Valitsust ametist vabastamiseks.

Iga minister on oma ministeeriumi juht. Ministrite arv, tööjaotus ministeeriumide vahel ja nende asjaajamise kord määratakse seadusega.

Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised. Ainult erilistel pidulikkudel juhtudel võib Riigivanema korraldusel neid kuulutada lahtisteks.

§ 65. Vabariigi Valitsuse võimkonda kuulub: Riigivanema otsuste teostamine põhiseaduse alusel, asjade arutamine ja otsustamine, mis temale antud seaduste alusel, muud küsimused riigi valitsemise alal, mis põhiseadusega või seadustega ei ole jäetud Riigivanemale või mõnele ministrile ministeeriumi juhina või mõnele alluvale asutusele.

Kui Vabariigi Valitsus leiab, et tema õigus mingi küsimuse lõplikuks lahendamiseks on vaieldav, siis lahendab võimkonna küsimuse Riigivanem.

§ 66. Riigivanema juures on temale ja Vabariigi Valitsusele ühine riigikantselei.

Riigikantseleid juhatab riigisekretär, kelle nimetab ametisse Riigivanem.

§ 67. Riigivanemat, peaministrit ja ministreid võib võtta kohtulikule vastutusele üksnes Riigikogu sellekohase otsuse põhjal. Asja arutamine allub Riigikohtule. Vastutusele võtmise ja asja arutamise kord määratakse seadusega.

Peatükk VI.

Kohtust.

§ 68. Õigusemõistmist Eestis teostavad oma tegevuses rippumatud kohtud.

§ 69. Ülemat kohtuvõimu Eestis teostab riigikohtunikudest koosnev Riigikohus. Riigikohtunikud kinnitab ametisse Riigivanem Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

§ 70. Kohtunikke, kui nad ei ole valitavad seaduse järele, kinnitab Riigikohtu ettepanekul ametisse Riigivanem.

§ 71. Kohtunikke võib tagandada ametist ainult kohtu teel.

Kohtunikke võib vastu nende tahtmist paigutada ühest kohast teise ainult seaduse täitmisest tingitud juhtumustel.

§ 72. Kohtunikud ei või pidada peale seadustes ettenähtud juhtumuste kõrvalist palgalist ametit.

§ 73. Sellekohaste seaduste alusel ja korras alluvad üksikud liigid kriminaalasju vandekohtule. Vandekohtunikke ei seo eelmise paragrahvi nõuded.

§ 74. Erakorralised kohtud on lubatud sellekohase seaduse piirides ainult sõja-ajal, kaitse-seisukorras ja sõjalaevadel.

P e a t ü k k VII.

Omavalitsusest.

§ 75. Linna, alevi ja valla omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrt seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.

§ 76. Omavalitsusüksuste esitusekogud valitakse üldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et valijal oleks võimalus valida üksikuid isikuid.

§ 77. Omavalitsuse-üksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks maksusid võtta ja koormusi peale panna seaduses kindlaksmääratud piirides ja korras.

P e a t ü k k VIII.

Riigikaitsest.

§ 78. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma Vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

§ 79. Vabariigi kaitseks moodustatakse kaitseväed, mille korraldus määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 80. Mobilisatsiooni väljakuulutamise kui ka sõja alguse korral läheb kaitsevägede ülemjuhatamine Riigivanema poolt määratud kaitsevägede ülemjuhatajale, kelle võimupiirid on määratud seadusega.

§ 81. Riigivanemal on õigus anda eriseaduses ettenähtud alustel ja korras kaitsevägedesse puutuvaid seadlusi ja määrusi.

§ 82. Vabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni väljakuulutamise otsustab Riigikogu.

Riigivanemal on õigus Riigikogu otsust ootamata kuulutada välja mobilisatsiooni, kui välisriik on kuulutanud Vabariigile sõja, alanud sõjalise tegevuse või kuulutanud välja Vabariigi vastu mobilisatsiooni.

Peatükk IX.

✓ Riigi maksudest ja eelarvest. ✓

§ 83. Ühtegi avalikku maksu või koormust ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

§ 84. Ei tohi kellelegi riigi kulul paiukit, vaevatasu või muud tasu määrata muidu kui sellekohase seaduse põhjal.

§ 85. Iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja väljaminekute üldine eelarve kokku. Seadusandlikul teel võib selle maksvust jaoliselt pikendada kuni uue eelarve vastuvõtmiseni.

Peatükk X.

Põhiseaduse jõust ja muutmisest.

§ 86. Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu, Riigivanema, valitsuseasutuste ja kohtute tegevuses.

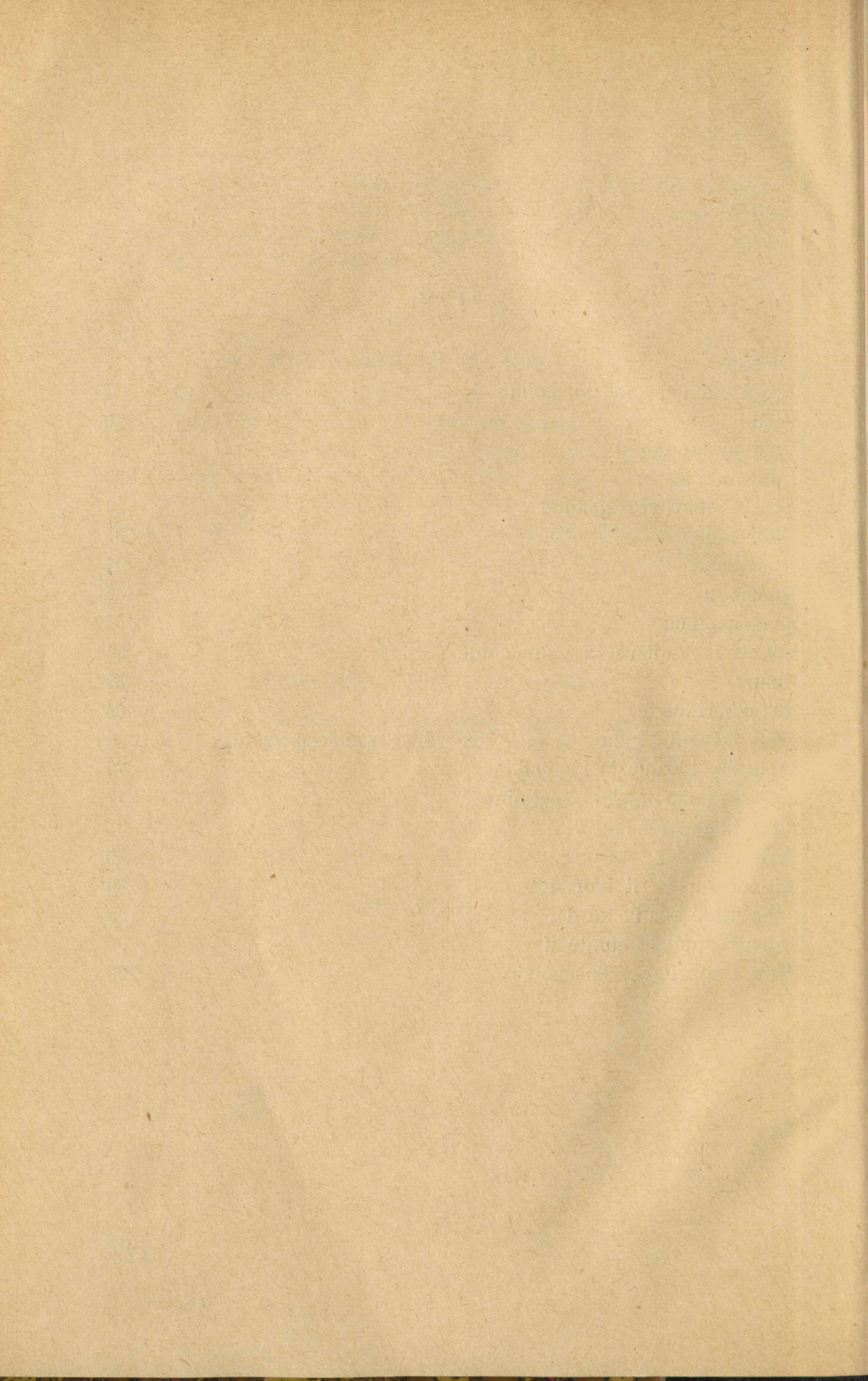
§ 87. Põhiseaduse muutmise algatamisõigus on rahval rahva-algatuse korras kui ka Riigikogul harilikus korras.

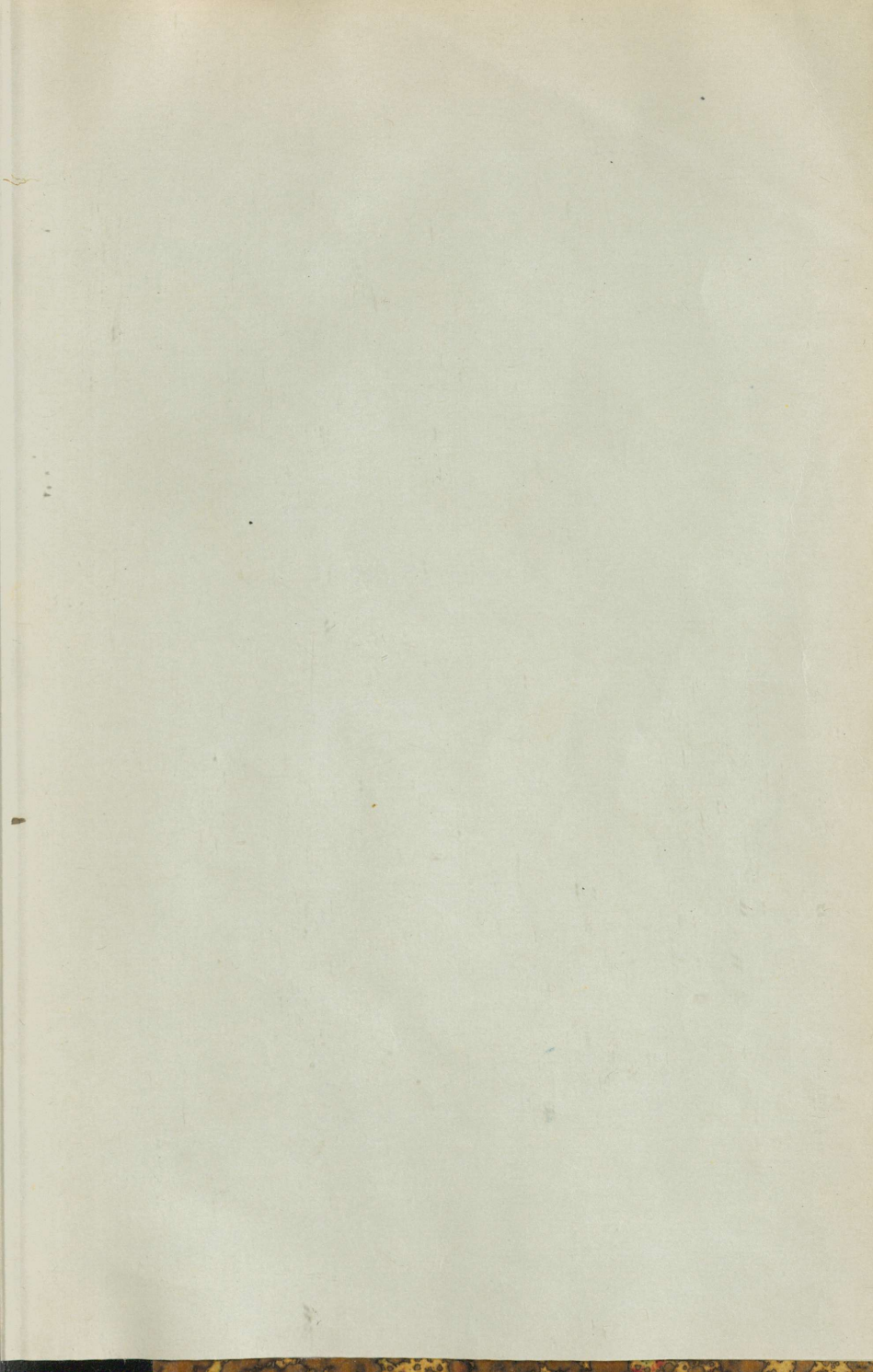
§ 88. Rahvas otsustab rahvahääletusel Põhiseaduse muutmise, olgu see algatatud kas rahva-algatuse korras või Riigikogu poolt.

§ 89. Põhiseaduse muutmise eelnõu peab rahvale teada antama vähemalt kolm kuud enne rahvahääletuse päeva.

Sis u.

	Lk.
Eessõna	5
Üksik inimene ja ühiskond	7
Küla	10
Vald ja maakond	15
Linn ja alev	20
Eesti vabariigi rajamine	24
Põhiseadus	35
Riigivanem	41
Riigikogu	45
Seadusandlus	51
Vabariigi Valitsus ja valitsemine	54
Kohus	57
Rahvaharidus	64
Riigi seesmine julgeolek ja kaitse välise vaenlase vastu	68
Põllutöö, tööstus ja kaubandus	72
Liiklemine ja teadete saatmine	77
Riigi tulud ja kulud	81
Perekond	85
Mitmesugused riigivormid	88
Rajariikide riiklik kord	93
Rahvusvaheline suhtlemine	96
Eesti Vabariigi Põhiseadus	100

HIND 75 SENTI